

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ARATO KÁROLY
BELLYEI LÁSZLO
BERTHA BULCSU
BERTÓK LÁSZLO
CSORDÁS JÁNOS
DOMBOI LAJOS
FABIÁN ISTVÁN
GELENCSEK GEZA
GYEVI KÁROLY
HALLAMA ERZSÉBET
HATVANI DÁNIEL
HORVÁTH JÓZSEF
JONÁS LÁSZLO
KANYAR JÓZSEF
KAUTZKY LÁSZLO
KÁLDI JÁNOS
KELLNER BELA
KEMÉNY ERZSÉBET
KRECSMÁRI LÁSZLO
MEZEI MIHÁLY
NAGY ISTVÁN
ORDAS IVÁN
PAGONY LAJOS
PAP GÁBOR
PÁLOS ROZITA
RAB FERENC
SOMLAI IVÁN
SOÓS ÁRPÁD
TAKÁCS IMRE
TARBAY EDE
THIERY ÁRPÁD
T. NAGY SÁNDOR
TOMA ÁDÁM
TÜSKÉS TIBOR
VASVÁRI FERENC
WERNER ISTVÁN

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfőnt
Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti
folyóirata. II. évf. 4. sz. augusztus hó.

Szerkesztőbizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Právicz Lajos, Simon Béla, Takács Gyula, Tüskés Tibor, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: minden kedden, csütörtökön és pénteken 17—19 óráig.

Evi előfizetési díj 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. Csekkszám: OTP 349—803.
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszám: 61.068.

Közületi előfizetési csekkszám: 61.066 vagy átutalás az MNB 47. főknál
vezetett egyszerűsített számlára.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

T A R T A L O M :

T. Nagy Sándor: Versek	— — — — —	1
Pap Gábor: Szepiős reggel (vers)	— — — — —	2
Kreclmári László: Versek	— — — — —	3
Horváth József: A parasztkirály (elbeszélés)	— — — — —	4
Csordás János: Versek	— — — — —	9
Mezei Mihály: Ballagok (vers)	— — — — —	12
Bertha Bulcsu: Jégnovella	— — — — —	13
Somlai Iván: Idill (vers)	— — — — —	15
Jónás László: Reneszánsz versek Maurice Scève modorában	— — — — —	16
Bertók László: Versek	— — — — —	18
Takács Imre: Három mezei kép (vers)	— — — — —	19
Ordas Iván: Egy vöröskatoná halála (elbeszélés)	— — — — —	20
Arató Károly: Válasz (vers)	— — — — —	24
Tarbay Ede: Hirtelen ősz (vers)	— — — — —	27
Kautzky László: Árva gyerekek (novella)	— — — — —	28
Nagy István: Rádiógyógyítás (vers)	— — — — —	30
Pálos Rozita: Versek	— — — — —	31
Gyevi Károly: Emberközben (vers)	— — — — —	33
Toma Ádám: A megfagyott ember (elbeszélés)	— — — — —	39
Angol gyerekdalok. Tarbay Ede fordítása	— — — — —	39
Bellyei László: Oda Gottfried Kellerhez	— — — — —	41
Káldi János: Tél, Joli-táj (vers)	— — — — —	42
Rab Ferenc: Júdás pénz (regényrészlet)	— — — — —	43
Hallama Erzsébet: Versek	— — — — —	55
Gelencsér Géza: Az ember tragédiája filozófiai problémái (tanulmány)	— — — — —	58
Kemény Erzsébet: Versek	— — — — —	76
Dombó Lajos: Nyugdíjasok a parton (vers)	— — — — —	77
Hatvani Dániel: A felnyilazott szenvedés (vers)	— — — — —	79

Ára: 8,— Ft

PILLANATKÉPEK

<i>Thiery Árpád</i> : Tűz pattan a sziklákból — — — — —	79
<i>Kellner Béla</i> : A Róma-hegyi ház — — — — —	86

DOKUMENTUM

<i>Kanyar József</i> : Szabó Lőrinc Somogyban — — — — —	89
---	----

SZEMLE

<i>Tüskés Tibor</i> : Előjáték. (Fiatal prózaírók elbeszélései) — — — — —	93
<i>Fábián István</i> : Sárvár két évtizede irodalmunkban. (Megjegyzések három könyvről) — — — — —	98
<i>Werner István</i> : Somogyi Írók Antológiája — — — — —	101
<i>Soós Árpád</i> : Visszaemlékezések Rippl-Rónai Józsefre — — — — —	103
<i>Vasvári Ferenc</i> : Somogyi Pál: Tűz a Kapos mentén — — — — —	104

JEGYZET

<i>Pagony Lajos</i> : A könnyűzene néhány problémája — — — — —	106
--	-----

KÉPEK

A címlapon: *Fürtös György*: Leányfej

<i>Dudás László</i> : Lovak — — — — —	8
<i>Dudás László</i> : Szalmarakó — — — — —	38
<i>Nikelszky Géza</i> : Hóolvadás — — — — —	40
<i>Máté János</i> : Piacon — — — — —	57

A műmellékleten:

Amos Imre: Varrónő. 1941.

Amos Imre: Önarckép angyallal. 1944.

Kovács Éva: Anya

Nagy Tibor: Arckép

T. Nagy Sándor: Versek

Masinások

*Hátuk olyan, mint a szántóföld.
Az egésznap por megkötődött
az izzadsággal, vékony réteg
burkolta be testüket, új bőr,
piszokból és fáradtságból.
Reggel kezdték, puha álmokkal
szemükben és tiszta háttal
— s lám, mire este lett, fekete
ördögök lettek a kévedobálók,
etetők, zsákolók és asztagrakók.
Most mosakodnak. Vacsora után
virgonc gyerekek lovagolnak
térdükön foszlós nevetéssel,
és reggel újra kezdik,
szemükben puha álmokkal
és tiszta háttal,
tiszta lelkiismerettel.*

Kamasz lány énekli

*Lehelj tüzeset mellem
gyémánt-dudorára, te barna legény!
érezd meg bennem a jövőre
kinyíló aszonyiságot, te barna legény!
mért vagyok szemedben még az idén is
bakfis, te barna legény?
hej, pedig szebben karikáznak vágyaim,
mint cigarettád füstje, te barna legény.*

Tegnap nap búcsúztatása

Fenenagy batyuval hátadon, itthagytál
bennünket, tegnapi nap. Bebagyuláltad
pici örömeinket, láthatatlan gondjainkat
és csöndben eltiúntél, mint az éjjeli óráítás.
Alig hagytál ránk valamit. Mintha nem is
lettél volna. Petyegő percek szögelik tovább
életünket testvéredhez, a mai naphoz,
de lassan lehámlik rólunk ő is, és éjjel
a párnába fújjuk sóhajainkat, reggelre
lelkünk is fényesre kidagad. Pöttyös
kötényekre gondolunk és erős cipőkre,
nem érünk rá busolni utánad, hisz belőlünk
nő ki a holnap nap is. Hajnalban
szétosztjuk önmagunkat és szerteröplünk
dolgos részecskéink, mint a sistergő villamosok.

Pap Gábor

Szeplős reggel

Pitypangként piheg a köd a víz felett,
felfésült nyárfák őrzik a csendet,
szántás nyújtózik a hegyoldalra fel
s néhány madárszárny szellőt terelget.

A közelemben, mint ősmagyar sátrak,
kúpba-csavart, kontyos nádkévék tanyáznak
és mellettük a békátleső gólya:
elárvult kútágas tekint le a tóra.

Tükrök villannak: fehér sirályszárnyak,
vadkacsa ezüstbe fúrja arany fejét,
lila-barkásak a régi nádszálak,
de zöld folyta be már a barnának felét.

Vércse szárnyától lesz szeplős a reggel,
friss nádszálat markol a nádirigó is,
hasztalan . . . hurkolják éles abroncs-karmok:
s a tónak kék bőre vörösen borsószik.

Krecsmári László: Versek

Tallóján karcsú álmainnak

Lappangó vágyam lenge lángja
lobog a telt vajudó éjben.
Hozzámér a csönd gyenge válla —
mélán suhanó szellő-kézben

guggol fényszemű fenyőillat
— kutatom az éjben a szépet...
Karcsú derekú álmainnak
tallóján most emléked lépked.

Mellédlopózom észrevétlen,
— meg ne sértse a torzs a lábad! —
a szarkalábak kék szemében,
mint tiszta tükrében a nyárnak

nézed magad, míg derekadon
ring a barna, mézizű béke.
S szólok: fogadd el, neked adom —
tied e tájnak minden éke!

S kacagunk hangos önfeledten!
S elfutsz, mint gyík — én meg utánad
— a csend nyugalma osszerezzen —
s a soványarcú, nyurga árnyak

hűs szőnyeget terítnek elénk
— ezen sétál majd be az alkony —
nézd, a dűlön már jön is felénk!
— kis kezedet kezemben tartom —

s ránkkacsint, s biztat mosolyogva,
— köszöntik a fák, s hajbókolnak —
tovább megy... és mögötte lopva
most álom-puhán megcsókollak...

Esti citeraszó

A házeresről csordogál a csend...
Az utcán bölcsen bandukol a béke,
s mint iromba, léha, lomha lajhár
nyújtózik el a fáradt nyugalom...

Suttyó szelek suhannak nesztelen
elrabolni illatát a fáknak.
Olyan az est, mint öreg anyóka,
aki az ég mellényére varrja
a csillagok csillogó rézpitykéit.
A tornácon, a nyitott ablakban
virágillat, s tejszag ölelkezik...

Hirtelen felkapja fejét a csönd.
Valahol vidáman citera szól
— hegyezi fülét a kíváncsiság —
zeng a húr, s egy lány véle dalöl,
s úgy száll a dal, mint szélben a szoknya,
s benne az élet ritmusa ring,
vágya a lánynak mézizű csókra, —
álmoknak ennél szebb dala nincs.

S most, hogy a békák kórusa is zeng,
teljes lesz, s csodás a harmónia!
Szívembe szívom minden kis csöppjét,
és ott kell virágként virulnia...

Horváth József

A parasztkirály

A vendégeskedő megyei és járási urak, szolgabírák, főispánok emlegették egymás között parasztkirálynak Pócsa Gyulát. Öles természetén nem vallott volna szégyent a hermelinpalást, szép magas homloka elbírta volna a vertarany koronát is. Télen-nyáron fekete öltönyben, kihajtott fehér gallérral, hajadonfőtt, lakkcipősen, néha csizmásan járt. Száz hold földje, két téглаégetője úgy virágzott a keze alatt, mint az őszi kikerics a rét haragoszöld füvén. Szép ember volt Pócsa Gyula. Nem egy csinos menyecske, bimbózó fiatal leány szédült a vágy örvénylő forgatagába meleg, barna szeme-tűzétől. Senki sem róhatta fel neki, nőtlen volt, kedvére válogathatott. Nem igen akadt férj, vagy apa, aki szólt volna érte. Félték tőle? Igaz, hogy a közbirtokosság, az előljáróság a markában volt, s bárkit lehetetlenné tehetett a faluban, de erre nem igen volt szükség. Inkább félmjelzésnek vették az ő szerelmi választását, mint sértésnek. Furcsa módon inkább becsületet, mint szégyent hozott arra, akit szeretett. És soha nem csinálta ízléstelenül. Valami finom ösztön tartotta a közmegebecsülés korlátai között. A hódolatot természetesnek vette, ellenkezni meg soha senki nem ellenkezett vele. S valóban mindenhez jobban értett, mint bárki más. Értett az urak nyelvén, s értett a paraszti emberhez is. Senki sem jobban nálánál.

Öreg zsellérek áhítattal nézték, ha valamire oktatta őket. Esztendőben csak egy szénás szekeret rakott meg, de azt aztán megnézhetette akárki. S ha amúgy lakkcipősen, gyolcsingesen meghúza a kezdő barázdát, a „léniagyár” az ő barázdájáról vehette a mintát. Ritkán táncolt, de akkor könnyű szökött a fejkendősenénikék, reszketőkezű öregek szemébe. Rég letűnt vígságok, soha el nem táncolt táncok emlékének könnye volt az a pogány verbunkos láttán. És ha úgy éjfél-tájt kivette a vonót a cigány kezéből, az üldözött betyár sóhajta, szélről űzött nádas zúgása, patak csobbanása sírt, rezgett a hegedű húrjain. Napokig folyt ilyenkor a szó a fonóban, kispadokon Pócsa Lajos muzsikájáról.

Enyhe fejfájással ébredt egy ilyen átmulatott éjszaka után, s a nap már delelőre hágott, mire elhatározta, kinéz a „téglagyárba” kubikosaihoz. Azok túl voltak már az ebéden. Többen a hűsön pihentek, mások jókedvűen virtuskodtak. Egymás mellé tették lábukat, kezet fogtak, s vadul nyomták, húzták egymást, míg valamelyik ki nem mozdította a másikat helyéből. Tetszett a játék Pócsa Gyulának. Egy darabig nézte az izmok játékát, aztán a küzdők mellé toppant.

— Egy demizson bort kap, aki kimozdít — állt fel széles terpeszben. Birkás Jancsi emelkedett fel a szóra az árnyékból. Alacsony, mokány, kúnképű fiatal-ember, alig ért a válláig Pócsa Gyulának.

— Gyerek, az asszonyhoz nem marad erőd! — ugratta Sarbak Jóska, a bandagazda.

Hanem úgy állt oda Pócsa Gyula elé, mint aki asszonyában az egész világot bírja. A szeme sem rebbent a parasztkirály lekicsinylő mosolyára. Mosolygó arccal fogadta Pócsa vad támadását, csak izmai pompás játéka mutatta, hogy küzd. Pócsa meghökkent. Új támadásba indult. Most oldalt akarta kibillenteni a kis embert. De annak mintha gyökeret vert volna a lába. Aztán Birkás Jancsinak szűkült összebb a tekintete, s megtörtént a csoda. A parasztkirály úgy penderült ki helyéről, mint a szélfúttá őszi falevél.

Pócsa Gyula megdermedten állt egy pillanatig.

Az arcán semmi sem látszott a belsejében tomboló viharból. Nevetve paszkolta meg Birkás Jancsi vállát, mintha az egész csak tréfa lett volna, s ürügy arra, hogy borral kínálhassa meg munkásait. S valóban fel is tűnt már a téglásmester a demizson borral, mert tudta, hogy Pócsa Gyula ahogy kimondta, már rá is szánta az áldomást a játékra.

Pócsa Gyula torkán azonban megkeseredett a korty. Míg ajka mosolygott, agya lázasan dolgozott. Végre eszébe jutott a téglatréfa.

— Erős ember vagy Jancsi, de fogadok, hogy két téglát nem viszel háromszor körül az agyaggödörön! — dobta oda a szavakat Birkás Jancsinak. A feszült várakozás kaján vigyorral keveredett Pócsa Gyula arcán. Vajon elfogadja-e a kihívást a kúnképű kubikos? Mert ha igen, akkor megfizet az előbbi szégyenért.

Birkás Jancsi éppen letette a demizsont a földre, az eperfa árnyékába, amikor a kihívás feléje vágott. Egyedül ő érezte meg a szavak mögött feszülő vad indulatot. S egyszerre megbánta, hogy az előbb komolyan vette a játékot. Miért is nem gondolt arra, hogy ami a kubikosoknak virtus volt, az Pócsa Gyulának hatalmi kérdés. Pedig tudta, hogy szegény embernek nem illik sem okosabbnak, sem erősebbnek látszani a gazdagoknál. Hát még Pócsa Gyulánál. Mi lesz, ha elveszti munkáját? Kell a kereset minden krajcára, hiszen azt ígérte feleségének, hogy első gyermeküket már a sajátjukban szülheti meg. A Temető utca végén a kis házhelyet az asszony jussolta. Felesége már veti a vályogot a sárgaföldes gödörben. Ő most a cserépért dolgozik, s a mesteremberek pénze kikerül az arató- és cséplőrészből. Most azonban úgy érezte, hogy veszély környékezi a kis pirostetős házikót. Végre egyenes helyet talált a kötött korsónak, s Pócsa Gyulára pillantott. Ott állt a parasztkirály, nevető szájában fehéren villantak erős kapa-fogai.

— Mit mond Gyula bácsi? Mit csináljak a két téglával? — kérdezte szelíd alázattal Birkás.

Pócsa mintha kissé megenyhült volna az alázatoskodó hangra. Nagy buzgalommal magyarázta Birkásnak.

— Két kezedbe veszel egy-egy téglát. Így — mutatta. — A hüvelyk- és mutatóujjad közé, és anélkül, hogy megigazítanád őket, körülhordod háromszor az agyaggödör mellett. Én azt mondom, hogy elejted a téglákat.

— Ne tréfáljon, Gyula bátyám! Hiszen azt egy gyerek is megteszi. Inkább még egyszer kibillentem kendet álló helyéből, s hozathat még egy demizsonnal.

Birkás Jancsi tréfának szánta a szót, hogy felvidítsa cimboráit az ivás lehetőségével. Most aztán elhülve látta, hogy alaposan elvétette a sulykot. Egy perc alatt minden vér kiszaladt Pócsa Gyula arcából.

— Ide figyelj, te Birkás Jancsi! Ha a két téglát három kör után ide leteszed eléem, ingyen adom az összes cserepet. Tudod mit? Nemcsak a cserepet, az összes

téglát is a házadhoz. De ha elejtetted őket, akkor ingyen dolgoztál a mai napig. Annyi cserepet sem viszel el érte, amennyi egy kutyaóltra elég. Ezt én mutatom meg, Pócsa Gyula. És most már azt mondom, vagy viszed a téglákat, vagy pusztulsz innen, de még a faluból is.

— Hát ha Gyula bácsi mindenáron meg akar ajándékozni — mosolyodott el kényszeredetten Birkás Jancsi, s megindult a téglák felé. Ott a kezébe vett két téglát, s egykedvűen megindult a gödör partján.

— Mi lehet a dolog mögött? — morfondírozott magában Birkás. — Talán arra számít, hogy megbotlom és elejtem őket. Ez a gyanú megerősödött benne, amikor a gödör túlsó sarkán megpillantotta Lovász Miskát, az öreg téglás mestert. Az öreg borosflaskó szívvel-lélekkel Pócsa embere volt. Úgy acsarkodott a szegényre, mint a házőrző kutya a cigányra, pedig ő se evett tyúkot minden vasárnap.

— Ez képes arra, hogy gáncsot vessen — döbbsen meg hirtelen, s nagy ívben kikerülte az öreget.

— Egy feleslegeset se lépj, te idióta. Két kört se teszel azzal a téglával, ha nem ügyelsz. De annyit mondom, meg ne próbáld igazítani őket a markodban, mert akkor régen rossz lesz neked.

Birkás Jancsi megvetően fordult el az öreg talpnyalótól. Most már tudta, hogy került oda az öreg. Pócsa Gyula a tégláégetőtől nem láthat ide, s attól fél, hogy megigazítja a téglákat a markában.

Az agyaggödör fenekén pirosan sorakozó cserép garmadákra esett a tekintete.

— A legpirosabbakat válogatom ki magamnak közülük — gondolta vidáman. — Messziről látjuk, ha hazafelé tartunk a mezőről. Hej, hogy megőrül az asszony, ha megtudja, hogy abbahagyhatja a vályogvetést, mert téglából építjük fel a házat.

— Nini mindjárt vége az első körnek — vidámodott meg, mert a tégláégető mögött feltűnt Pócsa Gyula és a kubikusok csoportja. Pócsa széles mozdulatokkal magyarázott valamit, láthatóan jó kedve volt.

— No majd elmegy a jókedve, ha leteszem elé a két téglát, s húszezret kérek helyette.

Ettől a gondolattól egészen nekividámodott. Már nem félt Pócsa Gyulától.

— Meghibbant egy kicsit az öreg — gondolta. — Az asszony el sem hiszi, hogy nem ütöttem agyon valakit a háznak valóért... Az lesz ám aztán a ház! Tiszta téglafala... Milyen büszkén mondta a múltkor a templomnál Talján Vince, a mintagazda, hogy ő ugyan nem építene vályogházat, mert az csak patkányfészek, meg egértanya marad!

Hát most neki, a szegény Birkás Jancsinak is tiszta téglaháza lesz. Előtte kis virágos kert. Az asszony lehajol majd, hogy virágot tépjen, ő meg odaoson, s megcsiklandozza fehér combjait. Az ám! Kút is lesz! Azt is kirakatja végig téglával. Hiszen nem volt alkúban, hogy mekkora házat épít, mennyi téglára kell.

— Jancsi, vigyázz! — Sarbak Jóska hangja riasztotta fel álmodozásából. Ijedten állt meg cselt gyanítva.

— Mi van, Jóska bátyám!? — nézett rá csodálkozva.

— Gyerek, félig már kimászott a kezedből a téglák, és még két kör vissza van.

Birkás Jancsi megdöbbenve nézett tégláira. Eddig ügyet se vetett rájuk. Úgy érezte, meg se moccannak ujjai között.

Homlokát gyöngyöző verejték lepte el. A téglák tényleg alaposan lejjebb csúsztak ujjai között.

Vadul szorított rajtuk ujjával. A végső ízek elfehéredtek az erőlködéstől. De ha eddig úgy érezte, hogy a téglák meg se moccannak, most úgy tűnt, hogy akkor is másznak lefelé, ha egy helyben áll.

Birkás Jancsi újra elindult. Most már nem hetykén, gondtalanul, hanem lábujjhegyre lépve, mintha tojásokkal lenne behintve az útja. Egyszerre nehéz lett a járás a papucsban. Messze rúgta őket. Vesztére, mert a gödör sarkán valószínűsége növekedett az iglice tüskének. S az aranylő töviseket sorra pirosra festette Birkás Jancsi vére.

— Nem bírom végig! — vágott lelkébe a felismerés. — De megfojtom a cudart. Az én cserepemre éheztél, te rohadt pógár! — tört fel belőle a tehetetlen, síró méreg.

— Téged is megfojtlak — vicsorított az öreg lovász felé, akinek a gyilkos tekintettől ijedtre konyult a gúnyos mosoly az arcán.

A kis mokány legény már púposra görnyedt. A verejték csak úgy patakzott róla. A homlokáról a szemébe folyt, úgy csípte két szemét, mintha paprika esett volna beléjük. Letörölni azonban nem lehetett. Két kezét kissé maga elé emelte, hogy lássa, nem csúsztak-e lejjebb a téglák. Véresre harapta száját, amint meglátta, hogy már csak kékülő ujj hegyei tartják őket.

— Szegény asszony! — gondolt feleségére. — Ha tudnád, hogy hiába görnyedsz a polyvás sár fölé. Az urad most töri össze a tető piros cserepeit. — S valóban úgy érezte, hogy minden lépte alatt egy-egy piros cserep roppan ízzé-porrá. S ekkor új élet támadt ködösülő agyában. Fekete lapátkörmeit vágta vad erővel a piros téglákba.

— Azért se mászol tovább! — lihegett eszelősen. S minden erejét négy körmébe zsúfolta. S a téglák valóban meg se moccant. A négy köröm egyre mélyebben vágta magát a téglák porló pirosába.

— Akkor is megmutatom! Ha kiszakad a köröm, akkor se nevet rajtam Pócsa Gyula.

És Pócsa mintha megérezte volna az új erőt. Idegesen nevetett fel.

— Nézzétek! — hahotázott fuldoklón. — Úgy megy, mintha vanszteppet járna! Mi van öcsém? Meghívsz-e a házzszentelőre?

— Szóljon neki, hogy elég a játékból! — hallatszott csendben Sarbak Jóska hangja, mint távoli dörgés dorombolása.

— Dehogy szólok! Most jön a java. Ezt a mulatságot a szentháromságnak sem engedném el! — Majd elborult kedvvel vetette fel a fejét. Kárörömmel, mint az elűzött szarvasbika párbajtársa végvergődését látva, „kinek” győzelmi bögése puskadurranásba fűlt. Sárga fény villant szemében.

— Amit mondtam, megmondtam! — Csattant a kevély hang. — Ha megteszi a harmadik kört, megkapja a téglát meg a cserepet ingyen. Ha nem, egy fillért se kap eddigi munkájáért. Ha olyan erős ember, csinálja végig, amit elkezdett.

— Tudta maga azt jól Gyula bátyám, hogy nem bírja végig. Az ilyen nem tisztességes fogadás!

— Hát az talán tisztesség volna, egy ilyen kis mókáért hazavinni egy házra való téglát, cserepet — méltatlankodott Vica Pista, egy tagbaszakadt kubikos.

— Nem az Isten veri a szegényt, hanem egymást marja irigységében még a bajban is — nyugtatta meg magát Sarbak Jóska, s a torkába feltörekvő hang keserűjét gurgulázva tuszkolta le a demizson hús kortyával.

Ekkor bukkant fel harmadszor Birkás Jancsi a kormos tetejű tégláégető mögött.

· Pócsa Gyula elsápadt.

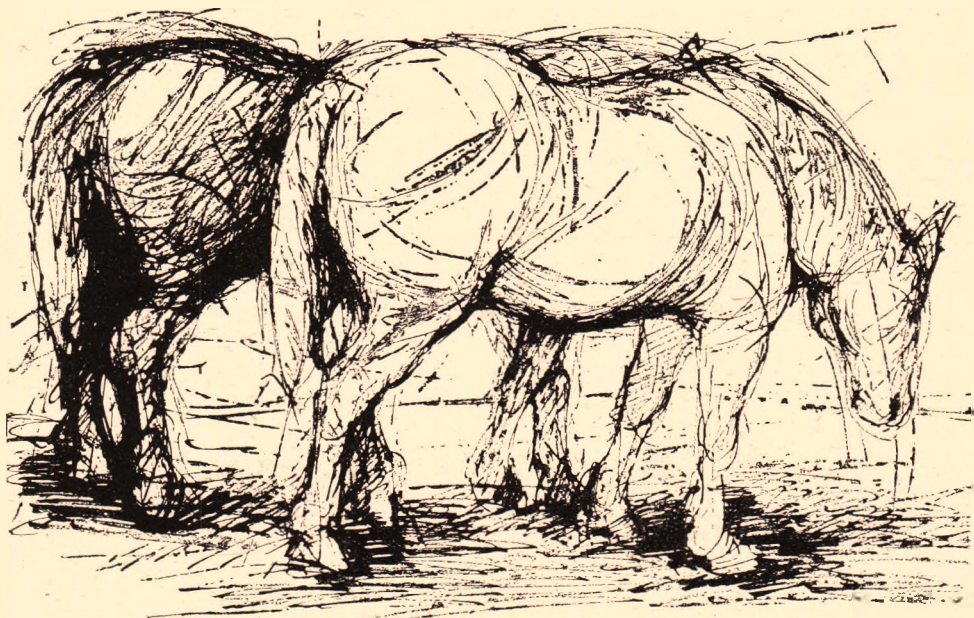
— Ez a bugris még idehozza a téglákat — villant meg az agyában.

S valóban már csak ötven lépésnyi távolság volt hátra. A hétrét görnyedt embert azonban már csak a jószándék vitte. Ereje ott hullott szét a nagy négyszögletes gödör partján, ahol útját verejték és vércseppek jelezték. Nemcsak talpa, már körmei is csepegvé véreztek, de a kis ember már nem érzett kint. Csak azt tudta, oda kell érnie Pócsa Gyulához. Hogy miért, azt éppúgy nem sejtette már, mint a jégeső nem tudja, hogy miért koppan a piruló gyümölcsre. Hörgő zihálással szedte a levegőt, s a két téglát már csaknem a földet súrolta.

Már csak tíz-tizenkét lépés volt hátra, amikor az egyik téglát egy száraz kőróhoz ütődött. Egy pillanatra még úgy látszott, hogy az emberroncsnak sikerül megállítani az ujjá közül kiforduló téglát, ekkor azonban tompa puffanással a másik téglát esett a földre. Úgy hangzott, mint a göröngy koppanása a félig behantolt koporsón.

Birkás Jancsi egy villanásig eszelősen nézte a lehullott téglát, majd fájdalmas hördüléssel vetette rá magát, s habzó szájjal harapott a sarkába.

A magasban hangos víjjogással vércse húzott át a kék ég alatt. A kubikosok, majd a parasztkirály is az égre pillantott sunyin. De csak a szellő surrant tova lemondó sóhajtással a tikkadt eperfák levelei között.

Dudás László: Lovak

Csordás János: Versek

Ars poétika helyett

I

Egyszer már eldobtam mindent: tollam, ceruzámat,
megfordultam, új sorsot kezdtem, háttal a világnak,
virágok, gyümölcsfák közé menekültem,
a múltban barangoltam, zsoltárok ódon illatát kerestem,
krisztusos, dermedt-csöndű menedéket,
a huhogó bénaságot, a katakombá-létet,
sebekkel mentem, húsemban rozsdás vasszegek,
szemgolyóimra tüskék meredeztek,
szívemre éhes farkasok lestek bokor mögül,
egymásba martak rajtam: melyiknek sikerül.

Árva ordasok! — ha tudták volna, hogy beteg
e szív, hogy ezt is összedöfölték az emberek,
kiket szerettem, kikért magamat megfaragtam,
mint őrült szobrász, ki magát vési meg minden alakban,
mert hódítani én szolgálva akartam.

II

Itt vagyok újra, visszajöttem, arcom a Napnak fordul,
mögöttem katakombák nehéz rács-ajtaja csikordul,
döng a föld-üreg, utolsó foglya voltam ...
ki maga ment oda, most visszajön fényben, nem titokban,
s szívén a Törvény nemzi már virágát:
a Tisztát, a Gyémánt-Tükröt, a pacsirta-hangú Szépet,
a nyári hajnalt, melyben a mező izzadtan fölébred,
a gyárak fölött remegő pala-szín kormot,
s a Zenét, a síró Vallomást, mely mindent kimondott;
mindent, mindent szívembe takarultam,
s egykor, régen e súlyos-szent terhekkal indultam,
nem pénzre váltani, csak okosan szórni széjjel,
s most újra kezdem, s ha kincs, vegye mindenki merészen,
s ha szebb lesz a világ, s benne nekem is volna részem,
mondják majd rám:

sokat tévelygett szegény,
de szíve tiszta volt, s a fiúnk volt egészen.

Bazarov

Te abba haltál bele,
 hogy az Újat, az Értelmet akartad,
 neked a Tűz nem volt elég,
 Te már a Napot hoztad
 gyönyörű tenyereden:
 lásson tisztábban az Ember,
 a Föld megfényesedjen,
 az ember megismerje egymást,
 az ember meggyógyítsa egymást,

 és ültessen társának virágot...

Korán jöttél, szegény Bazarov,
 s itthagytad konok Ogyincovádat,
 ki végül mégis megsiratott.

Ceruzasorok játékból, gyötrelemből

1

Fölemelnék mindenkit énhozzám,
 forró teám megosztanám vele,
 a világot kezemben simogatnám,
 mondván: nesze a fele.

2

Gyerekkoromban többen is egy-almát
 haraptunk, — nem volt almafánk,
 felnőttünk mégis, mint az erdő,
 s végtére immár lett hazánk.

3

Az emlék emlék marad csak, az Idő
 arany pókhálóját szövi,
 valaki hűlő szívünkben ás,
 s ami fájt, csendben temetgeti.

4

Ha van, ki a sorsot megírja,
 az én könyvembe beleírta:
 a város szüljön, a nyomor,
 penész tűnődjön sorsomon,
 s ki levesemet sózza,
 a könnyeiből legyen sója.

Évfordulón

*Két éve, szemed örökre lecsuktad,
ott sem lehettem Veled,
pedig tudtad, szerettelek
mint fát a gyümölcs, kit ágain nevelt,
kemény héjú, érett gyermeket.*

*A fiú, szegény, többet alig tehet,
ha pénze van, hát van családja már,
azokat szépen eteti,
öreg szülének mindig kevesebb jut,
s hogy ez fáj, már hiába hebegi,
szemed dacosan lecsuktad
két éve már,
s mintha tegnap lett volna, úgy síratlak.*

*Papa, emlékezem . . . segíts, mert mélyre szúrtál
mikor elmentél; bennem maradt a kés,
ki sem próbálom húzni onnan,
kihúzni is nagyon nehéz.
Hegedjen be, ha tud, a késsel együtt,
így lesz igaz a seb,
vigasztalódj: neked se könnyebb
de nem is nehezebb
hogy nem vagy; örökre hiányzol,
s ha szeretteim közt névsort olvasok,
egy sírdomb komorul föl, távol . . .*

Felejtsd el

*Ha bántottalak, nem akarva tettem,
nagy tévedésem: én mindenkit szerettem,
szelíd galambot, éhes faskaskölyköt
is ölembe vettem.*

*Megértettem, ki úgy szerezte pénzét,
hogy rabolt csillapítani éhét,
a tengert is, ha háborgott, hogy
visszanyerje kékjét.*

*S szeretem a vihart, ha pörölve
ezüst kaszával sújt a fellegekbe,
ki kinnal szül, mosolyogva
szívesebben szülne.*

*Én mindent adtam, s magam kifosztottam,
s ha fillér is, de súlyos fillér voltam,
ki, dobd bár sziklának, konok időnek,
hozzád visszakoppan.*

Jácint és ibolya

Két kicsi leányom hozta
 be a szobába, asztalomra,
 ketten szedték, s zajjal, robogva
 beletették poharamba,
 ivóvizembe: igyék a jácint,
 igyék az ibolya.

Kati s Juditka elrobogtak,
 a vizespohárban tavaszt hagytak,
 illat-nyelvükön szólongatnak

— két kis virág —

gondjaimból kizaklatnak,
 korbácsolnak, falhoz szorítanak:
 hagyd abba füstös vívódásod,
 nem így mentik meg a világot,
 magad se válthatod meg másként,
 csak ha dörgő földindulásként
 a jövő tavaszról visszaindulsz,
 az elmúlt tavaszról is elindulsz
 ide, a mába, ide hozzánk,
 mi mindig neked illatoznánk;
 lásd: ivópoharadba ültünk,
 színnel, illattal hegedülünk,
 mi az igazat mondjuk néked,
 szívedre hintünk édességet,
 havadat tengerré olvasztjuk,
 sebes rügyeid megfakasztjuk.

Mezei Mihály

Ballagok

Dalol az ember — ~~dalol~~ a munka.
 Igazi testvér — soha nem ünta
 Egymást szeretni!

Pacsirta nótás rozs mező szélén
 Ifjú pár pihen. Kioldott kévén
 Alszik a gyermek.

Akácfa mellett a kis bicikli,
 Csengője sóhaj — akarja hívni
 Gazdáját haza.

Esti harangszó ballag a fákon...
 Ballagok én is. Megizzadt vállon
 Pihen a kasza.

Bertha Bulcsu

Jégnovella

A hálót elrejtettem a nádba, aztán visszamentem a hátizsákomért a lékhez. A széle már meghártyásodott. Amíg a szíjakat becsatoltam, még egyszer körülnéztem. Csendes volt minden. Alkonyodott. A Nap fennakadt a gyenesi nádasokon, megduzzadt, aztán vörösen szétfolyt a jégen.

Jól előre hajoltam, mert nehéz volt a hátizsák, és nekilendültem. A korcsolyám alatt sercegett a jég. Igyekeztem a part mellett maradni. A szemem előttem pásztázott 30—40 méterrel, vigyázni kellett, mer sok volt a rianás és a hígvíz.

Sorra maradtak el az öblök. Egy görbe jegenyén két varjat láttam, károgtak, aztán az egyik elrepült. Vadludak is jöttek, alacsonyan húztak, szinte érték a nádist, a turzáson túl leszálltak a jégre. Szentmihály alatt hirtelen úgy éreztem, hogy követ valaki. Megfordultam. És csakugyan. A távolban most bontakozott ki egy alak a part sötét vonalából. „Nádverő lehet” — gondoltam. „De nem, hiszen gyorsan közeledik, korcsolya van a lábán. Felém jön. Rendőr lehet. Feljelentett valaki.”

— Na nem baj. Elfáradsz barátocskám, ha engem meg akarsz fogni — motyogtam magamban és nekilódultam. A rianásokat nem kerülgettem tovább, hanem átugrottam. A hideg belemart az arcomba, és könnyet csikart a szememből, de csak tiportam tovább, nekivadulva. A jég felporzott a nadrágom szárára és ráfagyott. Szentmihályon túl lassítottam és hátranéztem. A távolság fogyott köztünk. „Hogy a fenébe, ez ilyen gyorsan jön? Fiatal lehet. Persze engem vizsgálózt a hátizsák.” Rohamosan közeledett. Egyenesen felém tartott, most már nem volt kétséges, hogy engem üldöz. „De mi a fenét akar? Milyen kacsázva jön? Ez nem rendőr. Hisz’ én ezt ismerem! Ez Péntek, az orgazda!”

Megfordultam. A korcsolyám szinte tépte a jeget. Száguldottam. Aztán beljebb mentem, mert kásás jég következett és nagyon fékezte az iramot. Elszakadtam a parttól, nem törődtem vele. Minden erőmet megfeszítettem, hogy növeljem a távolságot. A zsák égette a hátamat, a szíjak a vállamba martak. A fülemben dobolni kezdett a vér. Az idegzetem megfeszült és az agyam lüktetve a tudatomba lökött egy furcsa históriát.

Két éve történt. Talán több is lehet. Tél volt és már hetek óta nem hívtak napszamba. Alig volt kenyerem. Január végén beállt a víz. Léket vágtam Csetény alatt. Amikor a hálóból a jégre öntöttem a halat, valaki felnevetett mögöttem. A nádból alacsony férfi mászott elő, sárga fogai nem értek el a szájában. Vigyorgott. Két ajka között megnyúlott és elővillant a nyál. Péntek volt.

— Na! Halászatunk, halászatunk?

— Igyekszik az ember — mondtam kelletlenül.

— Csak veszélyes az igyekezete.

— Idáig senki sem tudta.

— Na... hát iszen megegyezhetünk. Azt mondják, maga okos ember, és jobb máma egy veréb, mint holnap a börtön, ugye? — nézett rám és nevetett.

Ettől kezdve megkapta a hal felét. De ezzel nem fejeződött be. Egy hét múlva már a hal háromnegyed részét követelte. Ebbe már nem mentem bele. Ekkor följelentett. — Két hónapot ültem. Április elején szabadultam. Májusban leégett a háza. A faluban elhíresztelte, hogy én gyújtottam fel bosszúból, és úton-útfélen mondogatta, hogy rövidesen megöl. Bántott a dolog, mert semmi közöm nem volt a tűzhöz. Van még folytatása is. November vége felé egyik este későn mentem haza a faluból. A kert alatt tüzeltek rám. Átlőtték a kalapom tetejét. Azóta még kétszer rám lőtt valaki, de nem talált el.

És most itt vágat a nyomomban. Meg akar ölni. Ez a tudat új erőt adott. Előre döltem és még jobban rohantam. Vigyáztam, hogy szabályosan mozgassam a kezemet, kerüljem a felesleges mozdulatokat. Közben az agyam is dolgozott. A megforrósodott idegpályákon összevissza nyargaltak a gondolataim. Végül dühbe gurultam. „Mit akar ez a patkány? Megölni? Na jó!” Megtapogattam a késemet, aztán lassítottam és megálltam. Péntek nem volt a nyomomban, egészen távol, köztem és a part között ácsorgott. Úgy lászott, mintha a nádas felé menne. De nem lehetett jól látni, mert már erősen szürkült. „Marha vagyok, gondoltam, lehet, hogy ez nem is Péntek és én meg itt rohangászom, mint egy őrült. Lehet, hogy nem is utánam jött, csak képzelődöm.”

Elindultam feléje. Megállt. „Érdekes, mégis engem vár.” Balra fordultam, néhány pillanat múlva ő is balra fordult. Megpróbáltam jobbra, de erre is követte.

Beljebb mentem és vártam. Lassan közénk ereszkedett a sötétség. Néha pattogás hallatszott, és apró rianások kanyarodtak körém olyan hangot adva, mint a szílfon. De a jég hízott, öblösebb lett a recsenés, és mindig szélesebb barázdák nyújtóztak parttól partig a sötétségben. Néha felrebentek a vadludak, panaszos gágogásuk betöltött mindent. Meregettem a szememet, de már nem láttam a távoli alakot. Mozognom kellett, fáztam. Egy húsz méteres körben szaladgáltam, aztán figyeltem egy kicsit és újra kezdtem. Talán fél óráig mehetett ez így, lehet, hogy tovább. Akkor nagy rianás hasított végig a jégen. Nyomban utána káromkodás hallatszott.

— A nádvágó isten döglessze meg! Elmerülök!... Segítség!... Segítség!...

Lassan a hang felé indultam. Úgy ötven méter után elértem a rianás szélét. Félméteres híg víz volt.

— Segítség! — hallatszott újra.

A rianás mentén tapogatóztam. Egyszer csak egy fejet láttam magam előtt a jégben. Gyufát gyújtottam. — Péntek kapaszkodott a rianás szélén. A kezéből folyt a vér. Rimánkodva a szemembe nézett és nyöszörgött. Az első gondolatom az volt, hogy belerúgom. Nem tettem meg. Lehajoltam hozzá, éreztem a lehetét az arcomon. S amikor a kezemet nyújtottam, valami furcsa elmosódott röhögés hallatszott. Hirtelen hátranéztem, de csak sötétség tornyosodott mögöttem és némaság. „Halucinálok” — gondoltam és visszafordultam a rianáshoz. De ekkor újra hallatszott a röhögés. Belőlem bukkant fel. Görcsösen és rekedten bukdácsolt az agyamban. Péntek nevetése volt. Szinte láttam, hogy előmászik.

a nádból és megszólal. Hirtelen minden sérelmem belémnyilallott. Az arcomat eltorzította a düh. Kegyetlen vigyorral a rianáshoz hajoltam.

— Na! Halászatunk!? Halászatunk!?

Péntek dermedten hallgatott.

— Felelj te disznó! Mert belerúglak! — ordítottam. Péntek is kiabálni kezdett:

— Segítség!... Segítség!...

— Segítség?! Hát te segítettél rajtam, mocsok patkány! Amikor fuldokoltam, víz alá nyomtál egészen. Nesze, itt a segítség! — üvöltöttem és teljes erőből belerúgtam a fejébe. A korcsolyám furcsán roszogott, aztán elestem. Csend lett. Nagy ólmok ereszkedtek a vállamra, szürke tompaság hullt a jégre és belémszivárgott. A félelem állított talpra. Gyorsan lemostam a korcsolyámat, átugrottam a rianáson és rohantam a part felé. A nád szélénél egy kucsmás emberbe ütköztem. Elkapta a karomat és az arcomba nézett. Péntek cimborája volt.

— Maga kiabált? — kérdezte.

— Én! — mondtam dühösen, aztán kiteptem magamat és elrohantam.

Másnap este bekopogott hozzám a kucsmás ember. A havat leverte a csizmájáról és az asztalomhoz ült.

— Délelőtt kifogták Péntek hulláját, egészen keményre fagyott — mondta és lassan tönni kezdte a pipáját.

Rámeredtem és leültem vele szembe a másik székre. Ő meg folytatta:

— Azt mondják, maga okos ember. Ahogy látom, még egészen fiatal. Szóval, ha akar, megegyezhetünk. Lehajolt, egy hálót dobott az asztalra. Később meggyújtotta a pipáját, lassan elszotyogtatta és hazament.

Ettől kezdve hajnaltól késő estig kellett halásznom. Veszélyes vizeken jártam. Sokat éheztem. Többször kerültem a törvény elé. Az első télen elfagyott a kezem, később a lábam is.

Somlai Iván

Idill

*Hol kertek alján csöndes volt a zug,
gigászi munka gépmoraja zúg,
s a föld, a környék napról napra más.
Egy dömper áll az útszélen: hibás.*

*Ülésén férfi: új Rodin-szobor.
Szemén az Értés lángja bujdokol —
kezeiben olcsó könyv, Mikszáth-regény.
Ránkhull az érett délutáni fény.*

Jónás László

Reneszánsz versek Maurice Scève modorában

I.

Édes tirannom, vérszopó madonnám,
Úgy tart rabúl szerelme börtönében,
Hogy hatalmából bár magam kivonnám,
De életem maradna ott cserében.
S rabját, hogy ezzel jobban fogja féken,
Naponta gúnyja ostorozza, ott, hol
Leginkább marni bölcs szeszélye gondol.
S ne hagyja abba mégse! mert megeshet,
Hogy lázamtól, sok forró sóhajomtól,
Még szigorának fagya is felenged.

II.

Enyém lettél. Mit mondhatok? Az arcod
Egy láng pedig, s talányos, csupa kérdés
Mosolyod is. De belőlem kirajzolt
A számon át egy csókban minden érzés,
S válladra fészkelte. Csak, amíg a szélvész
Bennem csitul — de, mert meleg e fészek,
A biztonságban mind egyre merészebb,
S már azt hinné, hogy ott van otthona.
Bennem csak néhány szó maradt, lenézett,
Szégyelt, mint: bárcsak, mindig, — és soha.

III.

Allj meg idő! Hadd lássam még, amint
Az ágy szélén ül, még egy pillanatra,
Hisz emeli már karját, visszaint,
Rámnéz, s oly rossz, ha itthagyt most magamra,
Hogy néma könnyörgéssel megragadva
Két melle közé fúrom fejemet.
Mit tehetnék, hogy ő is értse meg
Boldog-fájdalmas varázsát e percnék?
Sóhaj. Szelíden két virág remeg,
S fölötte lágyan emeli a selymet.

IV.

Úgy keveredik kifürkészhetetlen
 Mosolyodban az érett nő igényes
 Érzékisége, és a még ijedten
 Kigyúló lány elbűvölő-szemérmes
 Atengedése, hogy, mikor enyém lesz
 E mosoly, míg egy csókban átadod,
 Én egyre inkább zavarban vagyok,
 S nem tudom: az ijedt szűzet csitítsam,
 Vagy szép pogány istennőm várja, hogy
 Tetőtől-talpig csókkal elborítsam.

V.

Mikor komoly vagy, mint a vonaton
 Tizennyolc éve, hogy megláttalak,
 Olyannak tűnsz, ki maga van nagyon,
 S valami könnyes angyalbú alatt
 Csak arra vársz, hogy én feloldjalak.
 S éppúgy azóta, ha nevetni látlak,
 — S tizennyolc éve nincs rá magyarázat, —
 Úgy érzem, arcúl ütnek hirtelen,
 S hogy mindaz, mit szerelmem felajánlhat,
 Szégyelnivaló jelentéktelen.

VI.

Akár a napfény, oly természetes
 Örök jelenléted már életemben.
 Szellő-lényed köröttem lengedez
 Öröm meg perceinkből legtovább.
 Polyton, s már az se fáj, hogy nem csak engem,
 De másokat is boldogítva, mert nem
 Remél már annyit ez a szerelem,
 Hogy csak engem szeress. Igénytelen,
 S halálíg tud már várni rád türelme.
 Elég, hogy vagy. S felrémlik: istenem,
 Ha máshol éltél volna, most mi lenne?

VII.

Szoborszép tested minden pórusát
 Külön birtokba venni ha lehetne,
 Tán csillapúlna az a szomjúság,
 Mely fojt, nemcsak, ha ingedet veted le,
 De jobban még, ha ott fekszel pihegve,
 S kitárulsz büszkén, gazdagon élém.
 Mert adni tud egyszerre s könnyedén
 Még többet is, mint holtomig elég.
 Szegény szerelmem! — Ó, hogy rejteném
 Melled árkába koldús szégyenét!

Bertók László: Versek

Fütyörésző

*Tarisznyakötő reggelen
melyik az utad vándor?
Tűnődés ring a szemedben,
mint szíromban virágpor.*

*Az ég felhőket mosogat
locsogó, lány vizében.
Megismered-e napodat
a sziporkázó égen?*

*Hosszú út magát eszi meg,
végeit sose látod,
tudod-e, melyik a tied,
mely átér egy világot?*

*Tarisznyád egynapi nehéz,
de szíved tele hittel.
Hiszed, hogy lesz baráti kéz,
mely bármikor megismer?*

*Tudom, a fütytyödben bízol,
kedved kék madarában,
mit úgy találtál valahol
mezőid hajnalában.*

*Hát röptesd föl az egekig,
úsztasd barna vizekre,
pirosló ember-szívekig,
utadat ő jelezze.*

*És indulj, hiszen jóanyád
sütött omlós pogácsát,
apád adott egy zseb dohányt,
nagyanyád meg tanácsát.*

*Szívünkben bánat hegyezi,
vándorbotodnak végét,
de csendben mindegyik hiszi,
hogy megmented reményét.*

*Ott messze, nézd, ott fény remeg,
csillagok állnak össze,
menj arra, hátha emberek
csillognak új örökre.*

*Röptesd el kék madaradat,
hadd tudják meg előre,
hogy jön valaki szavakat
fogdosni zöld mezőre.*

Nagyanyám

Aszaltszilva arcú
görbült nagyanyám,
decemberi varjú
vén gesztenyefán,

hócsillagos téiben
lelsz-e még magot?
Látsz-e hulló égen
néha szép napot?

Lelkedet a vállad
azért tartja csak,
hogy a vesző vágjak
arra hulljanak?

Vagy fel tudsz még szállni,
ha a föld nehéz?
Szemed csendje nyári
mezőket idéz:

Búzavirág-fényű
reggelek tüzét,
érett zizzenésű
élet örömét, —

szikár nagyapámat
friss tarló fölött,
derekán a nyárnak,
aki megszökött.

De messziről jöttél
dűlőutakon;
Elmaradt négy testvér,
egy tucat rokon.

És most itt kucorgol
eres küszöbön,
ajkad imát mormol,
lesed, hátha jön

nagyapa a csöndből
hulló égen át,
ellopni a földről
saját asszonyát.

Takács Imre

Három mezei kép

1

Az ezüst ősziárpa
arannyá finomodott,
szorosan hajlik rája
fekete bodzabozót,

mintha csak égni vágya,
könnyülni ő is hamar;
tenyérnyi sok virága
lehullott aranyosan.

2

A feltört útfelekre
a pipacs berzenkedik,
minden mást letéperve
mutatja tűzkelyheit.

A tej is bűdös lesz majd,
ha tehén lelegeli.
Ősszel a pázsit meghalt,
az eke szabdalta ki.

3

Nyűvik a gatz a lányok,
húzza a ló a kapát,
nem hagynak élni mást ott
túlán, csak kukoricát.

S ahogy egy karcsú szép lány
fésüli hosszú haját —
úgy érzi ez a szép táj
a lassú megváltozást.

Ordas Iván

Egy vöröskatona halála

Ezerkilencszázhuszban történt.

Egy távoli és jelentéktelen faluból érkeztünk tucatnyian a megyeszékhelyre. Volt közöttünk mindenféle szerzet: földfoglaló zsellér, elfogott Leninfíú, egykori direktóriumi tag. Egyik-másikunkat, köztük jómagamat is, már nem először kísértek életünkben a fejéküket most újraéledt göggel lobogtató kakastollasok. Egyformán fáradtak voltunk, éhesek, összeverték, és hivatalos gyűjtőnevünk is mindnyájunknak egyforma: előzetesen letartóztatott rab.

Szerencsétlenségünkre vasárnap volt, amikor a börtön jól megolajozott gépezetéből kikapcsolják az adminisztráció fogaskerekét. Márpedig törzslap kiállítás, nyilvántartásba vétel nélkül a rab sem igazi rab és nem is igényelhet teljes jogú elbánást. Meg kellett várnunk a hétfő délelőttöt, amikor a pihenőnapjáról visszatérő adminisztrációs személyzet gondjaiba vesz bennünket és a szükséges irodai ámen után végleges zárkáink megváltásába kerülhetünk. Addig is a földszint használaton kívüli celláiban helyeztek el bennünket, hármat-hármat egybe. Én az 1. számúba jutottam. Hármunk közül én voltam az egyetlen már börtönt látott ember, így én néztem körül legotthonosabban új tanyánkon. Tévedés lenne ugyanis azt hinni, hogy egy polgári értelemben majdnem teljesen bútorozotlannak tűnő zárkában nincs semmi néznivaló. Nemcsak az ágyak, a szalmazsákok, a polc, a lóca, a kibli és vizesvödör formája, minősége, mérete, sőt nem egyszer tartalma érdekes, hanem a pókrócok száma, a sétálásra szabadon maradó hely nagysága, az ablaküvegek színe, az ajtón lévő kémlelőnyílás látószöge, sőt a falakra és ajtóra karcolt feliratok szövege is.

Ennek a zárkának a falán két név díszlett. Az egyiket már elfelejtettem, a másik azonban élénken az emlékezetemben maradt. Jól olvashatóan, meg lehetős nagy betűkkel és ceruzával írták. A ceruzairás meglepő volt, mert a rab csak a ritkán engedélyezett levélírásokkor jut íróeszközhöz, akkor pedig egyéb gondja is van, mintsem hogy a tulajdon nevét falra örökítse. Az ajtótól jobbra, mellmagasságban lévő felírás így festett:

†

*Horváth István vöröskatona
1920. január 17.*

Ugyanilyen keresztet rajzoltak a másik név fölé is. Nem kellett nagy képzelőtehetség ahhoz, hogy kitaláljam: Horváth István ezen a napon végezte be életét. A szemtanúk és tapasztaltak elbeszéléséből később sikerült összeraknom halála körülményeit.

Ügyének részletei nem érdekesek. Elég annyi, hogy fegyvert viselt, harcolt a néphatalomért és tagja volt annak a különítménynek, amelyik kemény kézzel megsemmisített egy gondosan szervezett ellenforradalmi összeesküvést. A proletárdiktatúra bukása után egy ideig lappangott, rejtőzött, azután elfogták és halálra ítélték. A jótékony statáriális törvény azonban nem fosztja meg az áldozatot attól a lehetőségtől, hogy kegyelmet kérjen. Kegyelmet egy valaki adhat: a Fővezér, nagybányai Horthy Miklós tengernagy. Feltéve, ha a kegyelmi kérvényt elébe terjesztik. Mert azt is mindenki beláthatja, hogy a statáriális bírósgot vétek lenne megfosztani a különösen megátalkodott bűnözők kegyelmi kérvényének visszavetési jogától. Horváth István mindössze huszonhárom éves volt ekkor, így életvágját valóban meg lehetett bocsájtani.

A minden lényeges mozzanatnak figyelmet szentelő szabályok ilyenkor úgy intézkednek, hogy az elítéltet ne a siralomházba, hanem eredeti zárkájába kísérik vissza. Valószínűleg ezzel is utalni kívánnak arra, hogy a kegyelem forrása legalább elméletben nincs lezárva, a siralomház előtt még egy vékonyka egérút kínálkozik. Ha nem statáriális bíróság elé állítják, talán Horváth István is több reménnyel nézhetett volna jövője elé. Ismertem egy feleséggyilkos parasztembert, aki több mint fél évig élt így „kötél alatt”, az ítélet és fellebbezés közötti döntést várva. Horváth István élete azonban csak másfél napig tartott.

Ez a kurta másfél nap kevés volt ahhoz, hogy a zárvatársak életének megelőző huszonhárom esztendejéről sokat megtudhassanak. A börtönben mindig a „lebukást” közvetlenül megelőző időszak élményei a legérdekesebbek, az utolsó még szabadon töltött napok, a hírek a külvilágból. Csak az derült ki róla, hogy pesterzsébeti, proligyerek, félárva és tizenegy éves korától dolgozott. Előbb bizonyos Deutsch úrnál, később a Kénsavgyárban, ahonnan egyenesen a frontra vitték. Kevésbeszédű volt, majdnem szófukar. Akkoriban bőven akadt okunk a hallgatásra. Nyílt titok volt, hogy az ügyészség majdnem minden zárkáig elhatoló besúgó hálózattal rendelkezik, és egy-egy óvatlanul elejtett szó olyanok vesztét is okozhatta, akiket odáig még nem ért el a bosszúra éhes terror keze. Csak amikor a szeme sarkát eléktelenítő friss forradás eredetéről kérdezte valaki, melyet, úgy hiszem, a lesújtó puskatus vasalása ejtett, akkor jegyezte meg vadul felvillanó tekintettel:

— Emlék a burzsujoktól!

Holtig tartó emlék volt.

A Fővezér nem kegyelmezett.

1920. január 17-én, csütörtökön, fáradtan köhögő, otromba katonai személyautó motorjának zaját verték vissza a börtönudvar falai. Az ablakon kinézni ugyan tilos volt, ez a tilalom azonban csak bajjal ellenőrizhető. Az emeletes ágy tetejéről egy bizonyos Fűrész nevezetű rab tüstént megpillantotta az érkezőket. Ez a Fűrész történetesen már sok börtönt megjárt, tapasztalt ember volt és így megismerte a gépkocsiból kiszálló három férfi egyikét is.

Ez a férfi a hóhér volt.

Nem viselt vörös csuklyás jelmezt, sem kétélű pallost a hóna alatt. Ehelyett zöld mikádó-kabát volt rajta, barna kalap és bilgeri csizma. A kezén sárga szarvasbőr kesztyű. Mégis ő volt a hóhér, azaz hivatalosan: az állami ítéletvégrehajtó. A két másik férfi valószínűleg a segédje lehetett.

Horváth István ekkor még semmit nem tudott az érkezésükről. A zárka belső felében, az ágyán hevert és Gárdonyi: Egri csillagok c. regényét olvasta nagy odaadással. Nem színelte az olvasást, hanem csakugyan olvasott, amivel sikerült a zárka minden lakójának egyöntetű csodálatát kivívnia. Szélesvállú, szőke fiatalember volt, hosszú karokkal. Félkönyökre támaszkodott és fejét kissé természetellenes módon, mereven előre tartotta. Hatalmas markában, mely láthatólag szerszámok forgatásához és fegyverfogáshoz szokott, szinte elveszett, első pillanatban nem odaillőnek tűnt a könyv. Csak aki jobban megnézte és olvasásának minden részletét igyekezett agyába rögzíteni, annak tűnt fel Horváth valószínűtlenül tiszta, világoskék szeme, mely valósággal falta a betűket, és ajka, amint egész halkan, tagoltan morzsolgatta az egymást követő szavakat. Igen, ez az ember szeretett olvasni, helyesebben szeretett volna olvasni, ha élete első huszonhárom évéből tizenkettőt nem munkával, majd hadakozással kényszerül tölteni. Ha a sors meg nem gátolja az olvasásban.

De meggátolta.

Végérvényesen.

Fűrész oldalba lökte a szomszédját:

— A hóhér! — suttogetta.

Néhány perc múlva mindenki tudta, hogy a hóhér megérkezett. Csak Horváth István nem tudott semmit. Ő nyugodtan, zavartalanul olvasott. Bénító feszültség nehezedett a zárkára. A rabtársak lopva, szemük sarkából nézték Horváthot, akiről idáig még csak azt tudták, hogy van egy szikrányi reménye, most azonban már nyilvánvaló volt, hogy elvégeztetett. Meglehet, hogy nem is bírták volna sokáig a szótlanságot. Előbb-utóbb talán csak rászánta volna magát valaki, hogy tapintatosan előkészítse Horváthot a halálra. A sok „volnára” azonban nem került sor.

Kulcs zörrent a zárban. Az ajtó kinyílt. Mindenki felállt, csak Horváth maradt nyugodtan fekve. Ő a halálos ítélet óta nem nagyon törte magát a börtön viselkedési szabályzatának betartásáért.

Egy őrmester állt az ajtóban és két fegyőr. Mindhárman fegyveresen, ami a szokástól elütő volt, mert a rabok között mozgó őrök soha nem viseltek fegyvert.

— Horváth! — mondta az őrmester kissé zavartan. — Készüljön fel!

Horváth lepislantott az ágyról. Érdekes módon egy percig sem gondolt arra, hogy a kegyelmi kérvény elfogadásának hírére hozhatják.

— Várhattak volna — válaszolt nyugodt hangon. — Még vagy huszonöt oldalam van hátra a könyvből.

Az őrmester meglepetten nézett rá.

— Hozza magával a könyvet! — felelte.

Horváth leugrott az ágyról. Most egyszerre kissé pökhendi lett. Ifjonti büszkesége valószínűleg erőnek erejével meg akarta mutatni, hogy nem fél a haláltól. Természetesen ez nem volt igaz. A haláltól mindenki fél. A zárkatársakra azonban mégis megnyugtatóan hatott. Így búcsúzott el tőlük:

— Na fiúk! Most meglátjuk, hogy lenni vagy nem lenni? A legjobbakat mindenkinek!

Nem fogott kezet senkivel. Az őrök nyomában bezárult az ajtó.

Néhány perc múlva ismét kulcs zörgött a zárban. Nemcsak itt, hanem végig az egész folyosón mindenütt. Valamennyi zárkát kulcsra zárták. A folyosón fegyveresen cirkált az őrség. Jóval idő előtt, már délután fél háromkor be-

nyújtották a csajkanyíláson a vacsorát. Hideg vacsora volt. Gyümölcsíz. Kivégzések idején mindig hideg vacsorát osztottak a börtönben.

Horváthot egyenesen a siralomházba kísérték. Az egyes számú zárkába, oda, ahol falra írt nevét én is megpillantottam. Papírt kapott és ceruzát, hogy búcsúleveleit megírhasa. Néhány sort írt csupán. Hogy is lehetne ilyenkor sokat írni? Azt a néhány sort az édesanyjának. Asztala nem volt, levelét Gárdonyi könyvére tette. A könyvet nem olvasta végig.

A börtönlelkészt elutasította.

Egy óra múlva kinyílt a zárka ajtaja. Többen léptek be, civilek és fegyveresek. Egy civil ruhás férfi hadarva olvasott valami szöveget. Csak annyit lehetett érteni, hogy a kegyelmi kérvényt elutasították.

Horváth nyugodtan, de sápadtan hallgatott.

Ezután utat nyitottak neki. Négy fegyőr közrefogta. Nem kellett erőltetni, ment minden kényszerítés nélkül.

Néhány lépésnyire csupán.

A zárkával majdnem szemben rácsos ajtó nyílt egy parányi udvarra. Az udvaron három férfi állt, közöttük az egyik sárga kesztyűben, bilgeri csizmában. Hátuk mögött faoszlop magaslott. Rajta csiga.

Az egyik civilruhás előrelépett.

— Ítéletvégrehajtó! — mondta. — Átadom önnek Horváth Istvánt. Ítéletvégrehajtó, teljesítse kötelességét!

Alig hangzott el az utolsó szó, a filmnél is sebesebben kezdtek peregni az események. Két férfi előre pattant és szakavatott, gyors mozdulatokkal Horváth kezét a bal combjához kötözte. Ezután hurokkal szorították össze a bokáját. A hurok hosszabb kötélben végződött. Nincs bizonyíték arra, hogy Horváth ekkor öntudatnál lett volna, de mivel állt, arra sincs, hogy elvesztette az eszméletét. Úgy ragadták fel, mint egy csomagot és a bitófa alatti zsámolyra állították. A fa tövében is csiga volt, ezen szaporán átfűzték a lábára erősített kötelet. Ugyanakkor a bilgericsizmás férfi feltépte a gallérját és hurkot vetett a nyakára.

— Most! — hallatszott egy rekedt vezényszó. Ez volt az utolsó emberi szó, amit Horváth István életében hallott.

A két hóhérsegéd megrántotta a bokájára fűzött kötelet. Ugyanakkor kirúgták lába alól a zsámolyt. Teste a nyak és a boka között húrként megfeszült. Mellkasa természetellenes domborúsággal nyomult előre két lekötözött karja között. Arca eltorzult, nyelve kibukott a szájából. A bilgericsizmás két tenyere közé fogta az állát, megemelte a fejet és ügyes mozdulattal kiugrasztotta a nyakcsigolyát a helyéből. Élettanilag nem sok történt, csupán a létezést biztosító nyúlt agyvelő kocsonyás anyaga szakadt meg.

— Jelentem — mondta előírásosan —, hogy az ítéletet végrehajtottam!

Előlépett az orvos és a bitón függő Horváth nadrágját, ingjét kibontva, megállapította a halált.

Ennyi volt az egész.

Egy vöröskatonát elítéltek, kivégezték, meghalt. Meghalt egy nagy város közepén, egy néhány négyzetméternyi börtönudvaron, három hóhér és négy más hatósági személy jelenlétében.

Arató Károly

Válasz

1

*Te törpe vagy s az ég homályos.
Nincs is már feletted magasság!
Sötét sóhajaid elfödik,
rongy félelmeid szétszakítják.*

*Félsz: felfalnak körök, négyzetek
s hogy lelked is sokszög, mértani,
álmodni se mersz — a madarak
riadt lelked buborékai.*

*Rémeket látsz bolondul s már
nem adnak nyugtot a fasorok,
asszonyod kérdőjellé hajlik
s áradó szerelmed csikorog.*

*A Végzetet érzed mindenütt,
amíg multadra gondolsz hosszan:
s mai borzongó napjaiddal
minden emléked összekoccan.*

*Magad elzártad: egyedül vagy
az emberi, szép közösségben —
iszonyú mélységek fölött állsz
egy lágyan ringó drótkötélen.*

2

*A szédület, csak a szédület, mely
esztelen tetteket parancsol,
benned rejtőző vadállat és
lenyűgöz, hogy fogva tartson.*

*Rajtavesztesz, míg bódít a vers
fanyar íze, élvezeg sora
s megfekszi gyomrod egy-egy facér
költő féktelen hasonlata.*

*Kotolsz, ülsz a sápadt képeken
s halk ábrák, sejtelmek, talányok
szökkennek csendben napvilágra,
amíg a strófát kitalálod.*

*Mámorok, végzetes kalandok,
melyeknek örökké szűk a tér;
s a képzelet a mélybe bukik
még fájóbb izzású szavakért.*

*Játék, halálos játék s végül
a szemed elé nő a hályog:
nincs fölötted ég, csak szédület.
De azt hiszed: az eget látod.*

3

*És egyszer nem lesz se nap, se hold,
a csillagok végsőt lobognak
s a szétfreccsent űr dúlt fényei
szemeidben szétkujtorognak.*

*Rádtörő kínjaiddal ott állsz
a fullasztó csendben, te árva
s ijedt rakétaként, pirosan
szakad ki szíved a magányba.*

*Minden összekuszált — megriadsz
s falfehéren, mint nyurga holtak,
a sötétből kiömlő árnyak
feléd suhanva felsikoltnak.*

*A megindult kavargásban már
a szilárd pontokat nem leled —
minden forog s rettegéseid
felfújt gömbként szétrepesztenek.*

*Az idő megáll s állnak az órák,
a mutatók csengve lehullnak —
vaspántú görcsbe rándulsz: benned
a feszülések nem lazulnak.*

4

*De végül felbukkansz a mélyből,
némán az első lépést teszed,
mögötted a föld zengőn szépül
s megérzed az új ingereket.*

*Még lábadozol s már meghatnak
halk moccanásai a rögnek,
a megrázkódó gépek, amint
nyers himnuszokat dübörögnek.*

*Megnyugtatnak a tág mezőkön
vonuló fekete hadsorok:
a traktorok seregei, a
szelídített, dolgos manimutok.*

*Varázsszóra változik a táj
s forróbb szépségről szólnak neked
meglengő csillékkal az éles
huzalok s metsző drótkötelek.*

*Elmerenghetsz, de az asztalos
fütyörész s szálkás deszkát gyalul —
új fények vonzzák e kort s a kor
e szebb fények felé fut vadul.*

5

*Törj ki a füledt üvegházból!
Hagyd a tegnapot bedeszkázva!
Íme: a nyugtalan emberár
kihömpölyög a főutcákra.*

*Liheg a város, a messzeségben
minden negyede nyüzsg, morog,
a lázas körutakon sikló
gépkocsik s örült motorosok.*

*Ezrével járnak nők, férfiak
híres mozikba, cirkuszokba,
melyek neveit a magasban
neon rikkantja, beragyogja.*

Már reggel hangosak a bronzsín
testekkel megtömött uszodák,
gyorsvonatok öntik a népet,
feldúlják a nappalt, éjszakát.

Íme: antennák ujjongnak az
össze-vissza háztetők felett,
villamosok állnak, robognak
s örökké nyugtatók a terek.

Tarbay Ede

Hirtelen ős

Érett az ős, a szőlő,
serény és hosszú volt a nyár,
az asztalon vakító tiszta kendő,
kenyérdarabkák, félig-telt pohár;
vacsoramorzsák,
a nyarat még reggel visszahozták.

Szusszantok, ezzel vége,
indulhatok az úton elfogódva
a szőlők törpe-erdejébe,
előttem piroslik a galagonya bokra,
zörrenti ágát,
pergamen-levelei fakó aranyak, sárgák.

A szerb Krisztusnál jobbra térek,
hervadnak testén zöld-kék dér-virágok,
a csöppek, mint az Őt Sebének
megeredt kínja hull az árok
fagyott földjére
kiterített nagy, fűből-szótt köténybe.

Vacog a völgy, a dombhát,
a hirtelen jött őszben fagyra ébredt;
ezüst-felhők — kibontott vitorlák
húznak, cigányok zenélnék
s a kőkunyhókban
nyarat sirató ének lobban.

Kautzky László

Árva gyerekek

Adó Zoltán a fűzfa bütykös gyökerén ült, közel a folyóhoz. A gyökeret levetkőztette a szél meg a víz. Olyan volt, mint féligfaragott karosszék.

A délelőtti vonattal jött Pestről. Nem tudja, hogyan jutott az állomásig. Kerülte az embereket, s kerülte minden gondolatot. Az úton találta ezt a szakállas, öreg koldust. Nem lehet tovább hallgatni. Félt, hogy mint az örültek, magának beszél majd, s összekeveri a szavakat.

— Ha érdekli, elmondhatom. Én küldtem el az asszonyt, egy éve. Csendesen beszéltünk, mert aludtak a gyerekek.

Az öreg pislogott, dörgölgette vastag szemöldökét. A fejét meg ingatta sok türelemmel, ide-oda, mint aki nem érti, s nem is értheti ezt a beszédet.

— Suttogni öreg, suttogni. A nagy dolgok maguktól is nagyok. Üvölteni csak a törpe gondolatokat kell, hátha megnőnek.

Két fecske csapódott a fejük fölé. Adó Zoltán felugrott. A felhők egymást kergették az égen, s összedörgölődtek melegedni.

— Eső lesz — mondta izgatottan —. Ne engedje tata. Az eső összemossa a dolgokat. Én még mindent a régi helyén akarok látni. Minden kavicsot, árnyékot, minden lépést.

Az öreg a tarisznyájáért nyúlt és valamit keresett benne.

— Vártam, amíg csak lehetett. Nem vagyok bátor ember.

A másik mozdulatlan arccal felnézett.

— Maga is látja ott azt a fatörzset. Félig a vízben van. Látja, milyen lapos a part? Egészen lapos.

Visszaült a helyére. Beesett halántékát tapogatta, mintha keresne valamit. Idegesen járt minden ujja és erősen reszketett.

— Én nem ezért nősültem, tata. Az egész életet akartam megtalálni. Mi nekünk az asszony? Maga öreg ember, feleljen. Vagy mást mondok. Mi nekünk a gyerek? Egyetlen, ami több magunknál, amit elismerünk többnek. — Csak annyit hallgatott, hogy ereje legyen tovább mondani. — Ki rossz itt öreg, aki családot akar, vagy aki másfelé jár, mint az én feleségem? Könnyű válaszolni. De könnyű-e? Ezen most minden erejével gondolkodjon. Mert én elfáradtam.

Hajó jött Pest felől és összeráncolta a vizet. Előbb csak szelíden, de azután gyúrta, karmolta menthetetlenül. A férfi előredőlt ültében, merev mozdulattal.

— Nem kell. Nem kell ez a hajó. Nem akarom látni.

És eltakarta a szemét.

A fecskék visszajöttek és kék nyilakat húztak a levegőben. A szél szelid zászlókat lobogtatott a város felől. Ettől dudorásztak a kemény levelek, mint a menyecskék szombat este, ha az ünnepre gondolnak. Mire leengedte a kezét, a víz is megpihent.

— Ilyen lehetett, fényes és sima, mint otthon a parkett. Ha meglátogattak Pesten a gyerekek, nem győztek eleget talpra állni. A falusi padló után sok volt az a sima, csúszós fényesség. Nézze jól a vizet, megtévesztésig olyan, szinte csábítja az embert, hogy rálépjen. Lapos part, sima víz. Egymásba csúsznak, mint két tenyér. Csak figyelni kell, nincs a kettő között különbség.

Az öreg szedelőzködött és egyre ingatta a fejét. A madzagot igazgatta a nyakában, amin a tarisznya lógott. A férfi visszanyomta a földre. A koldus vinnyogott, mintha a száját valaki teletömte volna zsíros rongyokkal. Vinnyogott és a tenyerét nyújtogatta.

Adó Zoltán bólintott és telerakta könnyű forintokkal, zöld és kék papírpénzekkel, amit a zsebében talált.

— Még nem megyünk. Korán van. Öreg ember, fiatal ember jó társaság ilyenkor.

Az öreg visszaült a helyére.

— Fiatal voltam, szegény voltam, talán az volt a baj. Én vagyok a bűnös, mindenért én felelek. Így lesznek ártatlanok, mert bűnösök vannak. A kettő nincs egymás nélkül. — Hirtelen felkiáltott. — És ki az ártatlan? Csak az árvák ártatlanok.

És hangosan, hosszasan felsírt. Szemüvegére odatapadt a könny és zöld volt és kék volt, mint körülötte a világ.

Az öreg még erre sem mozdult. Egy kissé az út felé nézett, ahol bámészkodó kecskék legelésztek.

Még könnyes volt a férfi szeme, amikor folytatta.

— Elküldtem őket ide, Joli nénihez. Üresen maradtam, és haszontalanul. Sokat kóboroltam, hogy ne érezzem. Csak éjjel tudtam haza menni, mert akkor, a nagy csendességben, hallottam, hogy futnak végig az előszobán. Higgye, csak a fiúk maradtak a tíz évből. amit együtt voltunk. Minden egyéb sokszor megismétlődhet, de a gyerekek egyszer és mindenkorra vannak és megmaradnak.

Felállt és nyugtalanul nézdegélte a bokrokat. Két gyík futott a lapos köveken, de több mozgás, semmi. Az öreghez lépett, és megmarkolta a karját.

— Jöjjön, megmutatom, hogy történt.

Az öreg szívesen tápázkodott és mosolygott is elégedetten.

— Maga a kisebbik, a Zolika, én a nagyobbik, a Berti. Ne haragudjon, most magasság szerint osztom be, nem ahogy a kor kívánja. A kisebb amúgy is mindig a nagyobb után megy. Nálunk is így volt, amikor én gyerek voltam. Onnan jöttek a fatörzs felől, amikor meglátták a vizet. Talán nézte is őket valaki, de én tudom, hogy így volt. A nagyobbik fogta a kisebbik kezét. Adja ide a kezét, megmutatom.

És kézen fogva elindultak. Ballagtak a folyó felé és a férfi folytatta.

— Így mentek, ilyen lassan. Ahogy csak az árvák és az öregek tudnak menni. Zolika mindjárt a pesti szobának nézte a folyót, a sima padlóval, és biztosan kiabált. Szeretett csúszkálni a parketten.

Az öreg furcsán nézdegélt, de a pénzre gondolt és türelmesen tovább ment.

— Emlékszik, mutattam az előbb. A part és a víz egybecsúszik. Szinte kívánja a víz, hogy rálépjünk. Nem futottak, mert féltek egy kicsit. Berti elől ment, így Zolika is követte. A talpuk alatt futottak, forgolódtak a kavicsok.

És egyre közelebb jött a víz. Azután mégiscsak Zolika sietett, mert ő volt mindig a bátrabb. De nem engedték el egymás kezét. Az árvák megtanulják, hogy csak együtt érnek valamit.

Egy nagyobb nyaláb szél harangcsengést szórt a víz fölé. Megálltak. A hangok megkerekedtek a gyenge párában, és megtisztultak.

— Hallja? Ennyi a búcsúszó. De én most is megmondom. Jobb így. Egészséges, boldog emberek kellene erre az életre. És, akit árván hagynak, az beteg. És örök életre az marad. Mert csak a fészekben nőhetünk, és ha az ketté szakad, kár tovább itt maradni.

Az öreg óvatosan elhúzta a kezét.

— Még egyet. Várjon. Él az apjuk, él az anyjuk, de árva gyerekek voltak, istentelenül árvák.

Adó Zoltán a vizet nézte. Levette párás, könnyes szemüvegét, mintha a csukló, görcsös fájdalomtól féltene.

*

Szabó Marcsa, Kapor Szabó Balázs felesége a menyéhez fordult ültiben.

— Kinek harangoznak?

Vajkó Boris a kecskéket figyelte, mennyire közel bókláztak a folyóhoz. Jön az a vén süket is, ez a ragadoskezű Cobók, s még megfeji valamelyiket, ha nem ügyelnek. Egy városi embert is látott a parton, tetszhetik neki a folyó.

— Tudod tán?

— Tudom. A két pesti gyereknek, akik Timár Jolinál voltak. Belesétáltak a vízbe, nem régen.

Mind a ketten a kecskéket nézték tovább, mert ez volt a dolguk a mai délutánon.

Nagy István

Rádiógyógyítás

*Két sógorom meg egy parasztlegény
Hárman hajolnak konyha-asztalunkra,
Kezükben paraszt-módra ég a munka,
S mindez épp nagykarácsony éjjelén.
A készülék darabokban zenél,
Mint disznóöléskor ha fölsikongna
A hústömeg már zsigerekre bontva,
Kigyó mikor ízekre szelvé él.
A három paraszt rokkant szekeret
Gyógyítgat így, szemükben gyermekek
Kisautót zsigerlő szenvedélye.
A csoda nekik már itt születik,
S nagy buzgalmukban el is feledik,
Hogy menni kéne éjjéli misére.*

Pálos Rozita: Versek

Aratatlan földek

Szerelmet lélegző akácok fürtje
Napszagú széna száradó haja
Ringó zöldet kóistoló szellő
Bennetek dobban e dal

Szóitalan felhők szóljatok hozzám!
Madaras körmenettel csurranó hajnal
Millió születés gyöngy vajúdása
Ballagó bárányok ezüst kolompja
Erdei ózon gótikus árja
Nárciszok selymes habserege
Szivárványövvvel kössetek engem a földre

Nemrégem szomorú voltam
Csahos gyűlölet tépte le kedvem
Halálos rémekkel róttam
A rimtelen ének uccakövét

Soha többé Soha többé
Csüggedés gyötrő gyászait
Fölvenni nem fogom én
Soha többé Soha többé

Artatlan földek kincsei várnak
Hol lendülő mámorú fényteli nyárban
Izzik a zsálya kéklík a len
Habzik a burgonya lepkevirága
Illatos pajták rejtik a nászt
És futnak a gépek mint akik élnek
Gyógyfűtől alszik nyugton az Éj

Végtelen arénát kínál a szellem
Hol mennyei gyarmatok gyöngyei várnak
A hősré ki önnön szívével vív meg a harcban
Ének pengéjü párviadalt

Réteken az alkony

Réteken az alkony ravatala ring
 Szederlila fény szűrődik a fákból
 Sugárkapukon kilépnek fátyolos árnyak
 Növekedve hullanak szét miként a vágyakozás
 Pipacsok kitárult szíve megszűri a pompás Naptemetést
 Hogy vérszínű tejben fürdik a Föld egy pillanatig
 De patak mentén a szomjas sásliliom
 Már teli kehellyel Holdat iszik
 Majd összetett szirmokkal úgy tesz:
 Mint imába ejtett arany titok

Prometilla

Tekintetek szelíd őrizetéből
 Bajkerítések beteg ujjai közül
 Kopott kilincsek sápadt fogásaitól
 Mindent megáldó zajtalan surranással
 Ó hadd meneküljek!

Tárd fel az ajtókat elillanások angyala!

Íme: gyermekkori imádság pihéje számon
 Pattintsuk fel véle a lélek lakatait
 A csendek kozmikus méhét
 A könnyek gyöngypagodáit
 Nyugodtan és szelíden:
 Raboljuk ki a mennyet!
 És osszuk szét
 A kárhozat népe között.

Grácia

Mögöttem a dobok dübörgő dallama
 Mely atomok viszállyait
 És világok remegését bontotta ütemes jajjá

Behintett harmattal szent nyugalom
 Szívemben Holnap van

Látom a szellem lombikjait hevítő lángot
 Melynek forrpontja fölött az ének habbelke ring!
 Látom a haldokló hajót
 Födélzetén korok bűnei süllyednek el
 Látom vereségét minden bosszúnak
 Elnyomásnak és megaláztatásnak

A megszabadultság himnuszát hallom
 Tegnap még segélytkiáltó szájról
 Mivel jogát nem tapossa többé Jogtalan
 És igazságot nyert az Igaz

Újjászületettség pengő hangjai
 Fénnel itatnak át
 Ragyogásán érett örömök telített fürtje csorog
 Ó habzó szüreti kelyhek
 Mikből istennel koccint a szív

Nesztelen angyal

Valaki zörget az ajtón
 Eredj szavam húzd el a zárat
 A KITÁRULÁS IDEJE érkezett meg
 Szempillák szőke eresze alól
 A tekintet siessen hozzá
 Bordák lélegző rácsa mögül
 Szaladjon elé a szív
 Hogy dallamos dobbanással:
 Miként vonul a nyáj Köszöntse őt
 Nesztelen angyal vezesse kézen
 Szeméremövét észrevétlen oldja le néki
 Nem érdemes rejteni semmit
 Hallgatás pántjaiból
 Az Éj kipattan
 S megmutat mindent

Gyevi Károly

Emberközelben

Csak ami nincs, az elérhetetlen,
 Megfogható minden, ami van.
 Elérhető szívem a szívedben,
 S álmaid az én álmaimban.

Messze szárnyal s röpít a valóság,
 Hihetetlen vágyakig repít,
 S megtalálod földi tettek útján
 A mindenség égi téreit.

Nem baj az, ha nagy álmokban hittél!
 Az se kár, ha eztán is hiszel.
 Nem baj az, ha álmaid sárkánya
 Fantasztikus tettekig visz el!

Tégy nagyot! E kor a tettek kora!
 Aki nem tesz, nem jut messzire.
 Aki alkot, nemesedik annak
 s gazdagodik élete, szíve.

Emberközelben van már az ember:
 Most kezdi érteni önmagát.
 Nem csatázni indult az egekkel,
 De felküldte fényes csillagát.

S meghódítja önmagát az ember!
 Miközben az értelme repül,
 Rádöbben, hogy roppant nagy sereggel
 Menetel és nincsen egyedül.

Toma Ádám

A megfagyott ember

Januárban történt. Kora reggeltől együtt vadásztunk barátommal Akalé tájékán. Kevés volt a zsákmány nagyon: egy-egy silány süldőnyúl. Már csak ezért is örültem, amikor úgy két óra körül odaszól Gazsi:

— Hallod! Nekem ebből elegendem van! Holnap vége a szabadságomnak, ki akarom magamat pihenni. Legalább az utolsó napon.

El is hittem, fáradt lehetett: apró, kövérkés, puha emberke, tömzsi lábával szuszogva is alig győzte tapodni a havat.

Félórai vesződés árán berúgtam a motort. Gazsi fölkapaszkodott hátulra, s elindultunk hazafelé. Terveztük, őt majd leteszem Cs.-on, én pedig meg sem állok hazáig, A.-ig. Igen ám, de lakására érkezünkkel megszólalt:

— Komé, istentelen hidegre fordult az idő. Még a kutyát sem szabad kivenni ilyenkor. Hazáig lefagysz erről az ócskavasról! Gyere, kapsz egy csésze citromos-mézes hársfateát, megelőzzük a nyavalyát.

Mindig ilyen volt. Igazi belgyógyász: körülményeskedő, fontoskodó. Majd hogy nem homeopata: mint valami javasasszony füvekkel, keserűvizekkel, teákkal, jógázással — a legkülönbébb „természetes gyógyszerekkel” — gyógyított, s cseplőte a modern irányzatot, mert „csak specialitásokkal, csupa szintetikus anyaggal manipulál”. „Némelyik orvos — szerette hajtogatni — ott tart, hogy lassacskán receptet sem állít össze, kész patentokat osztogat; egy kaptafára, szabvány adagokkal. Elfelejtik: fűben, fában a természetes orvosság!”

Szabadkoztam.

— Nem állítom le a motort, nem akarok a feleségemtől megint hallgatni...

— Megint azok a feleségek! Bíz' isten, jobb volna, ha az ember kasztráltatná magát! Hogy leegyszerűsödne az élet!... Mégis, orvosi utasításom, érted, közegészségügyi érdek: jöjj be! Beherbázunk, aztán mehetsz, isten hirivel.

Végülis engedtem.

Ám bemenvén, a felesége arra sem adott időt, hogy ledobogjuk a havat.

— Be sem ereszttem magukat! Nagyon jó, hogy itt van Laci. Fogja, Gazsi kérem, a pince kulcsát, tessék; vigye a demizsont. Vendégek jönnek estére!

— Felőlem akárki jöhet, Ilikém, lépést sem teszek. Alig várom, hogy ágyba kerüljek.

— De Gazsi!

— Mondtam, amit mondtam...

— Nem hagyhat így!

— Miért úgy csinál mindent, hogy adj uram isten, de mindjárt? Miért? Fáradt vagyok.

— Szóval, a maga úri passzióira, a vadászatokra van ereje? Azért képes hajnaltól szürkületig caplatni hegynek föl, hegynek le? Arra pedig, hogy kiugorjanak a szőlőbe, motorral, arra nincs?

— De Ili, kérem! Tudja, mindent elviselek, csak ezt nem. Még itthon is? Mindenütt, mindig? Mindig csak hadakozni?

— Látja, Laci, látja — fordult hozzám mártír képpel. — Ez a mi bajunk. Az én kedvemért — semmit. Itt vagyunk elásva az isten háta mögött, ezen a falun...

— Falun? Akkor mit szóljak én? — csitítottam. — Mert én nem hogy falun; a Balaton partján, de pusztán lakom. Számomra Cs. világváros.

— Igenis falu; kivált télen. Soha sehová el nem mehetek. S most, amikor végre valaki ránk néz, akkor Gazsi elrontja. Se színház, se társaság, se egy kis zenés vagy vacsorázóhely, egy kis tánc... Mindig csak itthon.

— Hogyan képes, Ili, szemérmetlenül — valótlant állítani?! Lacikám! — fordult hozzám Gazsi. — Két hete jött meg Pestről. Két álló hétig egyebet sem tett: szórakozott. Színház! Kabaré! Zenés vacsora! Bár! Tánc! Mozi! Kommissiózás! Eszpresszó! Az igazság az, hogy képtelen magát elfoglalni. Miért? Mert azt mondja: „Nekem nem kell gyerek, nem teszem tönkre az alakomat. Én nem formátlanítom el a mellemet”... Kirándulás? „Én nem teszem tönkre a lábamat és nem kutyaolok”. Háztartás? „Ott a lány, csak nem teszem tönkre a kezeimet! Különben sem azért mentem férjhez orvoshoz...”

Mentegetőztem: nem tartozik rám. Inkább egyedül hozok bort, csak ne hajtogassa nekem Ili, hogy ő milyen boldogtalan. Ezért nem is szerettem hozzájuk járni; inkább mindig Gazsit csaltam el valahová.

De hát mit sem használt. Ili, ha magára erőltetett jómodorral, halkan is, csak mondta és mondta. Szegény Gazsi majdnem sírva fakadt előttem:

— Látod, én a parasztromantikus! Parasztlányt vettem el. Szánt szándékkal, hogy tőle majd makkegészséges, okos kölkeim lesznek... Hogy ő majd egyszerűbb lesz. Belátóbb. Háziasabb. Emberibb, mint... Áh! Amitől én akarok szabadulni, amit elhajítottam magamtól, a kispolgári életet, a kifelé élest, mint valami ócska rongyot, ő azért töri magát. A vágyai netovábbja! S miért? Mert nem gondolkozik, nem érdekli semmi, csak a ruha, a szórakozás, az örökké jövés-menés. Hiába kérlelem, olvasson, hogy becsesebb dolgokkal foglalkozzék, hogy megtalálja az élet értelmét, nem.

— Persze, hogy nem olvasok! Maga vette el attól is a kedvemet. Magának Pitigrilli — ponyva. Bromfield — szemét. Margaret Mitchell — fércmű. Magának minden, de minden vacak, ami nekem tetszik. Hát vegye tudomásul, én meg a maga könyveit nem olvasom. Nem, és ezerszer nem. Mert annyira ismerem a paraszti életet, hogy beleutálkoztam. Nekem ne magyaráza senki, hogy mi a paraszti sors, hogy mi a kapitalizmus. Ne festegessék, hogy mi az aratás, mi a kévehordás, mi a répaegyelés, mert én megpróbáltam. Abba rokkant bele az én apám. Abba, hogy az ő koszos kis öt holdján egyebet se csinált, csak azt, amiről maguk oly szívesen olvasnak. Én el akarok felejteni mindent. Azért is akarok elmenni innét. Érti? El! Mert ez is falu!

Végre mindkettőjük kifulladt, szóhoz jutottam:

— Mennem kell, Gazsikám. Vedd a demizsont, töltsük teli. Te aztán menj pihenni. Ili majd ellesz a vendégekkel.

— Hogy? — vágott közbe Gazsi, aki máskor jámbor volt, mint a ma szü-
letett bárány. — Egyáltalán, szeretném tudni, ki jöhet hozzánk? Én mára nem
hívtam senkit!...

— Ha tudni akarja, én se. Még éppen én csodálkoztam, amikor délelőtt
csak bemondta magát... Penyigey... — és rántott egyet a vállán.

— Penyigey? Szóval, szóval már megtisztelt bennünket, ma is...

— Hagyja már, kérem. Legalább Laci előtt hagyja! Ne gyötörjön. Tele-
fonon szólt át.

— Telefonon? Nagyszerű. Persze, mi ez neki? Még ha a tegnapi vihar óta,
hogy is mondjam, rossz is a telefon?

Ili sírva fakadt.

— Az örökös gyanakvásával megőrjíti az embert! Gonosz! Pedig, Laci,
higgye el, csak azért jön szegény Penyigey, mert másutt nem találkozhat a ba-
rátnőmmel. Utóvégre, nem mehetnek mindig abba a vacak cukrászdába. Vagy
talán a kutatóintézetben?

Nem ismertem Gazsira. Ez a másszor csöndes, szerény kis gombóc, most
mint valami haragvó isten szórta villámait:

— Ili! — csapta össze a kezét. — Maga a megtestesült önzetlenség! Bocsás-
son meg. Csakugyan gonosz vagyok. Az, bizony. Mert eddig nem akartam meg-
kérdezni magától valamit. De hát, jobb későn, mint soha! Legalább Laci is tisz-
tán lát... Ha magának éppenséggel ez hiányzott? Tehát, Ili kérem: Pesten is
a barátnőjével, Máriával akarta, hogy úgy mondjam — összehozni?

— Kikérem magamnak! A bátyáméknál laktam. Mindenütt a bátyámék
társaságában voltam!

— Persze! Teszem, a pezsgőfürdőben is!

Az asszony elfehéredett.

— Itt tartunk? Utánam utazott és leskelődött? Vagy talán nyomoztat?
Ha tudni akarja, megmondom. A sógornőmmel voltam ott. Hogy aztán vélet-
lenül összefutottunk? Arról igazán nem tehetek.

— Se nem utaztam, se nem figyeltem. Soha. Érti: soha! Senki után.
Hanem máskor pontosabban címezze meg a levelét, hogy ne hozza vissza a
posta... Nem tehetek róla, hogy szórakozottságból a többivel ezt is fölbontot-
tam. És arról sem, hogy amikor láttam, nem nekem szól, hanem a sógornőjé-
nek, s ezért olvasatlan vissza akartam tenni a borítékba, közben egy soron
megakadt a szemem. Meg, mert valósággal ordított az a sor. Ordított és röhögött,
hogy „Imi”! Penyigey Imi. Imruska! Meg hogy „a pezsgőfürdőben milyen isteni
volt!”

Gazsi nem szólt többet, hanem kinyitotta az előszoba ajtaját és maga után
húzott. Amikor megálltam az udvaron, berregve veszteglő motorkerékpárom
előtt, kérlelt: állítsam le és sétáljak vele, mert nem mer egyedül maradni...
Ránéztem: sírt, hangtalan sírással, könnyei erecskéiben zubogtak alá az arcán.

Amikor lecsitult, mert akarta, bementünk abba a bizonyos cukrászdába.

Három dupla feketét kért, — kettőt magának, egyet nekem, és rumot.

— Gazsi! — mondtam — te meg a rum? Hiszen sosem iszol. Még bort sem!

— Kell. Most kell.

Aztán hosszas fejtegetésbe kezdett, hát gondoltam, visszazökkent a ren-
des kerékvágásba.

Azt mondta, az ő édesanyja megjósolta... Ő értelmiségi ember értelmiségi gyereke. Egyszerűsödik. S értelmesebbé kívánja tenni az életét, hát ezért valamiféle új Rousseauként arra vágyik: vissza, ha nem is a természethez, de vissza az egészséghez, az egyszerűhöz, minden jó kútfejéhez, a faluhoz, a parasztsághoz. A felesége meg éppen arra áhitozik, amit Gazsi nőtt ki, mint a kígyó a cifra bőrét...

De nem juthattunk a végére, mert bejött egy férfi. Az idegen és Gazsi tekintete összeakadt. Már azt hittem, hogy ez lesz az a bizonyos... Penyigey.

De nem. Összelelkeztek. Szinte egyszerre mondták, szemmél látható örömmel, hogy: együtt szolgáltak. Volt századparancsnokával hozta össze Gazsit a véletlen. Így hát én is megörültem a jövevénynek: gondoltam, a közös öröm mindkettőjüket haza tereli a vendégek közé és átsegíti Ilit és Gazsit a flörtön, a féltékenységen, vagy mit tudom én min. Még azt is jó jelnek találtam, hogy Gazsi fölfedezte kabátja zsebében a pincekulcsot. Gondoltam, isznak egy jót, ahogy férfiak szokták, aztán minden helyrezökken, hát megkönnyeb-bülten váltam el tőlük. Csak az nem tetszett, hogy amikor a másik rumot hozatott, Gazsi megint megitta.

Másnap, úgy tíz óra tájban, csöng a telefonom. A postáskisasszony: „Kapszom Cs.-ot”. Nagyszerű, lelkendeztem, hiszen akkor tegnap Ili mégis igazat mondhatott. Legalább is a telefonról. Persze, akkor javíthatták ki, amíg mi vadásztunk. S akkor meg Penyigey nem járt a kert alatt...

Meglepetésemre nem Gazsi, Ili hangját hallottam.

— Ne haragudjék a tegnapi családi krávállért. Tudom, az ilyesmi nem lányálom, még egy harmadiknak sem. Most pedig adja nekem Gazsit!

— Gazsit? — hüledeztem. — Én? Hiszen tegnap ötkor vagy fél hatkor elváltam tőle!

— Ugyan már, ne vicceljen! Nagyon jól tudja, hogy azóta haza sem jött. Elég nem szép tőle, hogy kínos helyzetbe hozott a vendégeim előtt. De én nem bánom: ha ő haragszomrádot akar játszani, nekem nyolc. Érti, tökéletesen nyolc... De a paciensei már tükön ülnek. Iderendelte őket, s most az én füle-met rágják. Igazán, megkimélhetnének ilyen szituációktól!...

Délben megint jelentkezett. Most már szelídebben, sőt a félelem árnya vibrált a hangján.

Délután újra felhívott. Akkorára egészen megtört. Sírt.

— Lacikám, ha istent ismer, azonnal jöjjön!

— A minisztériumból vannak nálam. Nem hagyhatom őket faképnél. A gazdaságunk mérlegét ellenőrzik.

— Lacikám, olyan rossz érzéseim vannak. Most jött egy úr, velem szemben ül. A Gazsi volt századparancsnoka. Igen, Fekésházy. Igen, hallottam tőle, hogy hármásban voltak, s hogy kimentek a pincébe.

— Hogy miért mondom? Hát csak azért, mert Gazsi délutánra meghívta hozzánk Fekésházyt. És, és Gazsi meg sehol sincs... Fekésházy? A tantijánál aludt. Az meg ott, valahol fönt lakik a szőlőkben.

— Erre tegnap is gondolhatott volna, asszonyom! — kiáltottam, aztán lecsaptam a kagylót.

Rohantam Cs.-ra.

Amikor megérkeztem, ott folytattuk, ahol tegnap abbahagytuk. A verandán.

Akkorára már ott volt Gazsi is. Feküdt.

Ott feküdt a földön. Ott, ahová tegnap ledobta a nyulakat: az asszony lába előtt. Úgy, ahogyan összekucorodott az éjszaka, amikor fáradtan, valahol leülhetett. Mellette egy demizson; jelezvén, hogy mégiscsak teljesítette Ili kívánságát, ha meg is késett vele — egy napot.

*

— Épp egy éve történt — tette hozzá Laci, az én állami gazdasági igazgató barátom. — De még az is hozzátartozik, hogy mi lett az asszonnyal... Képzeld, negyed év sem múlt el szegény Gazsi tragédiája óta, férjhezment...

— Ha szerette azt a másikat?

— Fenéket! Nem Penyigeyhez. Fekésházyhoz. Mert az *Pesten* dolgozik! Sofőr. Követségi sofőr!

Dudás László: Szalmarakó

Angol gyerekdalok

Tarbay Ede fordítása

Igy beszélnek a virágok

A

Hozz vödörben friss vizet,
Úrnőd lánya kéri ezt,
Apám, anyám — királyi pár a réten,
Amott a hűgom táncol egy levélen,
Engem a fű fojtogat,
Tépd ki, süssön rám a nap.

B

Káka, káka,
Kérlek, úrnő, szép a száram, bujj alája.

Pityókásan

Kurjongat a flótás, macska-úr pityókás,
Kos kering a Hold alatt,
Kutya füvön hempereg, fireg-forog, felnevet,
Csupor, kanál elszalad.

A hold lakója

A Hold lakója hajnal óta
Norwichbe tart a völgyön át,
Forró a kása, ég a szája,
Nem ül le, máris megy tovább.

Három kislegény

Három legényke fűre ül,
Közelben senki sincs,
Három legényke fűre ül,
Közelben senki sincs,
Sötét van lent a lomb alatt —
Egy vén anyóka jön, beszél: Jöjjetek, jöjjetek,
Közelben senki sincs,
Egy vén anyóka jön, beszél: Jöjjetek, jöjjetek,
Közelben senki sincs,
Sötét van lent a lomb alatt —
Atszúrja késsel szívüket,
Közelben senki sincs,
Atszúrja késsel szívüket,
Közelben senki sincs,
Sötét van lent a lomb alatt.

Nikelszky Géza: Hóolvadás

Bellyei László

Óda Gottfried Kellerhez

(Hazaszeretet és nemzetköziség)

Égett szívemben, hogy mint kicsi népnek a sarja
Léptem a csendes svájci hegyekbe, a Te hazádba!
Volt joga gyermeki szívemnek, — haj!... — elkeseredni.
Népi kisebbség-sors éllel harsogta fülemben:
Hogy mi vagyok, mely nép fia, népem sorsa a sorsom.

És mégis mikor olvastam nevedet legelőször,
Akkor... akkor csordult, s régi sebekre esett a
Gyógyító balzsam. Mert hisz szavaid szere, száma
Arra tanít im: önhitt s korlátolt önimádat
Nem viszi jóra a népek sorsát, hogyha a korlát
Elfedi, „eldeszkázza” hazánk s népünk vezetőit
Már ország örömétől s balsorsának az értő
Ismeretéből. — Mondád, úgy jár az ilyen ember,
Hogyha hazáját érte a balsors és a világnak
Népeivel kezd sorsát döntő eszmecserébe,
Mint kotlós tyúk: általa költött s vízrebocsájtott
Kiskacsa gyermekeit nem képes az úszva követni.

Amde te azt is mondád: az olyan, aki dicsekszik,
Hogy neki nem szent a haza fénye, dicső fia s földje,
Nem lehet éle, vezére a népnek. Téged idézlek:
Mert a hazátlan olyan, mint lábak nélküli szárnyas
Légi madár, a mesék repülője, csodája, ki szárnyal,
És mint nyugtalan álom nem tud a földre leszállni.

Szent érzés a hazánk hű megbecsülése, szerelme.
Újjong szívünk, hogy szép drága hazánk üde földjén
Élünk és eregetjük sok szebb Holnap elébe
Folyvást újra törő vágyunk, akarásunk...
Amde szeretni hazánkat? ... s vaksi szokás letagadja:
Népek százai élnek hön szeretett „haza” földjén,
Mely nekik épp oly édes, mint ez drága minékünk? ...
A nemzetköziség új és nagy célzata nélkül
Népünk sírját ássa sovén korlát, önimádat!
Hátha Petőfi szavát és nagy magyarok hagyományát
Emberségről s patriotizmusról megidézzük:
„... Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával...”
„A haza és haladás” nagy jelszava ... most az atomkor
Ránk köszönő pírjának a bíbor hajnali fényén...

Új eszmék, riadalmak állnak a Holnap elébe!
 Senki se higgye el: ekhós régi szekér viszi vasból,
 Ércből épült küllőkön guruló masinánkat?
 Újabb erő löki, vonzza a szorgos népet előre.
 Még feketén meredeznek a gyűlölet árnyai, — tudjuk, —
 Mégis az ég peremén a jövő kor lángjai égnek.

Káldi János

Tél, Joli-táj

Hó, hó a földeken, vékonyka fátjol,
 s a bokrokra is
 csipke szövődik.
 S mutatja lent a lanka
 kolompszóttan, kis legelőit.

Csak néz, néz a csonttá-fagyott,
 holt kórófej
 s a volt virágszál,
 s odahajít egy-egy madarat a szél
 a fára — de az is tovább száll.

Joli, Joli, de merev e tájdarab!
 Lásd,
 a lombok mind leégtek,
 s hogy elfonnyadt, elhullt mosolya
 a nagyon is nyári égnek.

Joli, Joli, mégis: hiába parázslík
 a dér,
 csikoroghat, havazhat,
 szemeid már indítják-küldik
 virág-áradását a tavasznak.

S a szavaidban is, ott, ott, a hídon túl,
 nap süt már
 és nyáj kolompol,
 s odafönt jön egy szakadt madárfűzér,
 honnan is? — a gyerekkoromból.

Ilyen vagy te, lebontod az időt,
 e téldélutánt,
 e csönd-vidéket,
 s megteremted a Joli-tájat, —
 s nem álom ez és nem ígézet.

Rab Ferenc

Júdáspénz

(Regényrészlet)

Kegyetlenül verte az aszfaltot a hideg őszi eső.

A Kärtner Strasse valamelyik mulatójából dzsesszmuzsika áradt ki az utcára. De e két lábnak nem diktált ritmust a dzsessz forró, lüktető üteme. Oh...! — az én lábaimról van szó. Lépéseim elernyedtek a fáradtságtól, vonszolom magam, mint hajdani cayenei gályarabok — kiknek fáradt testét iszonyú vasgolyók húzták le. És a cipőim!? A víz elmosta, ellopta a bőr színét, fényét, bal lábamon már a talp is igyekszik leválni a rámatól s a kis résen beszivárog a hideg, piszkos esővíz. Főnt is csurgott, megrázkódtam, amint a nedves ing testemre rátapadt.

— Oh, pardon ... !

Meg sem fordultam a kedves, udvarias női bocsánatkérésre. Valaki véletlenül nekem sodródott. Ismét elfogott a köhögés, nekidőltem a falnak, csak egy pillanatra, aztán tovább sodródtam a tömegben céltalanul. Fölöttem fények, színes neonok cikáztak több emeletnyi magasságban, mintha a sötét égboltot lakárnák be a reklámok, s féltő, hogy aláhullva ezernyi szikrára pattannak, akár csak a tűzijátékon.

A Simplon-bár előtt emélygősen illatozó parföm és kávékeverék csapta meg az orromot és még az a kis meleg, amely kiáradt az utcára. Jó a meleg. S az illat is. Ha most behunynom a szemem, akkor képzeletben elsüppedek a bár valamelyik puha székében, tudom, hogy körülöttem taftba és habselyembe öltözött ékszerkollekciók ülnek, hanyagul, elegáns férfiak társaságában. Szmoking?, ezüstös nyakkendő, finom cigaretták, fenyőillatú gin... Aha...! S az én nyomorúságom? Egy átázott félcipő, lehetetlenül piszkos ing, de — van nyakkendőm... Talán emel valamit külsőmon. Nevetnem kell. Nyakkendő?!

A Meinl-féle — neonnal megvilágított — üzlet kirakatában narancs, füge, datolya, ezüsttálcán fekete szemeskávé, vékony alumínium fóliában tea, s címkéjén kulikalapos figura, nevető piros szájjal, fehér fogsorral. A kirakat belső háttérét fekete drapériával vonták be, hogy jobban kiemelje az üveglapokra ügyesen elhelyezett áruk ezüst és arany színű csomagjait, dobozkáit. A kirakat üvegfala — a fekete háttér miatt — visszatükrözte képmásomat. Hát ez lennék én?

Közelebb hajoltam. Arcom szögletes, markáns, hajam koromfekete, s ami a legfurcsább rajtam: világoskék szemem. Ritka típus vagyok. Megnyúltam, az utóbbi hetek eléggé megviseltek, s ha karcsúbb is vagyok, mint valaha is voltam, ez már csak annak az új életnek köszönhető, amelybe belevágтам. „Karcsú, szélesvállú...” S most megint nevetnem kellene. Karcsú és szélesvállú?! Egyszer — mikoris? — még a negyvenes évek elején egy budai házi-bálon, valahol a Húvösvölgyben, valcert táncoltam egy szép és buta lánnyal. Akkor a vendégek összesúgtak az asztalnál... „csinosak... s milyen izmos, jóképű fiú... a lány sem kutya... és hogy simul hozzá a taknyos. Ugyan! Ez a fiskális rá sem hederít...”

A köhögés ismét elkapott és a budai emlékek szertefoszlottak. Rázkódik a belső részem, s már napok óta fejfájás kínoz. S tudom, hogy mi teszi ezt: az álmatlanság, étlenség, reménytelenség. Egy pesti ügyvéd barátomtól kaptam húsz schillinget, azt mondta, kezdetnek ez is valami, de hát mindennek már egy hete, s a húsz schillingből négy maradt.

Ezzel a négy schillinggel a zsebemben botorkálok Bécs sziporkázó, világvárosi fényei alatt. Lassan levánszorogtam a Schüttelre, ez már a Duna-part környéke, dokkok, sikátorok sötéten, némán himbálódzó hajók, huzatos lépcsőházak, ételszag.

— Jössz velem, kedves?

Molett, fekete — inkább déli, mint germán típusú nő sodródik mellém, s mivel nem válaszoltam, hallgatásomat beleegyezésnek vélte, s mindjárt belém is karolt. Nagykabátja eléggé kopott, afféle kis külvárosi „wamp”, több száz kószál belőlük, itt a Reichsbrücke és a Schüttel környékén. Igen, mert itt a Duna-parton, a sötét és hatalmas raktárépületek tövében, az elnyúlt testű uszályok és vontatók sötét tömegének árnyékában nem drága a szerelem, de még az emberélet sem. Az ember? A legolcsóbb. A rakparton a nap minden szakában elnyúlt arcú, komor, lecsúszott férfiak ödöngenek, leülnek a legalsó lépcsőre, kézzől-kézre adják a cigarettát, aztán köpködnek a vízbe és hallgatnak. És amikor az uszályok megérkeznek, akkor néhány schillingért kirakják a gyapotot, gyarmatárut, épületfát, hordókat, festéket, meszet, gabonát, az utolsó forduló után egyik parti bódében megkapják a pénzt, ennyi az egész. Akkor szótlanul megfordulnak, mennek, bakancsuk egyhangúan kopog az aszfalton...

De a következő percben már ott látod őket a „Rote-Postkutsch”, vagyis a Vörös Postakocsi nevű, németesen tiszta, de mégis füstös, matrózkocsmában. Most aztán az a kérdés, hogy egy adag mustáros Burenvurst után — amelyet leöblítenek valami olcsó pálinkával —, kapnak-e szobát Erich Köghler úrtól. Mert a tulaj csak „lányos vendégeknek” ad egy ágyat, sokszor csak egyetlen órára, mert ez sokkal jövedelmezőbb.

Grétivel egy sarokasztalhoz ültünk. Pálinkát kértem a lánynak is, de eltolta maga elől a poharat. Megrázta a fejét. Nem iszik. Egykedvűen vállatvon-tam, különben is mi értelme van ennek az egész ismerkedésnek? Megittam a lányét is, fizettem és Gréti magával cipelt. Egy háromemeletes bérház kétszobás garzonlakásába vezetett. Ízlésesen, szépen berendezett szoba, ragyogó tiszta, s ez a kép eléggé meglepett. Csak úgy, felöltőben, — még a kezemet sem vettem ki a kabátom zsebéből — szótlanul leültem a sárgahuzatú, steppelt francia ágy szélére. A lány lassan kihámozta magát a kabátból, a tükör előtt megigazította haját, s kíváncsi tekintettel mellém állt.

— Nincs munkád...?

Szótlanul ráztam meg a fejem.

— Hogy hívnak? — kérdezte Gréti.

— Rodyn... Rodyn Miklós — feleltem fásultan.

— Idegen vagy, igaz? — faggatott tovább, de már nem válaszoltam.

Most minden fáradság feltört belőlem a szoba kellemes melegében. Szemhéjam is elnehezedett, legszívesebben, így ahogy vagyok, kalapostól, kabátostól, hanyattdőlnék az ágyon, s tudom, a következő percben egyszerűen megszűnnék létezni bárki számára is. De most a lány közelebb jött és így félig lehunyt szemhéjam alól derékig láttam Grétit. Érdekes, szép fazonú nyersbőrcipőt viselt, lába formás, finom, áttetsző harisnya, gömbölyű csipő... A lány arcát eddig nem is láttam jóformán. Most csak nézem a csipőjét, majd Gréti lassan eltávolodik tőlem, nem nézek fel, de tudom, hogy átment a másik szobába, amelyet egy nehéz, zöld függöny választ el az előbbtől. Miért nem fogadta el a pálinkát? S mit akar tőlem? Hallom, amint motoszkál a másik szobában, ruha suhog, valószínű átöltözik. Hirtelen felálltam, előkapartam utolsó négy schillingemet, rádobtam az ágyra, s megindultam az ajtó felé. De a parkett megreccsent a lábam alatt.

— Mit keresel? — szólt át a másik szobából Gréti.

Megtorpantam.

— A hamutálcát — feleltem zavartan.

— Azonnal adom!

Gréti valóban átöltözött, szűk, fekete — finom anyagból készült — szoknya volt rajta, hófehér puplin blúz, hamisan csillogó mandzsetta-gommbal.

— Hiszen nem is cigarettázol!? — jegyezte meg a lány csodálkozva, de azért letette a porcelán hamutartót, engem lenyomott az ágyra, majd egy párnázott fésűlködő széket húzott elő és ő is leült. Szótlanul nézett rám, s én is csak most először — ezen az estén — vizsgáltam fürkészve őt. Merőben más nő ül velem szemben, nagyon értelmes, finom arcával, — mint alig másfél órája, ott lent a kikötőkocsmában.

— Ki vagy te? — kérdeztem bosszúsan.

Gréti arcán kissé fölényes mosoly suhant át.

— Ezt éppen úgy öntől is kérdezhetném, kedves... Rod... Rod... Roden... és...

— Rodyn! — helyesbítettem dühösen. A lány fölényesen legyintett:

— Mindegy, akkor Rodyn. Tehát? — nézett rám gúnyosan.

Most már valóban feldühített ez a vallató, kemény hang. Mi közöm ehhez a lányhoz? Tessék, itt a négy schillingje és kész. Balkezemmel elkaptam csuklóját, tenyerébe nyomtam a pénzt, s indultam az ajtó felé.

Gréti elém ugrott, elállta az utat. Szeme villámlott.

— Mi ez?

S kinyitott tenyerét elém tartotta.

— Ha nem tévedek, önnek nincs más célja velem, igaz? Tessék. Ellenszolgáltatást nem kérek.

Elsápadt, szája szélét rágta, keble indulatosan emelkedett. Döbbenet nézett rám, aztán karja lehanyatlott:

— Szívesen az arcába vágnám... — szólalt meg halkan.

A pénzt ezután beletette felöltőm zsebébe. Közelebb lépett. Egészen közel, úgyhogy feszülő keblével hozzámért. Fürkészve siklott végig pillantása az arcomon, pecsétetes nyakkendőmön, hihetetlenül piszkos és gyűrött ingemen, feslett

kabátomon. Aztán szó nélkül kibontotta nyakkendőmet, lefejtette rólam a kabátot, amikor ismét lenyomott a francia ágyra, lehúzta csuromvíz cipőmet.

— Várj...

Hangjában már nyoma sem volt az előbbi indulatnak, amelyet én váltottam ki belőle a pénzzel. Megaláztam, megsértettem, s most nagyon sajnáltam már. A fürdőszobában megeresztette a vízcsapokat, majd visszajött:

— Vedd fel...

Frottirköpenyt dobott az ágyra. A köpenynek parfóm illata volt.

Grétivel pontosan déli tizenkettőkor kellett találkoznom a Simplon kávéházi részében. Félórám van még, összeszedhetem gondolataimat. Amikor ma reggel felébredtem, Gréti már felöltözve várt a kis teakonyhában. Ruháimat rendbehozta, krémszínű selyempuplin-inget készített a székre, új sötétzöld nyakkendővel. Kérdeztem tőle, hova dobta a régit, egykedvűen felelte: „Rossz volt, szennyes volt. Az a múlté. A multat pedig... jobb, ha az ember minél hamarabb elfelejti...” — s vajaskenyermre eperdzsemet tett. Ezzel a megjegyzésével célzott valamire, de akkor még nem értettem, nem sejtettem, hogy mire. Reggelizés közben egyetlen szót sem váltottunk, pedig sok mindent szerettem volna megtudni tőle. A lakást, a szép és izléses berendezést, egyáltalán ennek a lánynak hovatarozását, hogyan él, dolgozik-e valahol, különben pedig ez az egész ismerkedés és annak folytatása furcsa, érthetetlen ködbe borult előttem.

Most sem vagyok okosabb. Mielőtt elbúcsúztam tőle, zsebembe gyúrt vagy kétszáz schillinget, s kituszkolt a lépcsőházba. „Selyemfiút csinálasz belőlem?” — kérdeztem bosszúsan, s Gréti az ajtónyíláson csak annyit válaszolt: „Úgy gondolod? Rosszul hiszed! Egyébként... a Sipmlonban tizenkettőkor várj rám...” — s becsapta az ajtót.

Tíz perc múlva itt leszek. Mi lenne, ha most elmennék? Ugyan mi értelme? Annak, ha elmennék? Gréti az első ismerősöm Bécsben, érdekes és — ahogy arcát, természetét mindjobban magam elé idézem — határozottan szép lány, s ha ez az éjszaka el is múlt anélkül, hogy valami történt volna köztünk, még igazán szövődhet közöttünk bensőségesebb viszony ezután. Mégis van valami támaszom, van valaki, aki — az új ingből, nyakkendőből következtetve, — törődik velem.

— Konyakot kérek...

A pincér letette elém a konyakot s hozta a mai lapokat is. Főcímben foglalkoznak Mindszenty állítólagos kiadásával. A Vatikán is valami jegyzéket ad vagy adott át az oroszoknak.

Nincs türelmem végigolvasni a hasábokat.

Hülyeségek a Magyarországról szóló cikkek is. Itt születnek meg a szerkesztőségi íróasztalok mellett, a közlemények nagy része teljes tájékozatlanságot árul el. Én tudom, hogy mi volt otthon, miért piszkáltak engem is, az apámat „horthysta ezredesnek” bélyegezték, sem állás, se semmi, ügyvédi hivataltól megfosztottak, ... arany, ... dollár..., valamiből élni kellett... No igen, s ígéretések, hogy majd így meg úgy lesz, nem sokáig vadulnak ezek itthon, mert Dunántúlt — Pesttel együtt — semlegesítik s akkor lesz egy pont, ahol megvethetjük a lábunkat mi is. Így ment évek óta s azért a türelemnek is van határa. Egyszer meg kellett értenem végre, hogy egyetlen út van csak, saját jövőmet illetően: ez a nyugat...

Itt vagyok. Tudom, hogy a kezdet nehéz, belecsöppenni egy teljesen új világba, új életformába, hiszen minden új, — az addig ismeretlen — emberek, utcák, terek, városok, s idegen a nyelv...

De lám, a szerencse mégsem hagyott el.

S ez a szerencse, — akárhogyan is — egy nő képében jelentkezett előttem, nem szabad tehát elszalasztanom Grétit.

Gréti pontos volt.

— ... Különösebb következtetést ne vonj le abból — kezdte mindjárt, amint helyet foglalt —, hogy segíték rajtad. Tessék...

Átnyújtott egy cédulát. „Karl Krohmann, Star Garage. Rubensstrasse 3.”

— Ki ez a Krohmann? — kérdeztem meglepetten.

Mélyet szívott a cigarettából.

— Parancsoljon, uram...!

Ránéztem Grétire, ő a pincérre:

— Csokoládékrém, dupla habbal...

— Hogy ki ez a Krohmann? — kérdezte most tünődve a lány. — Garázs-tulajdonos. Jó cég. Bécsben jól ismerik az autótulajdonosok... Rengeteget keres. Ott dolgozhatsz, megmondja, mi lesz a munkád.

— Ennyi az egész?

— Mit akarsz még?

— Kire hivatkozom? Tud-e rólam? S különben is, nem értek a motorokhoz...

— Semmit nem fog kérdezni tőled. És...

Megint elgondolkozott, szórakozottan piszkálgatta a tejszínhabot.

— ... És éppen ezért a nevemet, címemet nem említheted előtte. De, mondom, nem fog kérdezősködni... Különben pedig, úgy sem maradhatsz ott sokáig...

— Hogy érted ezt?

Vállatvont s mosolygott.

— Mennem kell...!

Fölállt, táskájából kiemelt egy borítékot.

— Az Európa Hotelben van szobád. Ezt a borítékot csak ott bonthatod fel. Holnap hét órakor nálam találkozunk...

Elment.

Este a szállodaszobában felbontottam a borítékot: „Még egyszer: senki-nek egy szót sem kettőnk kapcsolatáról! Gréti.” — csak ez az egy mondat a levélpapíron s még a borítékban hatszáz schilling.

Hanyatt feküdtem az ágyon s szóltanul, némán meredtem a mennyezetre.

Mi történt velem?

Két nappal ezelőtt lázasan, rongyosan botorkáltam az utcán, — ma Bécs egyik legszebb szállodájában fekszem az ágyon, cigarettázom, az asztalon hatszáz schilling...

Mi ez?

Ez az a bizonyos alsó lépcsőfok, amelyet követ a többi, feljebb, mindig csak feljebb és ez az, amit „karriernek” nevezünk? El kell titkolnom valakik előtt, — akiket nem is ismerek, — Grétivel való kapcsolatomat. Nem értem. A szálloda bárjából felhallatszik a zene, lassú, andalító ritmus... kezemmel kísérem az ütemet... nem is rossz... most innom kellene. Felugrok, kapom

a kabátot, de aztán meggondolom magamat. Ebben az elnyűtt ruhában nem léphetek be a bárba. Az ajtó mentén lévő gombok közül megnyomom azt, amelyik a pincérnek szól. Sört kérek. Három kisüveggel hoz fel a pincér.

*

Reggel felkerestem Karl Krohmannt.

Idősebb, szemüveges férfi. Kint a betonozott udvaron, ahol különböző márkájú luxuskocsik kerülgetik egymást, — találkoztam vele. Behívott az irodába.

— Parancsoljon... — mormogta elég barátságtalanul.

Eléje tettem azt a cédulát, amelyet Grétitől kaptam. Mást mit is tehetnék? Figyelmesen forgatja kezében a papírt, azán feláll, int, menjek utána. A garázs-épület földszíntjén van egy kis szoba, bevezet:

— Itt lesz a munkahelye. Itt az ablak előtt minden-be- és kiérkező kocsinak meg kell állnia. Felírja a rendszámot, majd kifele a sofőrtől átveszi a papírt, amelyre a szerelők rávezetik, hogy milyen javítást végeztek a kocsin. Minden nap délután, két órakor a papírokat behozza.

Körülnézek a szobában. Egy íróasztal, fogas, a sarokban két kopott fotel kisasztallal, telefon, néhány bekeretezett — Bécs utcáit és műemlékeit ábrázoló — fénykép. Krohmann az ajtóból visszaszól:

— Fizetése egyelőre havi kétezer... Délután a felvételével kapcsolatos adminisztrációt elkészítjük.

*

Délután egy levél várt a szálloda portáján. Gréti írta: „Az alábbi címre még ma menj el, keresd az üzletvezetőt és csak annyit mondj néki, hogy 'Gréti küldött'. Az üzletvezető neve: Ernst Roth”.

A cím egyik belvárosi nagyáruház neve.

Roth fa arccal fogadott. Bólintott, majd közölte velem, hogy két rend felsőruhát válasszak magamnak, ugyancsak több rend alsóneműt, nyakkendőket és cipőket, felöltőt, télikabátot, kalapot... stb. Meglepetésemet igyekeztem eltitkolni, de azért megkérdezem, hogy az összeget nem hiszem, hogy fedezni tudom, tehát kinek a számlájára...

— Kérem — szólt közbe — tegyen úgy, ahogy mondtam.

Taxit hívtam, mert a csomagokkal nem bírtam volna egyedül. A szállodában átöltöztem. Sötétszürke, jólszabott ruhában, mandzsettás, selyempuplin ingben, krémszínű nyakkendőben, egészen jól festettem a tükör előtt. Az étteremben megvacsoráztam, utána átmentem a bárba.

Valami szövődik körülöttem, érzem, lassan ráébredek, hogy két-három nap óta már nem vagyok sajátmagam ura. S azt is sejtem, hogy nem csak Gréti áll mögöttem. Ez egészen biztos. Mert alig néhány napos ismeretség után a világ egyetlen nője sem költ ennyi pénzt egy idegen — addig soha nem látott — férfira, még akkor sem, ha egyáltalán szándékában lenne ez a fenemód adakozás. És miért is? Még csak melegebb, szorosabb érzelmi kapcsolat sem fejlődött ki a lány és köztem.

Idegessé ez a titokzatosság, amely körül fog, de szinte napról napra mindjobban felcsigázza kíváncsiságomat is.

— Egy konyakot és sört kérek! — szóltam a pincérnek, aztán újra gondolataim rabja lettem. Csak néha-néha siklott pillantásom a szomszédos asztalok felé és a táncparketre. A zenekar a „bigin”-t játssza, fülledt parfüm illat terjed, a világítás annyira diszkrét, hogy a sörösüveg címkéjét alig tudom elolvasni. A nők szépek, kivágott estélyiruhák, felső folytatásaként telt kebleket látok... Azt hiszem, a szesz is dolgozik már bennem.

— Uram! Egy kocsi várja önt a szálló előtt. Csontszínű sportkocsi!... — mondta a pincér s már el is tűnt.

Néhány schillinget dobok az asztalra s kísétálok az asztalok között a hallba, onnét az utcára. Megpillantom a kocsit. Csak a sofőr ül benne, kinyitja előttem az ajtót, beszállok s indulunk.

Nem is gondolkoztam. Addig, míg be nem szálltam. Már kezdtem megszokni, ezeket a hirtelen jött fordulatokat, furcsaságokat, amelyek teljesen átfurmálták napjaimat. Még azt sem kérdeztem meg a sofőrtől, hogy hova visz. Úgysem mondaná meg, különben pedig majd meglátom. Egy angol típusú Woxhallal száguldunk végig a város szívéen és Bécs keleti felében elterülő villanegyed felé vesszük az irányt. A neonfények elmaradnak mögöttünk, már csak az utcai lámpák fénye vetítődik be a kocsi ablakán. Izmos, vállas fickó a sofőr, arcát akkor sem figyeltem meg, amikor a szálló előtt kinyitotta előttem az ajtót. Most aztán már csak széles hátát látom, bal könyökét a lehúzott ablak párkányára támasztja, azt hiszem, egy kézzel vezet.

Egy park mellett hirtelen lelassít, közvetlen a járdaszegélynél.

— Megérkeztünk... — közli velem halkán, anélkül, hogy hátrafordulna. Egy pillanatra átvillan bennem a kételkedés: kiszálljak-e? De aztán — egyébként is megszoktam már, hogy először cselekszem, utána gondolkozom, — kinyitom a kocsi ajtaját, kiszállok, ebben a pillanatban a kocsi megugrik és faképnél hagy. Itt állok a járdán, sehol egy lélek, azazhogy egy hosszú luxus-kocsi elhúz melletttem, de aztán ismét csend. A park mögöttem eléggé sötét, bár az átvezető utak mentén lámpák égnek. De az a fény jóformán semmi, a lombok is takarják.

Lassan megindulok, csak úgy vaktában, vissza a város felé. Nem tudom mire vélni ezt a játékot? Ez a kocsi kirepít ide erre az ismeretlen helyre, nem vár senki, sehol egy épület, csak a park, fakult, rozsdás lombú fáival.

Végre egy férfi jön velem szembe, egykedvű léptekkel. Megáll előttem, szemére húzott kalappal, tüzet kér. Hangja udvarias, meleg, mélyen zengő. Zavartan kotorászom zsebeimben öngyújtóm után, kigombolom a felöltőmet, most már nadrágzsebemben kutatok.

Iszonyatos ütést kapok ököllel az arcomra. Mire észbekapok, már a gyomor-száj fölé kapom a második ütést. A harmadik ütés elől azonban hátraugrok s az idegen férfi felém esik a lendülettől. Kissé meginog, rettenetes rugást mér a lábába, úgyhogy összecsuclik. De még fel sem ocsúdok a megdöbbenéstől és a fájdalomtól, valaki hátulról elkapja vállamat, hirtelen megfordulok és fejemmel szinte beleesek egy csontos ökölbe. Ütések záporoznak az arcomon, érzem, hogy a vér elborított, csapkodok vaktában, összeviszsa, de aztán eszméletemet vesztem.

Reggel ébredek a szállodaszobában.

Fekszem az ágyon, pizsamában, vizes törülköző a fejemem. Kissé oldalt fordítom a fejemet, a kis asztalkán egy üveg konyak féle, a dugót kihúzták belőle, majd visszahelyezték az üveg szájára, éppen hogy csak fedve legyen. Lekászálódok az ágyról, imbolyogva közelítem meg az asztalt, ott beleroskadok a fötelba.

Öntök a konyakból. Megiszom. Körülnézek. Azt az inget, amely tegnap rajtam volt, nem látom sehol. De egy széken összehajtogatott, frissen vasalt ing fekszik, idegen nyakkendővel — legalábbis nem az én készletemből való. Kinyitom a szekrényajtót. Ott lóg a ruhám is, amely az éjszaka rajtam volt. Benzin szaga van a kabáthajtókának. Az ablakhoz viszem, tüzetesebben megvizsgálom... benzinnel tüntették el a véryomokat. Az ingemet pedig egyszerűen kicserélték.

Féktelen düh fogott el.

Pénzt nem vittek el tőlem, tehát nem útonállásról van szó. A merénylők — miután alaposan kikészítettek — felhoztak a szobába, levetköztettek, rámhúzták a pizsamát, fejemre vizes törülközőt csavartak, mintegy bocsánatkérés-képpen, hogy hát „pardon, uram! A további fájdalomtól megkíméljük... tessék a vizesruha...”

Feltárcsáztam a portát.

— Hogyan értem haza?

A portás rekedten nevet a telefonba:

— Uram, bocsásson meg, de alaposan felöntött ön az éjjel. Három barátja hozta haza, nevetve mesélték, hogy valahol együtt mulattak, és ön, uram, leesett a lépcsőn. Orvoshoz akarták vinni, de ön tiltakozott...

— Három barátom?... — kérdeztem elképedve.

— Igen. Az egyik sántított... Bizonyára emlékszik már...

Letettem a kagylót. Visszaültem az asztal mellé, teleöntöttem a vizes-poharat konyakkal és egy hajtásra kiittam. Eltűnődve hajtottam fejemet tenyereembe. Most már végképp nem értek semmit. Azazhogy, a „három jóbarát” — ezek szerint tehát hárman lehettek — nem mások, mint éjszakai támadóim. Az egyik sántított. Amelyiket sípcsonton rúgtam. De kik ezek?

Közben leszólok a szállodaportásnak:

— Keresett-e valaki tegnap este távollétemben?

— Nem uram. Csak egy levelet címeztek önnek, azonnal felküldöm. Elnézést a késésért...

Ismét lepergetem agyamban az elmúlt hetek eseményeit. Gréti... kikötői kocsmá... pénz... szálloda... állás... ismét Gréti..., aztán a tegnap esti kaland és most újra itthon. Akármennyire próbálom Grétit kimosni az éjszakai kalandból, — képtelen vagyok rá. Mert a furcsaságok azóta történnek velem, mióta Grétit ismerem. Egész személyét homály fedi, úgyszintén az álláshoz való juttatásomat, amelyben megint csak benne van Gréti keze. És az éjszakai...

Megszólal a telefon.

— Rodyn?

— Igen.

— Krohmann. Sajnos, közlöm önnek, az állását felmondom. Két heti bérét kifizetem. Egy órán belül címére küldöm a pénzt.

Kattant a telefon.

Kopognak az ajtón.

— Tessék...

— A levél, uram... — nyújtja felém a borítékot a liftboy.

— Igen...

Feltépem a borítékot. „Frankfurtba utaztam. Majd jelentkezem. Gréti...”

Olyant káromkodom, hogy a liftboy — ki borraivalóra várt —, ijedten hátrál ki az ajtón. Megtöltöm a poharat, lehajtok vagy egy decire való konyakot és hanyatt fekszem az ágyon.

Hogyan is volt tegnap?

Kétezer schillinges állás... két-három öltöny ruha... selyemingek... Bécs legszebb szállodája... egy titokzatos, de mégis kedves és csinos barátnő...

Ma semmi. Sem állás, sem Gréti, innét is kiebrudálnak, mihelyt elfogy a pénzem... újra az utcára kerülök... Örjöngeni tudnék dühömben. Olyan mélységes elkeseredés lesz rajtam úrrá, hogy fejem a párnába fúrom és — amit talán csak gyermekkoromban tettem utoljára, — sírvafakadok. Vinnyogok, mint egy állat, tehetetlenségemben fogaimmal marcangolom a vánkos huza-tát. Az éjszakai kimerültség, a verés következményeképpen jelentkező fájdalom, a reménytelenség és a szesz, mind, mind próbára tették az idegeimet és most már teljesen elernyedek, összeroppanok.

Két hét nem telt bele, amikor már az utolsó ruhadarabomat adtam el néhány schillingért a bécsi, hirhedt Dorotheumban. Ez a hatalmas — szinte palotának beillő épület, a zálogház — valami furcsa, nevetséges kontrasztot ad Bécs belvárosának életéből. A Dorotheum itt van a Graben egyik mellékutcajában. A Graben maga a megtestesült pompa és gazdagság. Százazreket érő kirakatok követik egymást csillogó briliánsokkal, smaragddal, rubinttal ékesített ékszerekkel, drága szőrmékkel, szövetekkel, selyemmel, fantasztikus fazonú krokodil- és gyíkbőr készítményekkel...

Ez a Graben...

És egy mellékutcajában tolong a toprongyos, leszegényedett, sápadt arcú, ziháló tömeg. Ordító szegénység, izzadságszag, káromkodás, elhaló sóhajok, — mindez a Dorotheum előtt. A zálogház előtt. A tömeg mindennapos, — mert a szegénység, a tömeges szegénység is mindennapos — Bécsben. Néhány schillingért a legféltettebb — egyébként rendszerint ócska — családi emlékek, edények, göncök, rongyok tűnnek el a Dorotheum feneketlen gyomrában.

És amit már a Dorotheum sem vesz be?

Asszonyok tántorognak ki a kapun, révedezve, szinte eszelős idegességgel gyűrik vissza kosarukba azt a rojtos szélű nadrágot, vagy fakó kartonszoknyát, amelyet a becsús csak éppen megpiszkált a ceruzájával a pulton és nem adott érte egy vasat sem. És akkor az asszonyok — mondom — kitántorognak az utcára és eltűnődnek a jövődő felett, ami nem is jövődő már, hanem beérkezett valóság: ma már nincs mit emberüknek, vagy gyereküknek az asztalra tenniök. És ha a Dorotheum sem segít, akkor talán segít az utcasarok... Már akinek. Amelyik asszonyról még nem koptatta le a hajdani csinos vonásokat a szegénység. Talán még kellene valakinek, egyetlen félórára...

Néztem az úttest túlsó oldaláról ezt a tömeget.

Én már mindezen túl vagyok. Három napja, hogy az utolsó schillinget felvettem a pénztárból és ma már egyetlen vasam sincs. És mégis valami hihetetlen fölénnyel bámultam az én sorsommal teljesen azonos tömeget. Utáltam őket. Utáltam ezt a tehetetlen, izzadságszagú tömeget. És gyűlöltem. Nem akar-

tam, egyszerűen nem akartam azonosítani magam velük. Semmi közöm hozzájuk. A rajtam lévő göncön kívül semmi egyebem, de nem tartozom közéjük. Más világ az övéké és más az enyém.

„Más az enyém...?”

Melyik? Ezt a „plebs”-et valami mégis összetartja. Talán a nyomoruk, az elesettségük... ez a tömeg még ha olyan gyámoltalannak is tűnik most, iszonyú erőt képviselhet, ha... egyszer kicsordul a pohár. Hogyan jutott ez eszembe? Nem is tudom.

Visszasétáltam a Grabenen át a Simplon kávéházba.

A ruhatárosnál érdeklődtem ismét, hogy a címemre érkezett-e üzenet vagy levél. Közöltem vele nevemet. Grétivel annak idején így tartottuk a kapcsolatot, s reméltem, hogy valami történik most már velem.

— Uram, azt hiszem, ez önnek szól!

Átvettem a borítékot, nem bontottam fel mindjárt, hanem kint az utcán. Egy hirdetőoszlopnak nekitámaszkodtam, néztem az előttem elhaladó embereket, de gondolataimat ez a levél kötötte most le. Nem bántam volna, ha akármilyen hírt rejt magában ez a boríték. Akár rosszat is. Csak történjék valami velem! Tudtam — egészen biztos voltam benne —, hogy Gréti nem hagy magamra, előbb-utóbb találkozom vele. Vagy más valakivel, esetleg valakikkel. Arról már megbizonyosodtam, hogy nem vagyok egyedül. Ez az egész szállodai história, aztán a verekedés, s az is, hogy egyik napról a másikra újra az utcára kerültem lerongyolódva, összeroppanva — ez mind-mind arra engedett következtetni, hogy sorsomat irányítják. Csak nem tudom, kik és miért?

Fogammal letéptem a boríték sarkát, annyira, hogy a kisujjam beleférjen. Lassan szakítottam fel a papírt, valami nyugodt kíváncsisággal. Csak néhány sor volt benne: „Ma este érkezem. Hat órakor várjál rám a Simplonban. Ha nem, holnap és a következő napokban, mindig ugyanebben az időpontban. Másodmagammal megyek. A pénzt tedd el.” Aláírás: Gréti.

Kétszáz schilling volt még a borítékban.

Ezek szerint Gréti már tegnap megérkezett, gondolta, nem jövök be mindennap az üzenetért. Tehát este ismét itt lesz. Most fél hat van, félóra múlva találkozunk.

Elrohantam egy bisztróba.

... Ész ettem... Prágai sonkát, virslit, tejet, kaszinó tojást s amikor mindent bekebeleztem, majdnem sírva fakadtam a gyönyörtől. Hogy mit jelent éhezni, azt csak az tudja, akinek már egyszer összeszorult a gyomra, elfátyolosodott a szeme, iszonyatos fejfárgörcsök bántották, — az éhségtől... Először csak egyszerűen éhes vagy. De ez a kellemetlen érzés hatványozódva jelentkezik benned, amint rádöbbsz, hogy evésre még csak kilátásod sincs. Mert az egészen más fajta éhség, amikor valaki egy hivatalban ledolgozza a nyolc órát és mire megéhezik, rohan haza, hogy megebédeljen. Tudja, hogy van enni-valója, tehát nem esik kétségbe az elkövetkezendő napokat illetően. De nekem reményem sem volt arra, hogy mit eszek este, aztán holnap egész nap és tovább... Az éhség már kihatott az idegeimre. Ölni tudtam volna dühömben, amikor rágondoltam az éjszakai kocsikázásra. Ha nem ülök be a kocsiba, akkor nem vernek félholtra, nem következik a felmondásom, és még a többi kellemetlen apróság, ami történt velem.

De vajon másként történt volna-e minden?

Ez sem biztos. Mégiscsak felülkerekedett bennem egy olyan gyanú, hogy a verekedés, aztán az állásomból való kirúgásom, nyomorom — amely ezután következett —, egyszerűen egy megrendezett komédia volt.

Éreztem, hogy ma végére járok e sok kérdőjelnek, amelyek valóságos erdőt alkottak gondolataim és létem elé, az utóbbi hetekben.

Grétit pillantottam meg először az asztalnál és egy középtermetű, intelligens arcú, idősebb férfit.

— Rodyn... — mutatott be Gréti, az idegen is mondott valami nevet, de azt hiszem, szándékosan érthetetlenül.

— Jó ismerősöm és kíváncsi volt önre, Rodyn úr. Gondoltam, elhozom magammal... — mondta Gréti s az asztal alatt térdével alig észrevehetően megnyomta a lábomat. Figyelmeztetésnek szánta, csak ha tudnám, mire? Valószínű, nem szabad visszategezmem őt s jobb lesz talán, ha arra felelek, amit ők ketten kérdeznek tőlem és én pedig semmi beszélgetést nem kezdeményezek...

Konyakot kértek számomra, egy decit, nem is felet. Gréti kérte s láttam, finoman mosolyog. Nagyon jól esett ez a kis figyelmesség. Gréti tudta, hogy kedvenc italom a konyak s a viszontlátás öröme rendelte.

Soha nem örültem annyira Gréti közelségének, mint most, hogy hosszú hetek után végre találkoztunk. Arcán átsuhanó bájos mosolyából ítélve, ő is várta már a viszontlátást. Most először — mióta ismerjük egymást —, most éreztem valami őszintébb vonzalmat a lány iránt. Nem csak azért, mert e hányatott néhány hetem után csakis tőle várhatok kézzelfogható anyagi segítséget is, hanem a szó legszorosabb értelmében vágyódtam utána. Vágyakozásomban azonban — s ezt most őszintén bevallom — a szexszuális kíváncsalmaknak nyoma sem volt. Azt hiszem, beleszerettem ebbe a titokzatos körülmények között élő nőbe...

Mindez pillanatok alatt futott át bennem, mert hiszen itt ült közöttünk az idegen férfi, aki miután Grétivel váltott néhány szót, hozzám fordult:

— Ön mikor kapta meg Krohmanntól a felmondást?

Csodálkozva néztem rá, aztán Grétire.

— Talán három hete... De honnét tudja?

Bólintott.

— Tudom...

Gréti most komolyan nézett rám, aztán megkérdezte:

— Ment érted este valamikor is egy csont színű személykocsi?

Még jobban meglepődtem.

— Igen... El is vittek és egy park mellett kitettek a kocsiból és... rám-rohantak... és...

Gréti intett a kezével:

— Megmondtam önnek Jaguár, hogy várják meg, míg hazajövök, nem?!

— Keményen nézett a férfi szeme közé, Jaguár pedig zavartan elmosolyodott:

— Nem tudtam, hogy ön és Rodyn úr között...

Gréti összeszorította száját s szinte sziszegve préselte ki a szavakat:

— Semmit nem tud! Egyébként pedig az autókázásra majd visszatérünk...

— mondotta fenyegető hangon s Jaguár már nem mosolygott.

— Kedves Rodyn — fordult most hozzám a lány. — Majd az eseményeket később megbeszéljük, ami pedig a parkban történt önnel, arról nekem tudomásom van. Ezért részben engem okolhat... De most ennek még nincs itt az

ideje. Jaguár önnel beszélni óhajt, és pontosan egy óra múlva várom a lakásomon.

Ezután Jaguárhoz fordult:

— Rodyn urat hozza el kérem a kocsiján. Rendben van?

Amikor Gréti elment, egy ideig szótlanul ült mellettem az idegen férfi. Még egy konyakot rendelt nekem, de ehhez már nem volt kedvem. Azt a kegyetlen verést nem felejtettem el s most tudom már, hogy ennek a férfinak sok közé volt hozzá. És Grétinek?

— Nézze uram — szólalt meg hirtelen az idegen. — Ön tapasztalhatta, hogy nem a két szép szeméért tömjük önt pénzzel. Igaz?

— Hogy értsem ezt?

— Úgy, ahogy van. Szálloda, pénz, ruha, miegymás...

— És azt sem, hogy véresre vertek? — vágtam közbe dühösen.

— Arról most ne beszéljünk. Annak is megvolt az oka. Ennél sokkal nehezebb órái is lesznek...

— Szép — feleltem egykedvűen. — Csak már azt szeretném tudni, hogy ön kicsoda, és kik rendezték meg a parkbeli verekedést, mit akarnak velem, mire jó ez a komédia?!

Féktelen düh fogott el, legszívesebben képen vágtam volna ezt a Jaguár névre hallgató ismeretlen férfit. Az utóbbi hetekben idegeim teljesen kimerültek. Ebben a pillanatban Grétit is gyűlöltem, amiért nincs egy percnyi nyugtom ismeretségünk első pillanatától kezdve.

De miért ülök akkor itt? Miért örültem annyira még tíz perccel ez előtt is Gréti jelenlétének. Nem akartam elismerni önmagam előtt sem, hogy hálóba kerültem, amelyből még csak nem is akarok kikeveredni. Egyszerűen azért nem, mert sokkal nagyobb bennem a kalandvágy, mintsem visszalépjek. Soha gyáva nem voltam, most már mindegy, hogy mi történik velem.

— Rodyn. Ön még ma hajnalban Franciaországba utazik... Gréti mindent megmagyaráz ma este. Ott kapja meg útlevelét, pénzét.

Összeráncoltam a homlokomat és megdöbbenve néztem erre az örültre:

— Hova megyek én?!

— Marseille mellé... Van ott a Deuxieme Bureau-nak egy kastélya, ahol önt szívesen várják...

Amikor Jaguár beültetett a kocsijába, még akkor sem tudtam teljesen felocsúdni a meglepetéstől. Deuxieme Bureau... A francia titkosszolgálat...

Most már több mindent értek.

Mondhatnám azt is talán, hogy m i n d e n t.

De arra egy pillanatra sem gondoltam, hogy nem megyek... Pedig később, hónapok elmúltával Magyarországon egy néhány lépésnyi hosszú, szűk cellában minduntalan eszembe jutott ez a találkozás, de akkor már késő volt...

Hallama Erzsébet: Versek

Hoznék harmatos ...

Hoznék harmatos, friss
salátalevelet,
és éléd tenném ecettel, zölden, hűsen.

Markomba fognék
csengő hárfahangot,
és rádlehelném
jószagokból, égből,
madárpihékből, kisfiúszemekből
összehordott minden melegemet.

Értsd meg: veszett percek
a nélküléd kongók,
s minden más szavam hazugság.

Rólam lehullik minden árnyék,
de árnyakat vájnak bennem
az üregek.

Sápadt napokat halmozok sorra
lázadozva és beletörődve.

Fiam szeme előtt

Nagy kék csillagok,
párosak és figyelők,
nyári mezőknek fénye,
illatos hó-ragyogás —

igaz szót leső két szemedbe
elmondom, kicsim, az életemet.

Kezdtem jósággal.
Anyá-kéz szorító,
nagyranyílt szívvel,
betű-csodáló áhítattal,
marcipán kacsák
és élő galambok
voltak a világ —
amíg helyettük
fekete kenyér
és halott galambok jöttek,

és beivöltött
valami nyűszítő rémség
ölbebugyó fülembé is.

Folytattam buta nevetéssel,
gonosz titkokkal
fejemben,
takargatott és sose szűnő
vacogással a szívemben,

míg megláttam a fákat,
a hegyek derengő kékjét,
erdők suttogtak álmaimban
és halmozódott az izgatott,
tétova türelmetlenség,
mint a harmatos,
mindenről tudó hajnalok.

És görcsös hallgatások
mély, zsibbadt vizébe
új ízeket csöppentett a nap,
mint fénypöttyöket az alvó szemére,
és szennyes árkokon átvergődve
mégiscsak eljött az Indulás.

És menni szép,
menni jó,
menni muszáj,
és menni könnyű is,
ha meleg tenyerét valaki odanyújtja.

Átkelni szennyen, sáron,
pókhálós undorokon,
éppúgy, mint marasztó,
lepkeléptű estén,
ezt zengték régi, holt galambok.

Zizge gitárszó,
dohogó gépek,
ez volt az életem,
teljes és sose álló.

S talán már jöhetnél is,
te csillagszemű szépem,
szemedbe néznék szépen,
én nyári fényes mezőm,
kisfiam, te tiszta hó-ragyogás.

Máté János: Piacon (vázlat)

Gelencsér Géza

Az ember tragédiája filozófiai problémái

Az ember tragédiája a magyar irodalom legvitatottabb alkotása. A felszabadulás előtt született tanulmányok szerzőinek egy része filológiai adatok gyűjtője, közvetlen hatások kutatója volt (Voinovich Géza és mások). Sokan vallásos szemszögből ítélték meg a Tragédia eszmeiségét, s ezért a mű egészét optimista irányzatúnak tekintették (Arany János és követői). Voltak olyanok is, akik az uralkodó osztályok érdekeinek megfelelően történelmi igazsággá nyilvánították a mű pesszimizmusát, bizonygatva a Tragédia irodalmi nagyságát (Alekszander Bernát és mások). Ügyszólván csak Erdélyi János mutatott rá — Arannyal szemben — Az ember tragédiájának lényegére. Szerinte Madách pesszimizmusa ultramontanokhoz méltó inkább, a műben érvényesülő perspektíva jövőjétől fosztja meg az emberiséget stb. Hangsúlyoznunk kell, hogy Erdélyi azért nyilatkozott ily elítélően, mert félt, hogy a Tragédia diszkreditálja a szocializmus eszméit. Szocializmus és jövő szerinte ugyanazon fogalmak eltérő megjelölései.

Irodalomtörténészeink a felszabadulás után sem tudtak egyértelmű értékítéletet alkotni Madách alkotásáról (Akadémiai vita). Egyesek nem voltak képesek szabadulni Arany tekintélyétől (Waldapfel József), mások tanulmányaira, pl. Sótér Istvánnak „Romantika és realizmus” című kötetében megjelent munkájára is, a Tragédia egyes részleteinek eklektikus kiragadása és történelmileg közvetlen indoklása a jellemző. Közös fogyatékoságuk, hogy alig törődnek a Tragédia esztétikai sajátosságainak vizsgálatával. Viszont Lukács és Révai igen jelentős tanulmányaikban erre is gondot fordítanak, sőt a konkrét elemzés mellett bizonyos immanenciára, a dráma belső összefüggéseinek feltárására is törekcszenek. (L. Lukács tanulmányát a Szabad Nép 1955. március 27-i és Révai fejtegetéseit a Társadalmi Szemle 1958. szeptemberi számában.)

Az elemzés immanens oldala sokkal fontosabb, mint ahogy egyesek gondolják. Amíg monista szemléleti alapon fel nem tárjuk a Tragédia belső összefüggéseit, addig az oksági viszonyok történelmi elemzése csak töredékes képet adhat a magyar irodalom egyik legizgatóbb problémájáról. Azt a láncszemet kell megkeresni a Tragédiában, melynek megragadásával e műalkotás valamennyi lényeges összefüggése kibontakoztatható. Ez a láncszem szerintem Madách ismeretelmélete.

Ezt a problémát szeretném a következőkben behatóbb vizsgálódás tárgyává tenni. Az ismeretelmélet filozófiai probléma. Fejtegetéseim tehát szükségképpen első-sorban filozófiai jellegűek lesznek.

...E vérgolyó napod.

Lábunk alatt a föld egyenlítője.

A tudomány nem győzött végétén.

(XIV. Lucifer)

Az ember tragédiájának egyik legfontosabb kérdése az ember és a természet viszonya. Madách válaszának lényege így fogalmazható meg: az ember és a természet közötti ellentmondást a természet oldja fel.

Az emberiség történetét a világ, a természet hőhalála zárja le a drámában. A XIV. szín eszkimó világa közvetlen előzménye ennek a távlatnak. Az ember megsemmisül fizikailag is, miután lesüllyedt erkölcsileg. Az emberiség Madách szerint tehetetlen ezzel a jövővel szemben. A költő felfogása tehát az ismeretelméleti agnoszticizmus talaján született.

Madách fizikai világképe mechanikus materialista jellegű, de ez a mechanikus materializmus a filozófiai idealizmus világnézeti alapjain nyugszik. Az I. színben így énekel az angyalok kara:

*Megtestesült az örökös nagy eszme,
Ím a teremtés befejezve már.*

Az objektív idealista filozófiai felfogás kétségtelen. A világ az örök eszme tárgyasulása, az eszmének az Úr az alanya, a teremtés az Úr eszméinek megvalósulása stb.

Látszólag itt tisztán vallásos költői kozmogóniáról van szó. A valóságban azonban materialista magot is tartalmaz a vallásos elképzelés:

*S nem érzed-e eszméid közt az úrt,
Mely minden létnek gátjául vala,
S teremteni kényszerültél általa? (I. Lucifer)*

E rész költői kifejezése annak a gondolatnak, hogy az eszme csak saját tagadásában, az anyagban létesülhet. Egyébként minden vallás filozófiai tekintetben objektív idealista jellegű, ezért materialista vonatkozása is van. Elismeri ugyanis a valóság objektív létezését, bár ezt szellemi végokkal magyarázza.

Madách vallásos meggyőződése tipikusan deista, távol áll a dogmáktól. Deizmusa Isten és a világ viszonyának adekvát elképzelésében jelentkezik. Az I. színben Isten megteremti, majd magára hagyja a világot, mely a mechanika törvényeinek megfelelően mozog tovább, miután kezdeti energiáját megkapta.

*Be van fejezve a nagy mű, igen.
A gép forog, az alkotó pihen,
Év milliókig eljár tengelyén,
Míg egy kerékfogát újítani kell. (I. Az Úr)*

Ez a részlet a deista vallásos álláspont mellett Madách mechanikus materialista meggyőződésére is utal. Deizmus mint vallásos meggyőződés és mechanikus materializmus mint filozófiai felfogás szorosan összefüggő világnézeti tényezők. Míhelyt a mechanikus materializmus felveti a világ eredendőségének kérdését, átcsap objektív idealizmusba. A világot ugyanis nyugalomba levőnek fogja fel, ezért a mozgást meg kell magyaráznia. Ennek érdekében a valóságot erőre és anyagra kettőzi. Az erőt a mechanikus materializmus képviselői a XVIII. sz. közepéig külső, anyagon kívüli tényezőnek tekintették (persze e nézet ezután is tovább élt még több, mint egy évszázadig), és ennek hatásával indokolták az anyag mozgását. Az erő így okká, sőt végokká vált, melynek Erő vagy Eszme csak szinonim megjelölése. Nem tekinthető véletlennek tehát, hogy a Tragédia I. színében két főangyal is úgy dicséri az Urat, mint az említett változatok megszemélyesítőjét:

*Hozsánna néked, Eszme! (Gábor)
Hozsánna néked, Erő! (Mihály)*

A Tragédia I. színében érvényesülő alkalmoszerű isteni beavatkozás (Okkasionizmus!) szintén mechanikus materializmus és objektív idealizmus (deizmus) kifejtett összefüggését bizonyítja, bár nem elméleti, hanem történelmi értelemben. A rendező üstököst szintén „Isten ujjá” igazítja vissza pályájára:

*S im, az Úr szavát meghallva,
Rend lesz útja ferdesége. (I. Angyalok kara)*

A gondviselésnek ezt a funkcióját megtalálhatjuk egyes mechanikus materialistáknál (Newton), bár a mechanika fogalmával ellentétes mozzanatot.

Vannak frappánsan megfogalmazott dialektikus vonásai is annak a természet-felfogásnak, mely a Tragédiában megnyilvánul. Az ellentétes erők küzdelme komoly szerepet játszik a műben, és ez Madách költői természetlátására is jellemző. Az ellentéteknek a természetben érvényesülő egységét és harcát így érzékelteti a költő a bolygók mozgásának bemutatása alkalmával:

*Két golyó küzd egymás ellen
Összehullni, szétsietni!
S e küzdés a nagyszerű fék,
Pályáján tovább vezetni. (I. Angyalok kara)*

Az esetleges dialektikus vonások mit sem változtatnak azonban az alapvetőn, hogy Madách éppen a dialektikusan felvetődő ismeretelméleti probléma megoldásától riad vissza (ember és világ összefüggése), illetve agnosztikus alapokra helyezkedik. Szinte kanti módon, persze költői színvonalon, tételesen is kifejti ismeretelméleti agnoszticizmusát. A VII. színben Lucifer szájába adja a szavakat:

*Exact fogalmat nem bírván az elme,
Ti mégis mindig ezt keresitek
Önátkotokra büszke emberek.*

A továbbiak idézése során kiderülne, hogy a költő ezt a luciferi tézist egy zseniálisan megérzett, de általa megoldhatatlannak vélt dialektikus összefüggés kapcsán fogalmazza meg, mely nem más, mint a mennyiség, minőség és a mérték viszonyának problémája.

Ennek az agnoszticizmusnak egyik oka a világ eredendősége kérdésének terem-télmélet alkalmazásával történő költői megválaszolása. Ez kényszeríti Madáchot, hogy az ember és a természet ellentmondását pesszimista távlattal oldja meg. Az élet, a természet titok lesz a megismerés előtt

*...mit jótékonyan
Takart el istenkéz ...,*

és e titokkal szemben a tudomány tehetetlen.

Ismeretelméleti agnoszticizmusának másik oka mechanikus materializmusában keresendő. Ennek tulajdonítható, hogy a természet törvényeit gépiesen működő erők-ként, merev szükségszerűségnek fogja fel. A III. szín Ádámja szinte megsemmisül a gigászivá mitizált természeti erők béklyóiban. Az egyiptomi jelenetben ugyanilyen gépiesen működik az a játszinak látszó szellő, mely évezredek alatt bár, de menthetlenül betemeti homokkal a nagy ember dicsőségét.

A falanszter jelenetben is a könyörtelen szükségszerűség teszi eredménytelenné a tudós élő szervezetet teremtő erőfeszítéseit. A tudományra vonatkozó pesszimizmusa nyilvánvaló.

Mechanikus materializmusából következik a világ hóhalálának kikerülhetetlen végzete is. (Természetesen ez összefügg költői kozmogóniájának idealista jellegével is. Ha ugyanis a világnak volt kezdete, végének is kell lenni.) A világ hóhalálát természettörvénynek tartja, magából a természetből vezeti le. Ezt nemcsak elvonni lehet a mű kompozíciójából, Madách közvetlen (hisz Ádám itt szócső) nyilatkozatát idézem, mely tudatosságra utal:

*Ez óriás síron, melyre gyászlepelt
A természet dobott, midőn merengek,
Első, utolsó ember a világon; stb. (XIV. Ádám)*

Ellenvetésként azt lehetne mondani, hogy Madách itt nem a világ hőhaláláról, hanem csak a föld eljegesedéséről, a naprendszer pusztulásáról beszél. Ez igaz. Csak-hogy az I. és a XII. színben Lucifer szavaival a világ viszonylatában anticipálja a hőhalált. A naprendszer pusztulása tehát az egyetemes pusztulásnak csupán részlete. Valójában az entropia „törvényének” költői alkalmazásáról van szó. Ezt építi be a költő a Tragédia kompozíciójába. E „törvény” mechanikusan könyörtelen diadalát, — amint említettem —, Lucifer már az I. szín indító konfliktusában megjósolja. Csak addig lesz élet, mozgás stb. szerinte:

*Míg minden megtelt, míg minden kihűlt,
S megmarad a semleges salak.*

A kihűlőben levő napot képtelen a tudomány pótolni, hiába tűzi maga elé megoldandó feladatként a falanszter tudósa. (Isten által adott kezdeti energia elfogy, a „világ órája” lejár.)

A tudomány nem győzött végzetén ...

jelenti ki elégedetten Lucifer a XIV. színben. Ez a kijelentés és a bemutatott jégkorszak adja meg a választ a felvetett problémára, ti. arra, hogy milyen a viszony az ember és a természet között.

A falanszter jelenet olvasásakor még felvetődhet a kérdés, hogy a színben érvényesülő agnószticizmus talán relatív jellegű, s csak az ábrázolt világ tágadását jelenti. Most már világos, hogy a hasonló vélekedéseket a Tragédia egésze cáfolja. Magából a kompozícióból következik, hogy a költő szkepszise abszolút.

Madách mechanikus materializmusának fontos jellemzőire, melyek szorosan összefüggnek a tudományt érintő pesszimizmusával, szintén a falanszter jelenet részleteiből következtethetünk. Szerinte a mozgástörvények ismerete nem jelenti a természet ismeretét is egyidejűleg. A XII. szín tudósát lelkesítik az ellentétekre épülő törvényszerűségek. Ádám provokatív szándékkal kérdezi tőle, hogy min alapul maga az ellentét. A tudós helyesen válaszol:

*Örök törvénye ez az anyagoknak.
Törvény, mert úgy vagyon,
Mutatja nekünk a tapasztalás.*

Ádám így replikázik:

*A természet fűtője vagy tehát csak,
A többi ő magában végzi.*

A természet immanens törvényei tehát soha nem hajthatók az ember igájába. A tudományos törekvések soha sem produkálhatják azt a „szikrát”, mely a természet lényege, felfedezhetetlen titka. (Az életet!) Ezért fullad kudarcba a tudós organizáló, élő szervezetet teremtető tevékenysége.

A természet diadala végzet, kikerülhetetlen szükségszerűség. A véletlen teljesen kiküszöbölődik, Madách költői természetfelfogása fatalista determinista jellegű. Azt a jelenetet idézem igazolásként, melyben széttörik a tudós lombikja, és az a véletlennek tesz szemrehányást:

*Midőn már int a cél,
... a dőre vak eset
Elejt.*

Ádám felelete: Végzetnek hívták hajdanán.

A Tragédiában a misztifikált természettörvény (hőhalál) Végzet alakjában tűnik fel, mellyel szemben minden emberi erőfeszítés eleve tehetetlen. A természet legyőzi az embert.

A madáchi természetszemlélet a newtoni mechanika közvetett befolyása alatt áll. Köztudomású, hogy Newton a „nem csinállok hipotéziseket” elv ellenére is feltételezte Isten létezését, deista volt. Sőt „Isten ujjá” elméletével megteremtette a kezdeti energia fogalmát, és a vele kapcsolatos összefüggéseket (erő-anyag) ez már magában hordta. Newton bizonyos okkazonalisztikus (isteni) beavatkozás lehetőségét is elfogadta. Felfogása variáltan és továbbfejlesztve — természetesen idealista módon — igen népszerű volt a XIX. században, sokféle mechanikus materialista elméletnek vált magjává ugyanakkor, amikor idealista vonatkozásai is hatással voltak. Az 1860-as évek közepén pl. Clausius dán tudós fogalmazza meg az entropia „törvényét”. Persze ez nem befolyásolhatja Madáchot, a Tragédia előbb keletkezett, mégis mutatja, hogy az adott történelmi korszak légkörében mennyire benne éltek ezek az elméletek.

Ludwig Büchner „Erő és anyag” c. könyvének sokat vitatott hatását nagyrészt ki kell kapcsolnunk, mert bár ez címében megengedi a valóság megkettőzését, a probléma elemzése során ellentétes felfogást alakít ki, az erőt az anyag belső tulajdonságának, az anyagot pedig öröknek tartja. Vallásos vonatkozásban ateista, a világ hőhalálát sem tételezi föl. Ennyiben tehát teljesen különbözik Madách koncepciójától. Az ember és a természet viszonyának fatalista determinatív megítélésében viszont azonosság fedezhető fel: „Amilyen a természet sorsa, olyan az emberé is, mert a léte felett uralkodó merev és könyörtelen szükségszerűségnek hódol.” (1870. 32. 1. magyarul.) Csakhogy az idézet szerinti meghatározottság az ember földi létére vonatkozik. A naprendszer pusztulásának lehetőségét Büchner sem vitatja.

A leglényegesebb eltérés az, hogy Madách fellázad a mechanikus materializmus ellen. Tagadásának első nyoma az egyiptomi színben található. Lucifer szofisztikusan cáfolja a szerelem létezését:

*... a tudás
Tagadja létét a rejtett fonálynak:
S kacagja durván az erős anyag.*

Itt még csak az anyagi és a szellemi létezők összefüggésének mechanikus materialista alapon történő megmagyarázhatatlansága okozza elégedetlenségét. Ez azonban a XIII. színben lázadássá fokozódik. Ádám a szellemi létezők világába szeretne menekülni, de léte a „merev és könyörtelen szükségszerűségnek hódol”, vissza kell térni a földre, az anyagi világba.

A hőhalál XIV. színben történt realizálása után az emberben levő szellemi mozzanat anyag feletti, vélt magasabbrendűsége, a szellemi végtelenség és az anyagi korlátozottság átélése miatt keletkező belső összeütközés idézi elő újból Ádám kétségbeesett lázadozását, mely a fő problémák újrafelvetésében fejeződik ki:

*E szűk határu lét-e mindenem,
Melynek küzdése közt lelkem szűrődik,
Mint bor, hogy végre amidőn kitisztult,
A földre öntsd és béigya porond? (XV.)*

Vagy:

*... a hitvány anyag
Néhány törvénye mozgat, s tart lekötve?* (XIV.)

A problémát, ember és természet viszonyának kérdését az eszkimó színben megoldotta és lezárta. A XV. színben kétségbeesetten hessegeti el maga elől a kialakult képet, és Istenhez menekül. A mechanikus materialista alapon megrajzolt költői világképet nem dialektikusan, az ész alapján, ahnem vallásosan, a hit segítségével oldja meg (lásd: Vajda János „Végtelenség” c. költeményének befejezését!). A kiábrándító tudást a ködös, irracionális, kétségek közti reménykedés váltja fel. A csodavárásban ott azonban a bizonytalanság a jövő, az emberiség sorsa miatt:

Csak az a vég! csak azt tudnám feledni!
(XV. Adám)

A természeti erőknek az előbbieknél kifejtett misztikus és lenyűgöző felfogása történelemfilozófiába csap át, hisz Madách művében az emberiség történetét a világ hőhalála fejezi be. A költő fogyatékos mechanikus materializmusából szükségszerűen következik pesszimizmusa, mely ott sötétlik a Tragédiában végighajszolt emberi sors mögött, és amely a nihilbe visz. Mindez azért, mert a költő nem bízik az emberben (a tudományban, az észben), bizalmatlanságának, az emberre vonatkozó pesszimizmusának gyökerei azonban már költői történelemfilozófiájának kérdéseihez tartoznak.

Hadd idézzem József Attila „Március” c. versét bizonyságul, hogy Madách problémájára jó ideig senki, csak az 1930-as évek szocialista, szükségképpen humanista költője tudott feleletet adni:

*Mert mi teremtünk szép, okos lányt
és bátor, értelmes fiút,
ki őriz belőlünk egy foszlányt,
mint nap fényéből a Tejút, —
és ha csak pislog már a Nap,
sarjaink bízón csacsogva
jó gépen tovább szállanak
a művelhető csillagokba.*

3.

*Más név alatt a végzet ugyanaz;
Hiú törekvés azzal küzdeni;*
(V. Miltiades)

A történelmi színekről Arany Jánostól kezdve az volt sokak felfogása, hogy Madách művében nem a világtörténelemről van szó. Sötér István szerint a Tragédia az eötvösi „uralkodó eszmék” bukását mutatja be. Tisztáznunk kell tehát, hogy mi az igazság. Eszmék vagy világtörténelem? Ez egyik legdöntőbb kérdése Madách történelemfelfogását vizsgáló fejtegetéseinknek.

A drámai költemény történelmi színeinek témája az emberiség története. A költő azt mutatja be, hogy az emberiségre történelmi-társadalmi törekvései során törvényszerű kéréhetetlenséggel bekövetkező kudarc vár, bukásra bukás. A probléma újra ismeretelméleti jellegű. Madách az ember és a történelem viszonyával foglalkozik. Költői történelemfilozófiájának pesszimizmusa adekvát természetfilozófiájával.

Az a nézet, hogy a Tragédia a világtörténelmet mutatja be, nem áll ellentétben azzal a felfogással, mely szerint a drámai költeményben az eszmék történetéről van szó. Madách történetfelfogása ugyanis idealista, szerinte a történelem eszmék tárgyasulása. Erre közvetett bizonyíték a tény, hogy a dráma történelmiségét eszméknek mint társadalmi hajtóerőknek a sorsa jelenti. De Madách nyilatkozatát is idézhetem közvetlen bizonyítékként Erdélyihez intézett leveléből: Midőn a szocializmus kigúnyolásával vádolsz, akkor szabadság, kereszténység, tudomány, szabadverseny s mindazon eszmék kigúnyolásával is vádolsz, mik a munka egyes részeinek tárgyai, miket éppen azért választottam tárgyaiul, mert az emberiség fejlődésének fő momentumaiul nézem. (Kiemelés tőlem.) Az utolsó mondatból egészen nyilvánvaló, hogy a történelem a költő szerint is eszmék története, hogy a költő véleménye a történelmi színek témájáról és eszmei mondanivalójáról azonos fentebb kifejtett nézeteimmel, hogy a költő történetfelfogása objektív idealista jellegű.

Vajon kizáró ellentmondást jelent-e a tény, hogy a költő természetfelfogása — bár fellázad ellene — mechanikus materialista, történelemfilozófiai nézetei pedig objektív idealista vonásokat mutatnak? Az említett kettősség nem jelent antagonizmust, hisz' Madách mechanikus materializmusa idealista gyökerű, másrészt a mechanikus szemlélet a történelmi színek egymásra következésében eszmék merev ellentétéként, és a bukás könyörtelen vézetszerűségében érvényesül. (Feuerbach és Büchner történelmi vonatkozásban szintén idealisták voltak.)

A Tragédia némely részlete a körülmények és az eszmék összefüggésének megítélésében meg-megpendít determinista nézeteket is. Például:

*Hát minden nagy eszme,
Nemes cselekmény konyhánk gőze csak,
Vagy oly körülmény dőre magzata,
Mit együtt egyig a hitvány anyag
Néhány törvénye mozgat, s tart lekötve? (XIII. Ádám)*

Az ilyen részletek azonban a mechanikus materialista felfogás elleni tiltakozást fejezik ki. A madáchi idealista eszmefelfogást nem befolyásolják.

A történelmi értelemben vett idealizmus még inkább elmélyül, amikor felvetődik a kérdés, kinek az eszméi objektíválnak történelemmé. Kicsoda az alany? Madách szerint Isten. A VI. színben bekövetkező kiábrándulás után Ádám a következőképpen fohászkodik:

*Oh, ha él az Isten,
Ha gondja van ránk és hatalma rajtunk,
Új népet hozzon és új eszmét a világra.
Amazt a korcsba jobb vért önteni,
Ezt a nemesnek, hogy köre legyen
Magasra törni.*

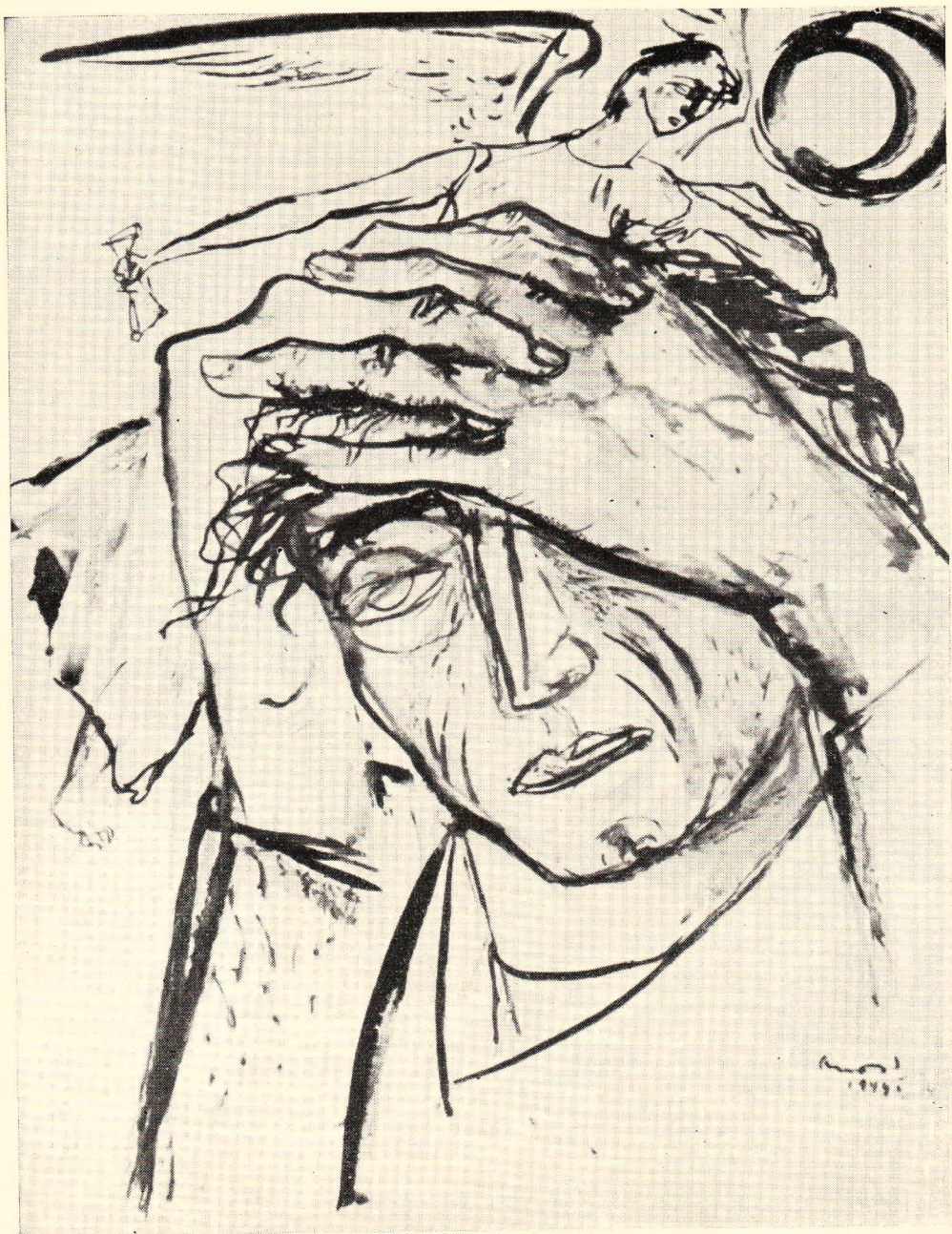
Több vonatkozásban is fontos ez az idézet. Bizonyítja, amit az eszmék és a történelem összefüggésének kifejtésekor elmondtam, bizonyítja Madáchnak az eszmék isteni eredetével kapcsolatos nézeteiről mondottakat, de utal arra is, hogy a Tragédiában, illetve a történelemben Madách különös szerepet tulajdonít a nagy embereknek, a „nemesnek”. Ugyanakkor az is nyilvánvalóvá válik, hogy elégedetlen a néppel.

A nagy ember szerepe az, hogy közvetítse az isteni eszmét az emberiség, a nép számára. Hogy küzdjön ennek megvalósulásáért.

Noha Madách a történelmet mozgó eszméket isteni eredetűeknek tartja, ezek a Tragédiában közvetlenül mint korszellem jelentkeznek. A történelmi hős nagyságának egyik meghatározója a korszellem felismerésének képessége, szubjektív mozzanat. Lucifer szavai:

Ámos Imre: Varrónő. 1941.

Amos Imre: Önarckép anyállal. 1944.

*Kiket nagyoknak mond a krónika,
Mind az, ki hat, megérté századát,
De nem szülé az új fogalmakat.
Nem a kakas szavára kezd virradni,
De a kakas kiált, merthogy virrad.* (VII.)

A felismert korszellem felismert szükségszerűségként mint a nagy ember célkitűzése tűnik fel. Az ő eszméi tárgyasulnak történelemmé az egyes színekben, hogy aztán a színek végén megtagadja azokat, és újakat tűzön ki a megvalósítás, a küzdelem céljaként.

A Tragédia történelmiségének eszmei hajtóerői változatos érzéki formákban jelentkeznek: egy ember dicsősége, a milliók szolgálata, gyönyör-hajsza, keresztény testvériség, a feudális hierarchia nyugalma, szabadság-egyenlőség-testvériség, szabad verseny, szocializmus (tudomány). Valójában azonban individualizmus és kollektívizmus, helyesebben — tehát kevésbé anakronisztikusan — arisztokratizmus és demokratizmus a közös lényeg. Ezeknek az ellentéte nemcsak az egyes színek között van meg, szabadverseny-szocializmus (London-falanszter), hanem a színeken belül is. Gondoljunk csak az egyiptomi vagy a párizsi színre. Előzőben a fáraó az arisztokratizmusból a demokratikus magatartás felé fejlődik, az utóbbiban fordított a helyzet. De idézhetem az athéni színt is, mely az említett szempontból az egyiptominak pontos ellentéte. Az érzékletesen variált lényeg, mely a Tragédia történelmi színeiben megformálódik, sajátyszerűvé lesz, biztosítja a drámai költeményben reménynek és kiábrándulásnak váltakozását, sőt körforgását.

Mi idézi elő a történelmi hős világboldogító eszméinek, az emberiség történelmi-társadalmi törekvéseinek csődjét? Annak a felfogásnak érvényesülése a kompozícióban, hogy a lét (a történelem) irracionális, mert mindig más jön létre, nem az, amiért a nagy ember harcol. Ezért a tudományos előrelátás lehetősége kizárt, a történelem megismerhetetlen, az ember nem ura, de rabja történelmi sorsának. Madáchnak ez a véleménye (agnoszticizmusa). a nép történelmi szerepéről vallott meggyőződésén alapszik.

Kepler a 2. prágai szín végén csalódva fordul el a feudális hierarchia zárt rendjétől, halott mozdulatlanságától, melyet az 1. prágai szín kezdő jeleneteiben, illetve a bizánci szín végén eszményített. Ezekkel a szavakkal megy át a kapitalizmusba, a jelenbe:

*Engem vezess te, kétes szellemőr,
Az új világba, mely fejlődni fog,
Ha egy nagy ember eszméit megérti,
S szabad szót ad a rejlő gondolatnak,
Ledült romoknak átkozott porán.*

Ez a részlet felveti a nagy ember és a nem nagy emberek (a tömeg, a nép) viszonyának kérdését. Itt érkeztünk el Madách történelmi vonatkozású ismeretelméleti peszsimizmusának leglényegesebb oksági összefüggéséhez.

Miután Tankréd-Adám a bizánci színben megjárta a kiábrándulás mélységeit, a kudarc okát a következőképpen jelöli meg:

*Vezess, vezess új létre, Lucifer!
Csatára szálltam szent eszmék után
S találtam átkot hitvány felfogásban;
— — — — —
S az ember korcs volt eszmémet betöltni.*

Arról van itt szó, hogy az „ember”, nyilván az az ember, aki nem tartozik a nagy emberek körébe, vagyis a nép nem érti és eltorzítva valósítja meg a nagy ember eszméit. Ez a torzítás végzetszerű, s e törvény, hogy a várttól mindig eltérő társadalmi viszonyok alakulnak ki, egyben a történelmi hős és törekvéseinek bukását, kiábrándulását is meghatározza. Madách szerint a nép ennek az oka, mely alaktalan (öntudatlan), sötét masszához hasonlítható. Nincs birtokában az isteni szikra, mely a nagy ember sajátja. Ezért a nép és a hős viszonyára a meg nem értés, illetve a nagy ember akaratának, eszméinek durva eltorzítása lesz mindig a jellemző.

... mély tenger a nép: bármi napfény
Sem hatja át tömegét, sötét leend az,
Csak a hullám ragyog, mit színe felvet,
Es mély hullám esetleg épp te vagy. (IV. Lucifer)

Az utolsó sorok már a nagy ember sorsára utalnak. A tömegből veti fel a történelmi hullám, de maguk alá is temeti (pl. Miltiades és Danton). A Madách által konstruált történelmi törvényszerűség a Tragédiában végzetként érvényesül, és hatása abban is sebb”, az erkölcsileg jobb, ezért magasabbrendű egyénnek kell elpusztulnia.

Oh sors, ki bír veled!

kommentál rezignációval Danton a párizsi színben, amikor az arisztokrata ifjakat kivégzi a nép. Danton maga is azért adja fel a küzdelmet, mert tudja, hogy sorsa ellenében éppúgy tehetetlen, mint ellenfelei saját sorsuk ellenében. Erre utal az a jóslatszerű felszólítás, melyet Robespierre-hez intéz:

... ím ezennel felszólítalak,
Hogy három hó alatt kövess ez úton.

A történelem ábrázolásában Madách tehát nem az objektív törvényeket, hanem a mítoszt emeli ki.

Túl eszmei eltorzításán, a nagy ember és a nép viszonyára vonatkozóan a költő véleménye, hogy a nép mindig hálátlan jótevőjével szemben. E hálátlanság legfontosabb oka, hogy a tömeg ösztönösen érzi alacsonyabbrendűségét, s a különbséget a hős elpusztításával szünteti meg, mihelyt az funkcióját betöltötte. Az athéni színben Éva-Lucia mondja ki ezt a gondolatot:

Csak láncot érdemel e csöcselék,
Mely érzi, hogy te születél urául,
Ki nemesb vagy, mint ők összevéve,
S megöl, megöl, hogy lábadoz ne essék.

A nép alacsonyabbrendűségét csak az előbb említett isteni szikra hiányával magyarázhatjuk, és ez nem más, mint a korszellem felismerésének és az önzetlen küzdelemre való képességnek hiánya. A nép kislelkű, míg a nagylelkűség a nagy ember tulajdonsága, aki önzetlenül, akár remény nélkül is küzd és éppen a népért (Athén). A népért folyó küzdelem a Tragédiában szabadságért folyó harc. Míg a nép szabadságküzdelmének önzés az oka, az uralom utáni vágy (l.: IV. szín), addig a kiváló egyént az önfeláldozó önzetlenség, messianizmus jellemzi. Sőt, ez a legfőbb feladat Madách alkotásában. A Tragédia egyes színei ugyanis a nép szolgaság és kiszolgáltatottság alóli felszabadításának kísérleteit is tartalmazzák. Egyiptomi színre az athéni, a római a bizánci, a prágai színre a párizsi, majd a londoni, ezután pedig a falanszter következik. Ennek csődjéből már csak az ürbe, a szellemi létezők világába lehet menekülni. Ez jelenti az abszolút szabadságot, illetve ennek illúzióját, mely a valósággal összeütközve megsemmisül, mint ahogy megghiúsulnak azok a kísérletek is, melyek

a nép felszabadítására irányulnak. Meghiúsulásuk sorsszerű, mivel a nép nem érti a történelmi hőst, mivel eltorzítva valósítja meg eszméit. Mert a nép önző, s emiatt lehetetlen a cél elérése. De meg kell a kísérleteknek hiúsulniok azért is, mert a nép csak formális okból fordul a fennálló rend ellen, mivel ami új, az „tagadása a már meglevőnek.” (IV.) Madách kifejezi azt a meggyőződését is, hogy a népet természet-törvény (történelmi törvény) rangjára emelt végzet ítéli örök szolgaságára:

... A tömeg
A végzet arra ítelt állata,
Mely minden rendnek malmán húzni fog,
Mert arra van teremtve. (IV. Lucifer)

A nép vérében van az a szükségszerűség, hogy új urat keres magának a régi helyébe. A nép természetének megfelel a szolgaság (l.: Athén, Párizs).

Hogy ily végzet vár a népre, annak egyik legkomolyabb oka, túllépve a természeti mozzanatokon, az anyagi és a szellemi nyomor. Ennek szintje a Tragédiában alig változik, kivéve az eszkimó világot, melyben eléri maximumát. Nem véletlen tehát, hogy az eszkimóban kristályosodik ki leginkább a szolgalelkűség.

Itt emlitem, Madách felismeri és ábrázolja, hogy az emberiség történelmi harcában nagy szerepet játszik az ún. hamis tudat. A hamis tudat lényegében az embernek önmagához, a társadalomhoz, illetve tevékenységéhez való történelmileg-társadalmilag inadekvát viszonyát jelenti. Illúziót, mely ellentétben áll a valósággal. Pl. a Tragédiában a nép önmaga számára pozitívvá hamisítja aljasságát, szolgalelkűségét. Az eszkimó világban a hamis tudat úgy érvényesül, hogy az eszkimó elhiteti magával, a jövevények csak istenek lehetnek. Emberi csúszó-mászó voltát vallásos dicsfénybe burkolja.

Madách a népfelség elvét szintén a hamis tudat megjelenési formájának tartja. Az athéni és a párizsi színek szinte tézisdrámának látszanak, melyekben a költő tragikus iróniával állítja szembe az illúziót a valósággal. Hogy célját elérje, anakronizmustól sem riad vissza. Hisz' az athéni demokrácia korszakába visszavetíteni a népfelség elvét az anakronizmus szükséges mértékének túllépését jelenti. Az egyik demagóg így uszítja a tömeget:

Mért hagyja a felséges nép magát
Igy becsmérlni?

A párizsi jelenetben Saint Just ugyanezt a terminust használja, amikor Dantont fenyegeti:

A felséges nép majd ítél feletted.

Madách a polgári forradalom egyik leglényegesebb ideológiai tényezőjét, a népfelség elvét egy szubjektív, látszatvalóság megteremtésével próbálja tönkretenni.

A költő a nagy ember és a tömeg viszonyára vonatkozó felfogását következetesen végigviszi a Tragédiában. Azonban a koncepció, mely szerint a tömeg nem érti a nagy embert, ellentétébe csap át. Az igazság, hogy azért kell elbuknia a kiváló egyénnek, mert nem érti a tömegeket. Ez főként abban nyilvánul meg, hogy a dráma egyes színeinek végén mindig az újat képviseli, a következő színek elején pedig a már meghirdetett eszmény, tehát a régi talaján áll, mely már elidegenedett önmagától a kis-lelkű tömeg „csöcselékessége” miatt (Nietzsche terminológiája). Madách az eszmék történetét, az emberiség tetteit általános és abszolút erkölcsi normákhoz viszonyítva ítéli meg, ezért az általa ábrázolt történelmi gyakorlatnak szükségszerűen csalódást kell előidéznie. Ezért ismétlődik bukásra-bukás, kiábrándulásra kiábrándulás. A hős nem érti meg a korszellemet, nem érti századát. Ésszerűtlennek tartja a valóságot, mert más jött létre, mint amiért küzdött, nem az, amit akart.

E felfogás szerint a történelmi lét irracionális. Esz ellenes, ezért megismerhetetlen, hisz' tudományosan nem látható előre, hogy mit hoz a jövő, a történelem mozgása. Emiatt az ember nem is lehet ura történelmi sorsának.

Madách helyesen ismeri fel a dialektikus problémát, az akarat és az eredmény, illetve a tett és az eredmény történelmi viszonyának kérdését, de az ellentmondás megoldásától éppúgy visszariad, mint költői természetfilozófiájában. Különösen jelentős ebből a szempontból a polgári forradalom (párizsi szín) és a kapitalizmus (London) összefüggése.

Kepler a következőket mondja, amikor felcsendül a francia forradalom himnusza:

*... hallom, hallom a jövő dalát,
Megléltem a szót, azt a nagy talizmánt,
Mely a vén földet ifjúvá teszi.*

Madách eszerint tisztában volt a polgári forradalom jelentőségével, tudta, hogy az leszámolt a feudalizmussal, és létrehozta a kapitalizmust. A londoni színek a prágaira következtetése tehát tudatos dramaturgiai megoldás.

A francia forradalom nagyszerű világtörténelmi funkciója, az igazi lényeg helyett Madách az általa vélt lényeg mint ésszerűtlent ábrázolja a párizsi színen. Ábrázolásában a forradalom esztelen vérengzés. A szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavai hamisak. A valóság a Grève tér és a guillotine. A vérengzés esztelensége az igazi értékek pusztításában nyilvánul meg. Ezeknek az igazi emberi értékeknek hordozói arisztokraták és nem a tömeg. A nép állatias, testi, szellemi, erkölcsi, anyagi nyomor a jellemzői, a letűnő bálvány, Danton helyett új urat keres magának, a forradalom felfalja saját gyermekeit stb. A költő tehát misztifikációba téved, sőt csak ezek érdeklik. Danton jóslatszerű — Robespierre-hez intézett — felhívásának valóságos eredményt tulajdonít.

Hőset, Dantont romantikus alakká formálja, akiben a köz- és magánéletnek a magyar középnemességre jellemző ellentéte található meg:

*E vér között úgy gyötör az egyedüllét,
A sejtelem, mi jó lehet szeretni.*

A madáchi Danton enervált magános hős, aki az értelmiségi undor gesztusával ítéli el a forradalom plebejus módszereit. Nem az jött létre, amit várt. A „felséges nép” módszerei idegenek számára. Ez az elfordulás nem jelent azonban kiábrándulást magából a forradalomból. A IX. színben tapasztalható kiábrándulás csupán a módszerekre terjed ki. Bizonyítja ezt a X. szín — ébredés után —, melyben Kepler igenli a forradalom funkcióját, a feudalizmus megsemmisítését. Erre utal:

Mi óriás volt bűne és erénye ... stb.

A X. szín az egyedüli szín, melyben nincs kiábrándulás. Ennek a színnek végszava és Ádámnak reagálása a XI. szín kardalára nyilvánvalóvá teszi, hogy Madách sokat várt a kapitalizmustól. A versenytől az egyéniség sokoldalú, szabad kibontakozását remélte, de várta a nép jólétének biztosítását is. Hitte, hogy az individualizmus fejlődése, a smithi (A. Smith angol közgazdász) elveknek megfelelően, nem lesz korlátlan, főleg nem megy a gyengék rovására. A kialakuló új társadalom belső összefüggéseinek működésétől várta ezt, mintegy automatikus megoldásként. Erre vonatkozik az említett kardal következő részlete:

*Majd attól félsz, az egyént hogy
Elnyelendi a tömeg,
Majd hogy a kiváló egyes
A milliót semmíti meg.*

Es fejtebb:

*... majd az élet
Korlátozza önmagát. stb.*

Adám még lelkesedett a kardal befejezésekor. Tapasztalatai azonban kiábrándították. A valóság bizonyította be, hogy a verseny szabadsága fikció:

*Mi verseny az, hol egyik kardosan
All a meztelen ellennek szemében?*

Az állam elnyomó szerepére tapint itt rá ösztönösen Madách. Annyi mindenesetre tudatosan is nyilvánvaló előtte, hogy a kapitalizmus belső törvényei teszik olyanokká az embereket, amilyenek. Akklimatizálódnak. Az emberi viszonyokat dologi (áru) viszonyok váltják fel. Minden áruvá válik, barátság, szerelem, stb. Az erős elnyomja és kizsákmányolja a gyengét. Ezt a világot sivár szürkeség, költőietlenség jellemzi. A valóság újra torzkép lett az eszmékhez viszonyítva. Így kerül ellentétbe a forradalom nagy erőfeszítése és az eredmény. A nagy tettek értelmetlenné váltak. A kiábrándulás okát — természetesen a régi talajáról — már a szín elején megjelölte Lucifer:

*Hol a magas, mi vonz? a mély, mi rettent?
Sima mocsár csak, békával tele.*

A költő a jelen ésszerűtlensége miatt sajnálja a múltat. Ott lappang ábrázolása mélyén a kérdés: Erdemes volt-e? Egyébként a kapitalizmusból való kiábrándulás közös élménye már a 40-es évek nemesi költőinek (Eötvös, Vörösmarty) is. A Tragédia közvetlenül nem érinti a magyar problémákat. Annál messzebbmenő következtetést von le Madách a kapitalista fejlődés csődjéből az általános emberire vonatkozóan. Azt, hogy a társadalmi berendezkedés megjavítására irányuló minden emberi erőfeszítés sorsszerűen kudarcba fullad, ezért a küzdelem irracionális. Ezt a meggyőződést vetítette vissza a múltba, de előre a jövőbe is, és ábrázolta a szocializmust a falanszter világává torzítva éppúgy észellenes képződményként, mint amilyenek az előzők is voltak. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy a francia forradalom és a kapitalizmus összefüggése Madách pesszimista történetfelfogása szempontjából a Tragédia leglényegesebb része.

A költő (Adám) falanszterre vonatkozó csalódásának fő oka, hogy — amint tapasztalta —, egyetlen eszme mozgatja annak társadalmát: a megélhetés biztosítása, harc az egyre szegényebb természet ellen. A történelemfilozófiai tekintetben idealista Madách nem láthatta, hogy az emberiségnek mindig a szükségletek kielégítése volt fő problémája. Annak, hogy egyetlen eszme a megélhetés biztosítása, nem pedig valami más magasabbrendű eszmény, következménye a falanszterben, hogy nincs élet, mert nem bontakozhatik ki nagy egyéniség. Hogy a lét költőietlenül józan stb. A tudomány nevében embertelen társadalmi gyakorlat alakult ki, elnyomják az anyai és a szerelmi érzéseket stb. Mindez természetellenes Madách szerint:

*Mit nekem a fagyasztó tudomány!
Bukjék, midőn a természet beszél. (XII., Éva)*

Nyilvánvaló, hogy a költő az emberben levő természeti mozzanatot tartja meghatározónak, ezért azt a társadalmi fölé helyezi. Ember és erkölcsfelfogása ebből fakadóan időtlen, ahisztörikus. A társadalmi érdek fölé rendelt természeti mozzanat az egész szín hangulatának megfelelően irracionális színekben tűnik fel, midőn Adám a szerelmet, de ettől elszakadva általában a nagy ésszerűtlenségeket dicsőíti:

*Ez örülés, mi józanságtokat
Nem irigyeljük. Hisz mi a világon
Nagy és nemes volt, mind ily örülés.*

Ez az álláspont teljesen azonos azzal a pesszimista, de heroikus világnézettel, mely a Tragédia egészére jellemző, melynek lényegét Madách költői életfilozófiájának tárgyalásakor fejtettem ki. Itt érintem az érzelmek és az értelem konfliktusát is, melynek a falanszterben a köz- és magánéleti érdek összeütközése az alapja. Jellemző Madách liberalizmusára, hogy a magánéleti tényező jogosságát igyekszik erkölcsileg igazolni. A falanszterben a magánember lázad a közösségi érdek ellen. Indítékai érzelmiek. Kiábrándulásának oka a lét irracionálisága. Egészen más jellegű tudományos berendezkedés alakult ki a falanszterben, mint amiért küzdött. Bírálata és reményeit így összegezte a londoni szín végén:

*Mi függetlenség, száz hol éheznek,
Ha egyes jármába nem hajol?
Kutyáknak harca ez egy konc felett.
En társaságot kívánok helyette,
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik,
Minőt a tudomány eszmél magának,
Es melynek rendjén értelem virraszt.*

A XII. színben azután a költő úgy konstruálja a valóságot, hogy az ábrázolt világot szembeállíthassa az előbb idézett eszményekkel, hogy mindenért a népet tegye felelőssé (hisz mindent tűr), hogy a tudományra vonatkozó pesszimizmusát az ember és a történelem viszonylatára is kiterjeszthesse. „Csalódtam hát a tudományban is” — mondja Adám a falanszterben, mert

*Unalmas gyermekiskolát lelek
A boldogság helyén, mit tőle vártam.*

Itt jegyzem meg végül, hogy azoknak van igazuk (Erdélyi, Révai, Lukács), akik súlyosan elmarasztalják Madáchot a szocializmus eltorzított ábrázolása miatt. Az sem lehet mentség, hogy az utópista szocializmussal kapcsolatos elégedetlenség is szerepet játszott az ábrázolásban. Az utópista szocializmus ugyanis — Révai szerint — a Tragédia keletkezése idején még haladó volt.

4.

*A cél halál, az élet küzdelem,
S az ember célja e küzdés maga.*
(XIII., Adám)

A Tragédia fő problémája, hogy az ember képes-e megbirkózni a sorssal, mely az objektív természeti és történelmi törvényszerűségekből következik. A problémát Madách a II. színben fogalmazza meg, miután Adám már evett a „tiltott gyümölcsből”. Az Úr szavai:

*Adám, Adám! Elhagytál engemet,
Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban.*

Eva a következőképpen reflektál: „Végünk van!” A dráma cselekményének menete Evát igazolja. A Tragédián végighajszolt emberi sorsból egyedül az az eszme vonható el, hogy az emberiség sorsa bukássorozat mind a természet ellen folytatott, mind történelmi harcában.

Ebből a pesszimista természet- és történelemfilozófiai mondanivalóból csak edekvát, tehát pesszimista, esetleg sztoikus életfilozófia következhetnék. Madách itt-ott mindkét irányban állást foglal. Pesszimista, amikor feladja a küzdelmet (ti.: Ádám!):

*Ne lássam többé ádáz sorsomat,
A hasztalan harcot. Hadd fontolom meg:
Dacoljak-e még Isten végzetével.*

Ez az idézet Ádám végszavait tartalmazza, melyeket a XIV. szín eszkimó világában szerzett tapasztalatai után kétségbeesett belenyugvással mond ki. Nem is tehet mást, hisz az emberiség sorsa végső fokon — e részlet is bizonyítja — Isten által kimért végzet. (M. felfogása szerint!) Ez ellen értelmetlen minden erőfeszítés, a passzivitás, a küzdelem feladása az egyetlen helyes — racionális — magatartás.

Ez a pesszimizmus egészül ki a XV. színben egy sztoicista mozzanattal, amikor Madách a bölcs nyugalmat hirdeti:

*....a végzetnek örökös betűit
Nyugodtan nézi, és nem zúgolódik
Miattuk az erős azt nézve csak,
Hogy állhatand meg még alattuk is. (Lucifer)*

Az „erős” egyénnel kapcsolatos óvatos aktivitás igény azzal a meggyőződéssel függ össze, hogy

*Az ember sincs egyénileg lekötve,
De az egész nem hordja láncait. (XV., Lucifer)*

Tehát az egyén mozgása az egészre nehezedő könyörtelen szükségszerűségeken belül viszonylag szabad. Ezt a relatív lehetőséget kell a nagy embernek kihasználnia. Mindezenre a viszonylagos szabadság küzdés által történő megvalósulása mit sem változtat az egészen, a harc hasztalan. Ez a konklúzió a Tragédia történéseinek menetéből objektíve következik. Ezért csak az öngyilkosság lehet Ádám dilemmájának — élet vagy halál — egyetlen helyes megoldása. Ezt azonban ismét a végzet (természeti — isteni) akadályozza meg, ti. Éva terhessége. Nincs más út, Ádámnak vissza kell térnie Istenhez.

A Tragédia a IV—XV. színig pesszimista történelmi háttérrel bontakoztat ki. A XV. színt a költő arra használja fel, hogy a legfontosabb kérdéseket újra felvesse, és az előzményekből objektíve következő pesszimista mondanivalóval ellentétesen, most már optimista színezettel válaszolja meg. Válasza azonban szubjektív, idegen a dráma műfaji tárgyiaságától, ezért nem meggyőző, a bizonytalanság körében marad. Általános emberi probléma, amely a XV. színben ismét felvetődik, az emberiségnek a természettel szembeni ill. történelmi harcára vonatkozik:

E szűk határu lét-e mindenem, (?)

és:

Megy-e előre majdan fajzatom, (?) (Ádám)

Ezekben a kérdésekben, melyekre Ádám (Madách) az Úrtól vár választ, az anyagi kötöttségek elleni lázadás fejeződik ki, a lélek magasabbrendűségének hite, stb.

A nagy ember és a nép viszonyára vonatkozó kérdés:

*Van-e jutalma a nemes kebelnek,
Melyet kigúnyol vérhullásaért
A kislelkű tömeg?* (XV., Ádám)

Ezeket a problémákat a Tragédia történéseinek menete már megoldotta. A költő azonban most figyelmen kívül hagyja ezt az eszmeiséget az említett problémák újabb felvetésével.

Az egyetemes emberi viszonylatú kérdésre adandó választ titoknak nyilvánítja. Az Úr beszél, hogy elhallgattassa Ádámot:

....*Ne kérdd
Tovább a titkot, mit jótekonyan
Takart el Istenkéz vágyó szemedtől.*

(Az isteni titok nem közönséges titok, szerepe van. Ez biztosítja az emberi nagyságot és erényt.) Az Úr válasza a kérdés megkerülését jelenti mind az idézett részletben, mind a folytatásban. Felveti ugyanis az ember anyagi kötöttségének lehetőségét, megcsillantja azonban a túlvilági élet „reményét” is, csak éppen Ádám problémájára nem ad feleletet.

Ugyanígy megkerülést jelent a nagy ember és a „kislelkű” tömeg viszonyának kérdésére adott válasz is:

*Tégy bátran, és ne bánd, ha
A tömeg hálátlan is lesz,
Mert ne azt tekintse célul,
Onbecsét csak, ki nagyot tesz. (XV., Angyalok)*

Ezek a válaszok Madách szubjektív szándékai ellenére, éppen megkerülés jellegükénél fogva, a „nem tudom” körében maradnak. Ennél a nemtudomnál a Tragédia végszáva sem több:

....*ember, küzdj, és bízva bizzál!*

A végszó kettős igényt támaszt, a remény és a küzdelem folytatásának igényét. Ez a remény-igény azonban nem különbözik attól, mellyel Lucifer lép fel az emberrel szemben a III. szín végén, amikor elaltatja Ádámot és Évát. A remény szerepe mind az Úr, mind Lucifer esetében azonos. Feladata, hogy biztosítsa az ember megmaradását a küzdelem színterén. Remény és küzdelem-igény összefonódása a vég-szóban tehát teljesen logikus.

A Tragédia összefüggéseinek legnagyobb és kizáró jellegű ellentmondása éppen az, hogy Madách heroikus, cél és értelem nélküli remény és ebből eredő küzdelem-igényt állít szembe a mű tárgyiasságából következő pesszimizmussal. Pesszimista természet- és történelemfilozófiájával ennél fogva heroikus és irracionális életfilozófia áll inadekvát módon szemben.

Ennek az életfelfogásnak lényegét igen frappánsan már a XIII. színben megcsillantja Madách:

*A cél megszűnt a dicső csatának,
A cél halál, az élet küzdelem,
S az ember célja e küzdelem maga. (Ádám)*

A költő az emberiség életének célján töpreng. Mivel ilyen célt nem ismer, a küzdelmet teszi meg annak. Meg kell jegyeznem, hogy véleményének lehet egészséges dialektikus vonatkozása is, ti. az ellentétek harca, melyet a költő az élet végcéljává misztifikál. Az ellentétek harca valóban örök. Célmítoszában ennek megsejtése lehet elrejtve. A madáchi öncélú és értelmetlen küzdelemben három tényezőnek van irányító szerepe. Elsősorban az eszméknek:

... bármí hitvány
Volt eszmém, akkor lelkesített...

— — — — —
Előre vitte az emberemet.

— mondja Adám a XIII. színben. Amellett, hogy itt valami korai utilitartizmus jelentkezik, ez a részlet pusztá deklaráció az eszméknek tulajdonított szerep tekintetében. A Tragédiában ugyanis nem igen viszik előre az eszmék az emberiséget, éppen ellenkező a helyzet. A költő az idézett részlettel kapcsolatban, mint annyi mással, az olvasó külső belátására számít. A hasonló, lírai közvetlenségeknek tűnő megjegyzéseknél sokkal inkább kifejezik a madáchi eszmefelfogást az ábrázolás közvetett módszereivel alkotott, magából a hős helyzetéből fakadó megnyilatkozások. Újra kell idéznem Miltiades szavait, melyek akkor hangzanak el, mikor a hős demokratikus eszményei elbuknak, illúziói szertefoszlának, s ő kiábrándultan készül a halálra:

Más név alatt a végzet ugyanaz,
Hiú törekvés azzal küzdeni.

Az idézet elején levő jelzős szó szerkezet („Más név”) a különféle eszmékre utal, melyeknek egyaránt bukás a végzetük. Miltiades magatartása az egyetlen következetes magatartás, éppúgy öngyilkosságot követ el — hisz elküldi katonáit, feladja a harcot —, mint Danton, vagy a XV. szín Adámja. A passzivitás konklúziója életfilozófiai tekintetben szükségképpen volna, a Tragédia azonban ebben a vonatkozásban, mint azt már kifejtettem, az aktivitás igényével lép fel.

Lényeges irányító szerep jut a madáchi végzet elleni reménytelen harcban az isteni gondviselésnek is. Az Úr Adámhoz intézett szavait idézem:

Egy szózat zeng feléd
Szüntelenül, mely visszaint s emel,
Csak azt kövesd. (XV.)

Végül a nő, a szerelem funkciójára kell utalnom. A nőnek, a szerelem géniuszának szerepe a XV. szín istene szerint, hogy közvetítse emberének a gondviselés sugallatát. Ennek megértésére csak a nő kifinomult ösztönvilága képes. Így tetőződik be a Tragédiában az „ész trónfosztása”. Az ész helyébe a gondviselés sugallatának intuitív átélése lép, mint végső irányító erő. Szerelem és küzdés összefüggése a XV. színben válik közvetlenül is nyilvánvalóvá. Egyébként a Tragédia valamennyi színében szerelem és küzdés kapcsolata az előbbieknél megfelelően érvényesül gyakorlatilag is. Éva a színekben mindig a jó — sokszor az objektív, máskor a madáchi értelemben jó — irányban befolyásolja Adámot. (Gondoljunk csak Júlia vagy Borbála pozitív, valamint a párizsi arisztokrata és plebejus Éva negatív hatására!)

Ismeretes, hogy az egyiptomi színben Madách nem éppen hízelgően nyilatkozik a nő, a szerelem szerepéről. A szín fáraója így összegezi igen kellemesen és nagyon szubjektíven a madáchi nőfelfogást:

Te csak virág légy, drága csecsebecs,
Haszontalan, de szép, s ez érdeme.

Évához intézi e szavakat, akit szerelmével magához emelt. Vajon ellentétben áll-e a szín hősenek a nő szerepére vonatkozó véleménye a XV. színben megjelölt és a dramaturgiai összefüggésekből következő funkcióval?

Mit jelentenek a fáraó szavai? Hogy a szerelem vigasztaló, feledtető, gyönyörködtető, ha az előzményeket is idéznők, kiderülne, hogy ésszel ellentétes mozzanata a létnek, tényező, mely kizárólag érzelmi vonatkozású, s mint ilyen az irracionalitás köréhez tartozik. (Kepler pl. szereti Borbálát, noha tudja, hogy az erre érdemtelen.)

Szerelem és küzdés tehát úgy viszonylanak egymáshoz, mint egyik irracionalitás a másikhoz. A küzdés öncél, a szerelem pedig oly érzés, mely elhomályosítja az észet, feledteti vagy elmélyíti a kudarcok sorozatát, megvigasztal vagy kétségbeejt stb. A szerelem másik funkciója, mint láttuk, irányító, mozgatóerő jelentőségű, de érzelmi sajátosságát tekintve szintén irracionális jellegű. A szubjektív közvetlenség és a drámai tárgyiasság közötti ellentét tehát ebben a vonatkozásban látszólagos.

Az ész trónfosztása talán legnyíltabban Lucifer szerepének körülhatárolásában fejeződik ki. Adám megtérése után az Úr így jelöli ki Lucifer működésének körét, s anticipálja erőfeszítéseinek sorozatos kudarcát:

*Hideg tudásod, dőre tagadásod
Lesz az élesztő, mely forrásba hoz,
S eltántorítja bár — az mit sem tesz —
Egy percre az embert, majd visszatér.*

Ez történt Adámmal is. Életútja körpályán mozgott, oda tért vissza, ahonnet elindult, Istenhez. Lucifer racionalizmusa tántorította el az Úrtól, hozta „förrásba” mint mozgatóerő. Ez azonban nem képes boldogítani, mert eszmény pélküli, érzelem ellenes hajtóerő, melynek rabja csak ideiglenesen lehet. Érzelmi, eszményt áhítózo természet, megismerésének természeti—történelmi—isteni korlátai, beláttatva tehetetlenségét, visszakényszerítik Istenhez. Az idézet szerint e körforgás az életnek állandó törvényszerűsége. A közölt részlet az egész madáchi koncepciót tartalmazza.

*Adám, Adám! Elhagyta engemet,
Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban. (II., Az Úr)*

E szavakkal bocsátja el az Úr Adámot a gondviselés kegyéből. Mivel sem a természeti, sem a történelmi erőkkal szemben nem tudja megállani a helyét, képtelen urává lenni sorsának, visszatér Istenhez. Nem a lázadó emberről van szó a Tragédiában, hanem a kudarcot vallott, Istenhez visszatérő emberről:

*Uram, legyőztél. Im porban vagyok.
Nélküled, ellened hiába vívok:
Emelj vagy sújts, kitárom keblemet. (XV., Adám)*

E visszatérés tetőzi be Madách pesszimizmusát. Itt válik teljessé a kétely, mely az ember ellen irányul. S van-e pesszimiztább mű annál, melyben ez fejeződik ki?!

Ismétlem, Madách hőse nem a lázadó, hanem a végzet ellen pesszimista alapon heroikusan küzdő ember, aki ismeri magatartása céltalanságát, irracionális jellegét, mégis harcolni kíván. Adám ezekkel a szavakkal szakad el a szellemi létezők világába emelkedés megvalósításának ábrándjától:

*Oh Lucifer! vezess földemre vissza,
Hol oly sokat csatáztam hasztalan,
Csatázom újra és boldog leszek.*

Néhány irodalomtörténészünk egyoldalúan pozitívumként emelte ki, hogy Adám vállalja a földi küzdelmet! Tudja, hogy a problémákat itt kell megoldani stb., stb. A mel-lékessel helyettesítették a lényegét, nem törődtek az egészszel, a koncepcióval.

Itt kell rátérnem a Tragédia legfőbb, a pesszimista természet- és történelem-filozófia, valamint a heroikus és irracionális (optimista színezetűnek szánt) életfilozófia ellentmondásának megokolására. Véleményem szerint ez az antagonizmus — egyelőre csak immanens okokat érintve — az objektivitás és szubjektivitás ellentétéből származik. Madách érzelmi alapon lázadozik az ellen a perspektíva ellen, mely

művének objektív összefüggéseiből következik. Ádám érzelmi alapon tagadja meg a jövőt, melyet a luciferi értelem mutatott meg neki:

*Láttam tudásod tiszta alkotását,
Mágon hideg volt ottan e kebelnek. (XV.)*

E szavai Istenhez való visszatérése után hangzanak el. Nyilvánvaló, hogy a tudás helyét a hit foglalja el, az érzelmek. A két irracionális mozzanat-érzelem, hit-győzelme azonban bizonytalan alapokon nyugszik. A XV.-et megelőző színekben szerzett ismeretek, a tudás és a hit összeütközéséből születő kétely aknázzák alá:

Csak az a vég! csak azt tudnám feledni! (XV., Ádám.)

A Tragédiában megnyilvánuló merev, fatalista determinizmus elleni érzelmi, tehát irracionális jellegű lázadásnak még egy mozzanatára kell utalnom. Korábban Madách ama meggyőződését fejezte ki, hogy az akaratot a körülmények határozzák meg. Az utolsó színben a körülmények meghatározó szerepére vonatkozó előző nézeteit is sutba dobja, és az akarat abszolút értelemben vett szabadságát hirdeti:

*Szabadon bűn és erény közt
Választhatni mily nagy eszme,
S tudni mégis, hogy felettünk
Pajzsul áll Isten kegyelme. stb. (Angyalok)*

Az angyalok kardalában kifejezésre jutó voluntarizmusnak és a vallásos tanítások összefüggésének ténye kétségtelen. De igazolja az idézett dalrészlet a gondviselés madáchi szerepével kapcsolatos korábbi fejtegetéseimet is.

Az Isten és az ember viszonyának kérdésében Madách álláspontja egyrészt hagyományos, másrészt újszerű. Hagományos, amennyiben azt tartja, hogy isteni gondviselés nélkül, önállóan az ember nem boldogulhat. Újszerű, amennyiben — véleménye szerint — az ember nem Isten, hanem saját dicsőségére cselekszik, tevékenykedik a földön, mindenestre Istent helyettesíti. („...te nyertél tőle dísz, ha Engedi, hogy tégy helyette.” (XV., Angyalok.)

A XV. szín: zárószava: „ember: küzdj és bízva bízzál!” — és a vele megegyező életfilozófia eszmeisége lázadást jelent az előző színekben érvényesülő determinizmus, mechanikus materializmus ellen. Ezzel azonban a költő csupán kiélezi az ábrázolt világ összefüggéseiből következő eszmeiség és a vele szembeállított válasz ellentmondását, de azt nem szünteti meg.

(Folytatjuk)

Kemény Erzsébet: Versek

Vizes aszfalton

Hogy utam megrövidítsem
a téren át megyek haza.
A virágok felől orromba száll
az ázott föld szaga.
Suttogó neszekkel van tele az éjszaka,
a fák csókolóznak a széllel,
éjzöld lombjaik széjjel
bomoltak a szerelmi harcban.
A lámpák alá érek, ahol a fények halkan
csobbannak az aszfalt esővert síkján.
Pillanatra megtorpanok fekete partján
a fekete víznek,
de lábaim visznek tovább.
Önmagam fölött járok.
A lombok lenn lengő óriások
és hullámozó torz
alak a bronz
szobor.
A torony sötéten haldokol
s a házak részeg fedele
aléltnak hull bele
e bizonytalan tóba.
Mintha lefelé hajolna
széle a térnek.
Félek
lecsúszom róla, ha még egyet lépek:
a semmibe hintál át a víz...

Élek? Valóban?
Létezik az út mely otthonomba visz?...

Gonosz nyár

A nyár a gonosz, ravasz és galád:
 rét sima selymét teríti alá,
 levetkőztet és
 meztelen száját szádra szorítva
 véredbe parázna vágyat liheg.
 Nem mozdulhatsz,
 csupa érzékeny ideg
 kisülésre váró elektromosság tölti meg
 eleven húsát.
 Testéből bús fák
 könnyörgő karok nyúlnak feléd
 szírommeleg és párafinom ölelést
 ígézve rád,
 bőröd alatt illatos ragyogást
 látó lángokat gyűjtva.

A nyár, a gonosz, eljön és eljön újra meg
 újra,
 parázs lélekzetét pórusaidba fújja,
 megmérgezi agyad.

Erényeid zokogva takarják el arcuk
 sötét ajkának fulladt csókjai alatt.

*Dombói Lajos**Nyugdíjasok a parton*

Itt üldögél a vízparton pipálva
 a hat öreg s mulatja az időt.
 Hogy túlra hív az angyal trombitája,
 kacagják rajtuk ráncok és redők.

Kunkorgó bajszaik mögött pirosság
 s humor lakik, száz élc, vicc, adoma
 leng köztük, mint üvegben a piócák,
 s a kedvük bő, akár itt a Duna.

Mint látomás jön és megy mély barázdát
 szántva, nehéz uszályokat cipelve
 a nyílt vizen egy-egy teherhajó.

Az ő sorsuk könnyű, — letéve terhe.
 Szívükben béke csillog és barátság. —
 De jó is így elúszni, hej, de jó!

Hatvani Dániel

A felnyilazott szenvedés

Visszasajognak álmaim az ébrenléttől reggelig
Messze vagy ezért bűnhődöm s hiányod kisebesedik
Gördül a szikla-fájdalom s döbbszent valómmal szembenéz
Kilóg a nyitott sebeken a felnyilazott szenvedés

Ahítják régvolt csókodat szemem körül a karikák
A létedet mely rámtapadt — bíbor bimbójú tűzvirág
Ölve vágyva szomjazón körülöleltél mint a fény
Szétszikkasztott a pillanat szerelmünk kristály-üvegén

Elmentél s itt maradt velem magányt-leplező fájdalom
Volt-emléked az ürbe lóg hintázok dermedt ágakon
Mint semmin-túli alkonyat fölnyílik fájó mosolyod
Nem hallod már ha nevetek nem hallod már ha zokogok

Sok egymásba-tolt messzeség lengő azúrja rámszakadt
Némán fordulnak kínjain utánad nyitott seb maradt
Felzsongó tagjaimba mint csillag robog a szenvedés
Lüktet a csöndben kibomló vérkörömben az érzés

Mint távolságok tornyain tépett táncoló angyalok
Testedből ezer fény sikolt csókodból ezer hang ragyog
S ha ébrenléten túl arany-létrákon kúsznak ágaim
Hozzád hullok mint holt levél szerelmünk csukott szárnyain

Thiery Árpád

Tűz pattan a sziklából

A múltkorában régi ismerős szállt le a vonatról a somlóvásárhelyi állomáson. Persze, nem a szó igazi értelmében vett ismerős, hiszen a hatvan esztendő, idősűrte, fűrge bácsikát nem ismerték meg a faluban, miként talán ő is csak a téli párától ölelt Somlóhegyről és az állomás tábláiról szerzett csalhatatlan bizonyítékot, hogy valóban Somlóvásárhelyen jár.

Az álmásról az iskolaigazgatóhoz ballagott. Nem véletlenül, hiszen a bácsika egyetlen „ismerőse” tulajdonképpen, amelybe az emlékezet még kapaszkodhatott: az iskola volt.

— Ötven esztendeje itt tanultam — mondta röstelkedve a meglepett Pák Zoltánnak. — Szeretném megnézni az iskolát... ha lehet.

Az igazgató készségesen végigvezette a tantermeken. Az öreg mindent alaposan megnézett, néha egy-egy ablak vagy falszegletnél hosszan bámészkodott, mintha a régi játszópajtásokat kereste volna, s közben elismerően bólogatott. A régi iskolapadot is kereste. A félévszázad előttit, amelyben egykor áhítatos figyelemmel hallgatta a tanítót, de hát... hol van már a pad, s hol az idő, amelyet ötven esztendő történelme, emberi munkája, társadalmi haladása eltakar?

— A falakból még maradt valami — sóhajtott a búcsúzaskor a kapuban —, de belül... belül már minden más... új.

Igen, más itt már minden Somlóvásárhelyen, sőt, aki néhány héttel ezelőtt járt a faluban, az most egy és másban bizonyára nem ismerne az emberekre sem. Új a falu, új az ember, és új... a gondolat is.

Aki elég sűrűn megfordul a falvakban, már esztendővel ezelőtt is tapasztalhatta, hogy parasztemberrel nem lehetett úgy beszélgetni, hogy tíz perc múltán ne a szövetkezetre terelődött volna a szó. Somlóvásárhelyen is úgy élt a gondolat az emberekben, mint földben a megfogant mag, amely csak az alkalomra vár, hogy a világ elé lépjen, s erősödjön, gyökeret eresszen. Sokszor maguk között is — a gazdag termésű szőlőkön bukdácsoló alkonyi fényben a pincék előtt, vagy pohár mellett a szomszédnál — egyre gyakrabban, egyre inkább cselekvő szándékkal beszélgettek a szocializmusról, a szövetkezetről.

Somlóvásárhely azóta már termelőszövetkezeti község lett. Azóta az egyéni kisparaszti világ összeroppant pillérei mögött kimagasodott már az új, a hatalmas, a közös. A szocialista mezőgazdság fundamentuma. Mégis, a leírt szó, a mondat csak egyszerű, színtelen. Hiányzik belőle az indulat, a heroizmus — mert manapság ilyesmi is van a parasztemberekben — a szívekbe kapaszkodó szokás, a vívódás és lelkiismeret, a szocializmus igénylése és szeretete. Ezt alig fejezi ki

a néhány szó, ahogyan lakonikus rövidséggel csak eképpen mondjuk: Somlővásárhely termelészövetkezeti község lett. Lett, van, de hogy miként? A falu hogyan vizsgázott, ezúttal nemcsak életerőből, nemcsak józanságból, munkaes kultúrszeretetből, hanem a szocializmus építésének, örömeinek és gondjainak vállalásából is?

A szó próbatétel volt. Igaz, néhol kicsorbult a szív pallosa a józanság nyakán, a lelkiismeret nekiütközött a szokásnak, az „enyém” gondjában megkérgeedett paraszti szíveknek, de miként a folyó, amelynek habja ugyan a legkisebb kavicsra is megcsobban — mégis az egész, a folyó, előre tart.

Közel kétezer élet a Somlő déli lejtőjén. Férfiak, nők, gyerekek. Emberek, akikből esztendőik alatt észrevétlenül kikopott a felszabadulás előtti cselédsors, s most mindennek helyébe költözött a nagyszerűbb: a közös. Emberek, akik évtizedeken át — ha nem is a szó legszorosabb értelmében, s önmaguk előtt is titkolva — mégis idegenek voltak, akiket égnekynyúló sziklafalakként választottak szét a mezgyék, s akik számára ma közös a tett, a szándék és az élet tartalma. A hirtelenjött változás talán felszínre dobja a kishitűek gyanakvását: mitől ez a váratlan fordulat a paraszti észjárásban, az egyéni világ rögeihez ragasztott emberekben? Váratlan? Nem. A somlővásárhelyiek között nem volt idegen gondolat a szövetkezés, hiszen a sok szó, a szocializmus világáról megfogalmazott paraszti vélemények a tanúi: parasztságunk oly érett volt a szocialista mezőgazdaságra, mint gyümölcs a fán, amely már csak a gondos kézre vár, hogy az ágról leemelje.

Talán eddig csak a kezdeményező bátorság hiányzott. Mert más az, amit az ember gondol, meg az is más, amit asztalra könyökölve a szomszédnak mond — kissé titokzatosan, ravaszul, mintha a másik véleményét kérdezné — s más az, amikor a falu színe elé kell állni.

Egy utcasarki beszélgetés alkalmával valaki maliciózus egykedvűséggel megjegyezte, hogy olyanok a somlővásárhelyiek, mint a sziklák. Lehet. De ezektől a napoktól alighanem más értelmet nyer a hasonlat. Igen, hasonlíthatnak, sőt hasonlítanak is a Somlőhegy bazalttornyaira, de nem ridegek, komor várfalakra emlékeztetőek. Nem, mert ezekben az emberekben most úgy feszülnek a lángok, úgy szikrázik bennük a tűz, mint hajnadában a Somlő bordái között a vulkán. Valóban hasonlítanak a sziklákhöz, mert olyan tűz pattant ki belőlük, amely boldogító fényességgel világítja be a somlővásárhelyiek jövődjét.

*

A tanácsháza a falu szíve. Itt érezni, hogyan mozog a falu, innen indulnak a népnevelők, ide érkeznek a jelentések, s tulajdonképpen itt látható, hogy szinte óráról órára miként alakulnak az emberek.

— Silő János nyolc hold . . . — koppan a szó a tanácselnök szobájában, s az írógép sebesen kattog. Készül a felmérés, mert ez a brigád csak tegnap érkezett a községbe. Addig a járási tanács népnevelői és a pedagógusok dolgoztak a faluban. Lehet, hogy akad olyan, aki most meglepődik. Hogyan, a pedagógusok? Igen, a pedagógusok. Tízeseivel, ötveneseivel, csodálatos pátozzsal, házról házra járva okos, józan szóval vezetgették az embereket az egyéni világ útvesztőiből. Dicséret érte a pedagógusoknak.

A kályhában frissen ropog a tűz, a kora délelőtti napfény még alighogy megkapaszkodik az ablak párkányán. Látszólag minden olyan, mint tegnap meg tegnapelőtt. Az országúton túl éppen olyan lágy a föveny, az ügyfelek is szorgalmasan kopogtatnak az ajtón, s kinn a ház előtt villogószemű gyerekhad lár-

Kovács Éva: Anya

Nagy Tibor: Arckép

mázik. Indiánosdit játszanak. Mégis, ez a nap soha többé nem tér vissza. Érzi ezt itt mindenki. Más, mint a tegnap volt, és más, mint amilyen a holnap lesz.

Alaposan megtermett, hatalmas őszbajuszú bácsi lép az irodába. Szótlanul biccent, látszik, hogy ismerős, mert otthonosan mozog. A gépíró nő háta mögött belenéz a kimutatásba, majd hátrakulcsolt kezekkel a kályha elé áll. Néha megnézi a tüzet, és figyelmesen hallgatózik. Olyan, mint egy Móricz novellafigura. Mintha nem is a másik szobából, hanem a nagy magyar író egyik kötetéből lépett volna az irodába. Hallgatag. Nagy, okos szemeibe szinte minden belehullik: a fény, a kimutatások, a számok fölé hajló fejek.

Egy ideig szótlan ácsorog a kályha előtt, majd egyik lábáról a másikra áll. Nagyokat nyel, látszik, hogy feszkelődik benne a mondanivaló, de még egy lélegzetvételnyi szünetet se tud elcsípni. Váratlanul közbeszól:

— A Csizmadia? Az nem négyholdas! — tiltakozik, s ellentmondást nem tűrően cseng a hangja.

A kimutatás készítése néhány pillanatra félbemarad. Rövid vita, az öreg erősödik. Utána cigarettagyújtás. Az öreg fontoskodva az állat dörzsöli, a fejét előregörnyesztí és vár. Az egyik brigádtag, egy népnevelő nyilván megsajnálja, mert látszik, hogy a bácsika beszélne, legszívesebben talán ő diktálná a kimutatás adatait, és barátságosan odaszól:

— Mi újság Feri bácsi?

Az öreg odakapja a fejét. Megkönnyebbül, és halkán nevet.

— Mi lenne? Választódik a nép. Az okosabbja ide, a butábbja oda.

— Melyik a több?

— A több? Hát persze, hogy az okos, de hát van, aki bújik — mondja, majd előrelép, és megint nevet. — Félnek a tavasztól, pedig az hoz mindent öregnek, fiatalnak...

Az öreg még folytatná, de tisztelettudóan abbahagyja, mert aki az asztalnál diktál, figyelmeztetően a számok és nevek fölé hajol.

Néhány órával később a Kakas-ház előtt találkoztam Elekes Feri bácsival. A kocsión jött, gondosan kerülgetve a sarat, és a járása utánözhatatlanul könnyű volt. Megállt, körülnézett. A házakat fürkészte, s az elégedett, megnyugvó tekintet mintha csak azt mondta volna: látod öcsém, már ez is benn van a szövetkezetben, ez is, ez is, ez is...

Közelhajolt, amikor megszólítottam:

— Mert tudja, okos ez a nép, csak biztatni kell. Én is mondom nekik, hogy ha másból nem, akkor abból példázzanak, ha a kondás kihajt, ugye akkor is annak jó, aki előlmegy. Mert még fel is kaphat valamit az úton. Aki meg hátul kullog, azt a kutya is ugatja, a por is veri, de az ostor is könnyen a farába durrant... No, én ezt csak azért mondtam — tette hozzá mentegetőzve a hasonlatért —, mert ha valaki belefullad az egyénieskedésbe, elég nagy ostorcsapás...

Várta, hogy szóljak valamit, majd váratlanul elémvágott.

— Mert harc ez, tudja-e... Micsoda?... Harc. Egy új világrendszer lesz — mondta, és sebesen mutogatott a kezével.

— Új világrendszer... Én is az elsők között voltam. Igaz, hogy a névsorban csak a kilencedik lettem... — mormogta a hosszú, tömött bajusz alatt, és könnyedén biccentve tovább ballagott. S ahogy ment, aprókat csusszantva a sárban, mintha szivárványszínekben örvénylett volna körülötte a déli verőfény.

Az „új világrendszer”. Egyszerű, kissé vezércikk ízű fogalmazás, de aki beszélgetés közben figyelmesen az öreg szemébe nézett, az megértette az elkoptatott szavak mögött a titkos, örömtől gyöngyöző gondolatokat. Új világrend-

szer Somlővásárhelyen. Új világ, ahová az út egyedül nehezen járható, amelyhez baráti, segítő kézfogás kell. A segítség itt van, házról házra járva kézenfogja a parasztembereket. A munkások.

*

Néhányan rövid pihenőt tartanak a tanácsházán. Van, aki szalonnázik, van, aki szeméit lehunyva, hangtalanul pihen, mások halkán beszélgetnek. Ajkaiak, veszprémiek, devecseriek. Üveggyáriak, pártmunkások, tanácsi dolgozók, bauxitosok, üzemigazgatók... A szocializmus hűséges katonái, aki ezúttal tarsolyba tették a marsallbotot. Egyetlen fegyverük van, amelyet legyőzni nem lehet: a szocializmus igazsága. Mögöttük munka, előttük munka, s ki tudná szebben, ki tudná boldogságtól csillogóbb szemekkel elmondani e néhány hét történetét, mint ők? Magyarpalány, Noszlop, Oroszi... Két tucatnyi ember, két tucatnyi kommunista erdőirtása a kisparaszti világ rengetegében. Néhány állomás, de ezek a nevek egy-egy emberi élet örökkévalóságáig a szívekbe vésődnek.

A pihenő alatt valaki két harapás között kinevet a falat mögül.

— Tudjátok, hogy mennyire megváltozik az ember most falun? Nem ismerem magamra. Azelőtt, ha valaki ferdén szólt, már berzenkedett bennem az idegesség, és volt, hogy az asztalra is csaptam. Most meg? Olyan nyugodt lettem néhány hét alatt, mintha kicseréltek volna. Legutóbb is, amikor hazamentem, az asszony késett a vacsorával. Ülök a szobában, újságot olvasok. Félóra is elmúlik, az asszony felém se néz. Egy óra múlva hozza a vacsorát, leül szemben, és harciasan néz. Várja, hogy veszekedek. Én meg csak nevettem. Hát mi van abban, hogy egy órát késett a vacsora?... Áh, nem is tudok én már mérgeledni — nevet — és jóízűen lenyeli a falatot.

A többiek cinkosan, mosolyogva bólintanak. Hát igen, ebben a munkában meg kell tanulni a nyugalmat. Van, akihez ötször-tízszer el kell menni. Vitázni, érvelni, és néha az ellenséges támadást is vissza kell verni, de okos, józan szavakkal. Nem könnyű dolog. Kommunista feladat.

— És hogy mit ki nem talál némelyik — csóválja a fejét az ablaknál egy aprótermetű, bőrkabátos üveggyári munkás. — Megyünk az egyik házhoz a másik faluban. A kerítés alacsony volt, beláttunk az udvarba. A gazdaasszony, talán ötvenesztendős, jó húsban, szép derék fehérnép, szaporán hajlong a kút körül. Másfelé néztünk, amikor észrevett bennünket. Ahogy belépünk a kapun, mintha varázslat szállta volna meg. Kétrét görnyedt, mint a János vitéz-beli boszorka, olyan fájdalmas képet vágott, mintha keresztre akarták volna feszíteni, és egyre csak nyöszörgött, hogy milyen beteg. Bementünk a konyhába, aztán gondoltam, kigyógyítom én ezt a fehérnépet, kár lenne, ha ilyen nyomorult maradna. Állunk a konyhában, én a tűzhely mellett. Ő meg ott vonszolódik körülöttem. A tűzhelyen hatalmas lábasban főtt valami, rajta a nagy fedő. Egszercsak felemelem a fedőt, aztán visszaejtem. Olyant szólt, mintha a villám csapott volna a konyhába... Hahaha... — nevet a bőrkabátos, hogy még a könnyei is csorognak. — Hát azt látni kellett volna. Olyat ugrott a gazdaasszony, mintha ostorral a mezítelen talpára csaptak volna. Szembefordult, csípőn a keze, és olyan egyenes volt a dereka, mint a nádszál.

— Kaptál tőle, mi? — vigyorog valaki kajánul a közelében.

— Kaptam-e? Azt hiszem! Estefelé eljött a tanácshoz. Engemet keresett, mert azt mondta, hogy csak nekem írja alá a nyilatkozatot.

Valóban, ahány ember, annyiféle, és alighanem ezekben a hetekben megszorodik a magyar anekdótagyűjtemény. Persze, van olyan is, aki megsértődik, mert hozzá keveset mentek, a másik meg, hogy meg se látogatják, vagy

nem az elejére veszik. Kinek ez a gondja, kinek az. Volt olyan, aki azt kérte, hogy autóval vigyék haza a tanácsházáról, a másik: hogy a hangos híradóba ne mondják be a nevét, a harmadik meg kedvenc nótáját kívánta áldomásul. Volt, aki a ceruzát kérte emlékébe, amellyel aláírta a nyilatkozatot. Fábián Béla meg például valahogyan kicsúszott a névsorból, és hogy-hogynem, egyedül maradt az utcában egyéni. El is felejtkeztek róla, csak a szomszédok noszogatták. Másnap délelőtt már a tanácsháza körül sétált. Türelmetlenül toporgott, majd adódó lehetőségre várakozva a villanyoszlopnak dőlt.

Jön ki a tanácsházáról az egyik brigádtag, és széles jókedvében rámosolyok a toporgó emberre. Rögtön látja, hogy nem céltalanul támasztja a villanyoszlopot, és kedélyesen rászól.

— Idejönne a tanácsházára?

Az ember röstelkedve bólogat.

— Csak nem a belépés miatt?

Felcsillan az ember szeme.

— Hát persze, mert rólam valahogy elfeledkeztek... de hát nem tudom, hogy kihez is kell menni...

*

S akikről nem feledkeztek el?

Akikről nem feledkeztek el, és akiket nehéz lesz elfelejteni. Például Fazekas bácsit, amint ott ült a konyhában a gyerekágy mellett, a széken, s homlokán úgy gyűrűztek a redők, mint tóba dobott kő után a víz. A felesége az ablak mellett állt, és zavartan, az urát fürkésző tekintettel köténye szélét morzsolgatta. A veje karjában a gömböc unoka szuszogott, a fiatalasszony tésztát gyúrt. S az öreg, mint aki mellől szomszédonként omlanak a korhatag bátyák, fázósan, gondterhelten üldögélt.

A fejét leszegte, mintha a tavaszi munkát váró föld súlya húzta volna. Csendesesen nézett maga elé, és néha szemrehányóan a családra, akik a kezük ügyébe akadt tennivalóba burkolóztak, s ha az öreg olykor feléjük pillantott, óvatosan elfordították a fejüket.

Ezekben a napokban a sok egyéb mellett, még egy közös vonás karikázta be az idősebbek gondját. Ha nem is mindenütt, de többségükben magukra maradtak, mint álmatlan éjszakákon a gond. Az asszonyok csak a vállukat vonogatták, a fiatalok legjobb esetben is annyit mondtak: tegyen apám, amit jónak lát. Nehéz belső küzdelem volt ez, tagadhatatlan. Igaz, hogy az idősebbekben szinte reccsent a szív, amikor kézbe vették a ceruzát vagy a tollat. Tudták, hogy ez a egyetlen út, tudták, érezték, hogy a nagyszerűbbet választották, de olyan volt ez — nagyon egyszerű hasonlattal élve — mint fogfájós embernek a foghúzás. A fog fáj, kínozza a embert, s nyilvánvalóan az egyetlen mentség, ha kihúztatja, de amikor beül a székbe: a torkát furcsa, jeges remegés szorítja.

S hogy mennyire érezték: a nagyszerűbbet választották, elég talán csak annyit, hogy félóra múltán szinte csodálatos változás suhant át az embereken. Mintha világéletükben a szövetkezés gondolatával keltek és feküdtek volna. Az egyik a munkát sürgette, a másik a tagosítást, a harmadik konyhakertészetet, halastavat. Ez a lelkesedés, ez az ösztönösen buggyanó közös munkakedv bizonyítja, a parasztság okosan, helyesen látja a szocializmus útját.

*

Szép, modern ház az óvoda utcájában Fekete Andrásé. Az ember hatvan-két esztendő, már csak a legkisebb fiú van otthon, titokban a szemefénye. Akire éveken át úgy gondolt, hogy öregségére támasztéka lesz.

Fekete András csendesen hallgatja a népnevelőket. A heverőn ül, és kukoricát morzsol. Néha lopva a papírra néz, amit a népnevelők hoztak: tizenhatéves András fiát felveszik a kertai gépállomásra. Ez volt az egyetlen kívánsága Fekete Andrásnak, mert a gyerek már a gépet akarja.

A tizenhatesztendős András kavicsot fuvaroz, és minden fordulónál bekukkant a házba. Erős, szőke gyerek, alig fér a régi vászon katonazubbonyba. Várakozva áll az ajtóban, bizonytalanul nézegeti az apját.

Fekete András kiejti markából a csutkát, és a papír után nyúl. A homloka alá húzódott szürke szemekben bizakodás csillan, de egy apró sóhaj kíséretében megjegyzi:

— Nem olyan könnyű ám ez... Van, ami visszahúzza a embert, a magunk-fajta öregeket...

Megszólal az egyik népnevelő.

— Ha ügyesen gazdálkodnak, aranybánya lehet ez a föld.

— Aranybánya... — mormogja az öreg, és feltápáskodik.

A gyerek áll a konyhaajtóban, mögötte vastag párafelhő száll a lábasból, és amíg az apja az asztalig lép, bátortalanul megkérdi:

— S aztán biztos, hogy traktoros leszek? — de már nem vár választ, eltölti valami kimondhatatlan boldogság, s ezekben a pillanatokban talán az egész faluban a legboldogabb ember a fiatalabbik Fekete András.

A fiatalok. Ők az élő bizonyítékai annak, hogy társadalmunkban kiveszett az egyéni gazdálkodás lehetősége. Esztendőkön át látták az apákat a földeken hajnaltól késő estig verejtékezni. Látták, hogy a lovak után naponta húsz-huszonöt kilométert gyalogoltak, ha szántottak. Aratásban maguk is érezték hátukon a verejtéket, derekukban a zsibbadó fájdalmat. A fiatalok nem akarják ezt az „ősi” formát. Új kell nekik. Traktor, vetőgép, hatalmas táblák, nagyüzem, kultúra, sport, szórakozás.

Az öregek egy kicsit csalódtak a mai fiatalokban. Mások, mint ők voltak annakidején. Évtizedeken át azért verejtékeztek, hogy a gyerekek jövőjét „biztosítsák”, hogy odaadják majd a földet a fiúnak, az meg eltartja öregségre a szülőket. De a fiataloknak az ősi föld már nem kell. A parcella, a korai öregség, az önsanyargatás, az idegenség.

*

A harmincharmadik belépő Vásárhelyi Ferenc volt.

Hátul, a kazlaknál akadunk rá, éppen az állatokat etette. Később a konyhában egy pohárka somlai bor mellett hamarosan a jelen dolgokra terelődik a szó. Kérdősködik, hogy ki van még kívül? Antal Jóska is belépett? Elismerően bólogat, de a szomszéd, az makacskodik.

Vásárhelyi Ferenc ül az asztalnál, figyelmesen hallgatja a falu legfrisebb híreit. Tekintete derűs, ilyen az az ember, akire azt mondják: sugárzik belőle a jókedv. Szomszédjára tereli a beszélgetést.

— Buta ám ez a Jancsi. Amióta beléptem, a tájamra se néz. Pedig csuda egy szorgalmas ember. De hát a szorgalom csak akkor érték, ha okosan bánnak vele. Aprómaggal se foglalkozott, pedig mondtam neki...

Vásárhelyi Ferenc már azok közé tartozik, akik éppen úgy sajátjukénak érzik a közösséget, a szövetkezetet, mint egykor a saját földjét. Csudálatos ez a változás az emberekben. Percről percre, óráról órára változik, alakul, forr a falu.

Kortyintunk a borból, és a gazda, a harmincharmadik elsorolja, hogy őt mi húzta a szövetkezetbe.

— Az ember ugye olvassa az újságot, meg lát, és persze gondolkodik is. Téeszt is láttam. Meg szerintem a nagyüzemi gazdaságból sokat ki lehet hozni. Maguk is tudják, fejlettebb agrotechnika... magasabb éltészínvonal is csak így lehet. Az pedig, azt hiszem, mindenkinek öröme válik. Meg a bizalom is a párt és a kormány iránt. Ez nagyon fontos. A bizalom pedig megvan... Meg ugye mindannyian látjuk, hogy a szövetkezetben nem kell látástól vakulásig dolgozni. Példának okáért, amit az ember egyénileg ökrökkel egy nap megszánt, azt traktorral egy óra alatt... Mennyi ember felszabadul? — és ujjával a pohár szélét simítja.

— Vagy az aratást vegyük. Vagy egy régi példát, mert mindig a példa az, amelyik megfogja a parasztembert. Pár éve már traktorral szánttattam. Mondom egyszer, hogy traktoros komám, holnap ebbe a négyezer négyszögölbe reggelre vetni akarok. Az emberek csak néztek. Délre legépeltem, befogasoltam. Mondtam a traktorosnak, hogy a föld közepén emelje az ekét, mert homokos. Mondták az emberek, no, a közepén nem lesz semmi, mert a traktoros kifordította a vadföldet... Mit mondjak? Hatvanhárom kereszt lett rajta...

Estébe hajlik az idő, amikor a kapuban még hozzáfűzi a sok okos gondolathoz, a tervekhez:

— De úgy kellene ám, hogy most már kapást a felső földre ne vessünk, mert a jövő esztendőre is gondolni kell, a vetésforgóra — majd mintha hirtelen jutott volna eszébe, sietve hozzáfűzi: — Meg, a halastó se lenne bolondság... Ha a szövetkezetnek halastava lenne.

*

Az első napokban még azt kérdezték egymástól az emberek, hogy belépett-e már valaki? Három nap múlva az a kérdés járta boltban, szomszédban, utcasarkon, hogy ki van még kívül? Az emberek talán észre se vették önmagukban a változást, s alighanem van valami igazság abban, amit egy alkalommal a tanácsházán mondtak: jó lenne filmre venni most az embereket, és két esztendő múltán levetíteni előttük.

Kit a józan ész hozott, kit a szocializmus őszinte igenlése és szeretete, kit a „fortes fortuna adiuvat” gondolata, de mind tiszta szándékból választotta a közösséget. S ez a legnagyobb eredménye e néhány hétnek.

Eredmény? A tanácsházán ott fekszik a tanácsitkár asztalfiókjában a kimutatás az eseményekről, amelyeket a falu a felszabadulás óta elért. Csak vázlatosan: három tanító lakás, könyvtárbővítés, közutak, négy iskolai tanterem, hidak, betonjárda, stb. Egy év alatt tizenöt új ház épült. A földművesszövetkezet évi forgalma kétmillió kétszázezer forint volt a községben. 404 újság jár a faluba, két és félszáz rádiókészülék van. Hatan egyetemet végeztek a faluból, stb.

Nehéz, talán lehetetlen is mindent szavakban visszaadni abból, ami e néhány nap alatt a faluban történt. Bonyolult dolgok, bonyolult emberek, akik ezúttal megpróbáltak most már egyfelé nézni. Sikerült. S ennek a sikernek az állomásai, az emberek külön-külön — apró megállóhelyek csupán. Egymásután következő állomások a társadalmi haladás útján. Egyre több és több. Egyre nagyszerűbb és nagyszerűbb.

Sokszor felvetődött, hogy fel kell lobbantani az emberekben azt a lelkesedést, azt a heroizmust, amely negyvenöt után fűtötte a népet, a dolgozó embereket. Íme a bizonyág, a több mint másfélszáz termelőszövetkezeti község ebben a megyében, hogy ez a lelkesedés ismét a régi fényességgel lobog az emberekben. Munkásokban, parasztokban és értelmiségiekben egyaránt.

Késő délután néhányan egy kapuban beszélgettünk. Természetesen arról, hogy mi lesz ezután, miként kell a munkát, erőt elosztani. Sok gondolat felszínre bukkant. Jó is, rossz is, de a rosszakban is ott csillogott az emberi gondolkozásba költözött új. Mert új itt most minden, és nem elég ezt egyszer elmondani, és nem elég megmaradni annál, hogy az emberekbe beköltözött.

Volt, aki már azon töprengett, hogy a kulturális fejlődést is más alapokra kell helyezni. Mert jó, jó, hogy tájmúzeumot csinálnak a Somló déli oldalán egy volt papi nyaralóban, de az élő világgal is törődni kell. Szomjasak az emberek a kultúrára. S mintha mindezt a szomjúságot a közösség új gondolata fakasztotta volna. Igen, bővíteni kell a könyvtárat, jelentősen meg kell javítani az ismeretterjesztést, színvonalas, öntevékeny művészeti csoportok kellenek. Kultúra kell. Szocialista kultúra. A nagyüzemi gazdaság méreteinek megfelelően.

A somlónásárhelyiek nagyon büszkék arra, hogy szűkebb hazájuk valamikor kerületi székhely volt, és ezen a tájon nagyon eleven társadalmi élet folyt. Magyarország királyai és nádorai több ízben a község határában tartották közgyűléseiket, és már 1270-ben V. István törvényt napokat tartott Somlónásárhelyen. A hagyományok büszkévé teszik az embereket, s még büszkébbé a jelen.

A Kisfaludy utcában véletlenül összeverődött néhány férfi és asszony. Tervezgettek. Némelyik össze is kapott a másikkal, mert előbb akarta a halasztavat, mint a konyhakertészetet. Ott mondta mellettem egy ember, a fülemhez hajolva a zsvajban:

— Tudja, én reggel megírtam a lányomnak Pestre, hogy a falu háromnegyedrésze már szövetkezeti. És hogy szövetkezeti község leszünk . . . — és elismerést várva nézett.

Büszkeség. Kemény férfimelleket feszítő büszkeség. S ha ez a büszkeség majd azokat a lángokat táplálja — mert azokat fogja táplálni —, amelyek a somlói „sziklákból” pattantak, a somlói emberekből, akkor magasra törnek ezek a tüzek. Felcsapódnak az ország boltozatára, s ölelkezve a többivel, bevilágítják az egész nép jövődjét.

1959. március.

Kellner Béla

A Róma-hegyi ház

Kaposváron, az egykori Csalogány csárda mellett, hepehupás horhosban kanyarog fel az út a Róma-hegyre; rövid kapaszkodó után betorkollik a hajnali ködtől csúszós-ragadós kociútba, mely a Róma-villa kőoszlopos kapujáig vezet. Már csak a hegy öregei emlékeznek a kőoszlopon viritó, egykori „Róma-villa” felírású, pirosbetűs táblára. A vendégszeretően kitért kapuból ráncoskérgű vadgesztenyefákkal szegett egyenes út vezet a nagy mester otthonába. A ház körül ápolt gyepp. Furcsatestű, bámész antik szobrok, néhány Medgyessy-faragás, egy kerek kút, egy aprócska rezulás töri meg a gyeptábla sima zöldjét. A homlokzati zárt ajtó felett arasznyi plakett Rippl-Rónai József képével. Itt élt Rippl-Rónai két évtizeden át, húsvétól karácsonyig, ebben a félig vályog öreg villában, itt a nagyvilág zajától távol színesedett művészete magyarrá, somogyivá, kaposivá.

Most, halálának 30. évfordulóján sokan kutatgatunk nyomában. Megilletődve léptem át küszöbét, elfogódva tekintek szét portáján, ahol megfordult Ady Endre, Móricz Zsigmond, Kernstok Károly és sok-sok nagy barát.

„Afféle elhagyott úrilak volt ez, magányra vágyó emberek építhették, s elhagyatottságában is megőrzött valamit a benne átélt jó idők szépségéből, mint a régi szekrény megőrzi a levendulaillatot. Körülte holdakra terjedő kert, melyben öreg diófák állnak őrt, virág, vetemény és gyümölcsös felett. Nem rátartós úri park, nem is stílusos, de tele dúslombú fákkal, barátságos zugokkal és kilátókkal, kedvesebb a magasabb kerti kultúra sok büszkeségénél.” Így írta le egyik életrajz írója a mester Róma-hegyi villáját.

S ha elindul az öreg ház történetét kutató, az emlékezés hivatalos ösvényein hamar elakad, nem marad más támasza, csak az öreg kőművesek és a ház régi barátainak romantikus elbeszélései.

A múlt századból egyetlen hivatalos dokumentum maradt fenn a házról: a levéltárban őrzött, 1865. október 20-án kelt telek felmérés egyik szelvényén; itt az ingatlan Breil Frigyes nevén szerepel. Tőle vásárolhatta egy külön német színész, Gundi János, aki a földszintes vályogházra emeletet húzott, az elbeszélések szerint sajátkezűleg.

1898 táján Brandt József nyugalmazott alezredes lett a ház gazdája. Tíz év múlva megperdült a dob a ház udvarán és a legtöbbet ígérő Dobosy Pál szőlősgazdáé lett a villa. Dobosy, Rónay Lajos szőlő-szomszédja volt és hajlandónak mutatkozott — a barátság kedvéért — lemondani a házról. Így került a villa Rónay Lajos rábeszélésére — 16 000 forintos utóajánlattal (az eredeti vételárnál 1000 forinttal magasabb összegért) 1908. július 27-én Rippl-Rónai József birtokába, akinek a Műcsarnok Társulati díja és 1905-ös kiállításának sikere módot adott szerény tőke megtakarítására. A család tagjai szerint az 1911-ben tízezer koronaért eladott „Öreganyám” című kép árából fizette ki a ház vételárát. Feltehető, hogy a vételár egy részét eredetileg kölcsönből fedezte.

1908 októberében költözött be a villába Baudrion Lazarine-nal. Az erdő-sűrűségű parkot megritkíttatta, hadd futkossák körül a házat a hét dombon hancúrozó szelek; a ritkás hajlatba fehérkérű nyírfákat ültetett, mintha palettájáról kent volna egy kiáltó fehér foltot a sima gyepp zöldjébe; a kert déli sarkába fanyar bort csurgató szőlőt telepített. Olaszországi útjai után egy-egy antik szobrocška került a parkba, később a ház kedves barátja, a félszerben mintázgató, fiatal Medgyessy Ferenc kedveskedett néhány szoborral. Az épületet is alakíttgatta. A földszinti két kis szobát bontással tágasabb alkóvos szobává egyesítette. A bejáratot elzáró üvegezett verandát lebontatta, mintha csak zavarta volna a korlátozó zárttság. Ebben a földszinti, közvetlenül a szabadba nyíló szobában töltötte nappalai nagy részét és utolsó éjszakáit is, amikor ereje fogytán már nem tudott megbirkózni a falépcsővel, mely hálósobájába vezetett. A földszintre került a francia empire-ágy és abban érte utól a halál.

*

Ma Martyn Róbert professzorék lakják a villát. A hálás utódok kegyeletével őrzik, óvják a házat és adják át az egyre gyakoribb látogatóknak.

Rippl-Rónai József emlékét idézők mindig szívesen fogadott vendégük. Szeretettel istápolják az öreg falakat, — melyeknek lágy pasztell színei a mester izlését őrzik — a megmaradt emléktárgyakat, a széleskarimájú, világot járt kalapot, az egyszerű festőállványt, az ecseteket, a palettát, az egykorú újság-cikkeket, a mester néhány kitűnő iparművészeti alkotását, néhány levelét és könyvét. A műteremben Rippl-Rónai egyetlen közvetlen tanítványának, Martyn

Ferencnek befejezetlen vászna fogadja a látogatót, de az asztalon a mester varázslatos színeket teremtő pasztellkrétái három évtizeden át érintetlenül megmaradtak. A ház kedves lakói áldozatos gonddal óvják a festményekről oly jól ismert bútorokat. Az „Öreganyám” barna támlásszéke, „Édes jó anyám betegen” gömbölyű hátú ágya, az ómama festménnyel, a „Karácsony” szekreterje, „Mikor az ember visszaemlékezéseiből él” dobozos kistükre, a „Szomorúság” arany angyala, az „Öreg úr és a mandolinozó asszony” hangszere, a „Piacsek bácsi babákkal” zöld huzatos fotőlyei itt élnek meghatóan elevenen és idézik a mesterműveket.

Csodálkozva gyönyörködöm Margit asszony alabástrom arcában, amely a legelragadóbb kék háttérből fehérlik ki. Megragadja a szemet, mint az ég nagy kékjén bolyongó báránnyel. Holló Sándor bánatosan sötét tekintetű fiúképe megmagyarázhatatlan bizonyossággal beszél egy bekövetkezett kései tragédiáról.

S az apró tus- és ceruzarajzokkal tele falak egy csodálatos művész játékos kezének maradandó alkotásait őrzik. Hol készültek ezek a rajzok? Talán a Fő utcai kávéház teraszán, zsibongó társaságban, talán a csendes Róma-hegyi táj sokszínű őszi délutánjában. Az egyik könnyed vázlat sarkában súlyos gondolat olvasható. A kuszán odavetett sorok művészi hitvallásként csengenek: „*Miután a művésznak csak önmagából és a természetből lehet még újat meríteni — jobban kell a természetben elmerülni, mint a régi stílusok általunk kevésbé átérezhető szellemébe. Igaz, hogy ez a nehezebbik feladata a művésznak, mert továbbhaladást jelent, amivel megbirkózni nehéz dolog.*”

A mester íróasztalán egyszerű táblájú vendégkönyv fekszik, benne ismert és ismeretlen nevű látogatók nevei és gondolatai. Szabó Vladimír festőművész, Genthon István műtörténész, Boldizsár Iván író, katonák, színészek, diákok, tanárok neve között olvasom: „Walther Imre, Poth Elek, Nemes József, a ráksi Új Élet Termelőszövetkezet tagjai” aláírását. Vajon mi mozgatta meg a három okos paraszt szívét, hogy kizarándokolt a nagy művész egykori portájára?

Harminc éve száradnak Rippl-Rónai palettáján a varázslatos színek, szárazra töpörödtek az apró festékhalmozatok, de semmit sem fakultak, akárcsak nagy életű alkotásainak beszédes színei. Mikor a kapunál őrt álló két szálfenyő között kilépek a város feletti őszi tájba, a jó barát költő Babits Mihály sirató szavait hallom:

*Im a Nap, a színek apja, az Élet,
elmerül;
de a virág tovább él s őrzi színét új
napok számára
így időz még tovatűnt lelked
világának ezer árnya
kép-függönyödön — óh varázs-függöny!*

Kanyar József

Szabó Lőrinc Somogyban

Igalról vajmi keveset tud a művelődéstörténet. Legfeljebb azt, hogy Somogy egyik legszebb tájú, virágzó és művelt, paraszt- és jelentős iparostársadalmú nagyközsége, „a múzsáknak szentelt kies tartomány”-nak: a széptájú Somogynak egyik legszebb fekvésű helysége.

Itt él a Baumgartner család, a mérnök-orvos familia, a virágok és fák botanikusai, a színek és képek barátai, házi múzeumuk nemesen gazdag képeivel és könyveivel. A miniatűr somogyi tündérváros évtizedeken keresztül vonzotta és otthonába fogadta a toll és az ecset mestereit, így Aba-Novákot, Szőnyit, Barcsayt és Szabó Lőrincet is:

Szabó Lőrinc csaknem egy évtizeden keresztül (1946—1957) volt e ház kedves vendége, többnyire nyaranként. A család jóbarátjaként élt az akkor még járási székhelyen dr. Vargha Árpád járásbíró, a *Tücsökgazda* (CXCI.) Halmiból való „új rokon”-a, a „szép, okos fiú”, a gyorsíró és sakkozó jogász, aki a parasztok életét tanulmányozta s a költő figyelmét már debreceni diákkorában a magyar nép sorskérdéseire irányította, a haza és a nagyvilág ismeretére, a statisztika tanulmányozására. Ez az ismeretség, majd a Baumgartner családdal jóviszonyban lévő Dobrovolszky Gyula „szerezte le” Igalra a költőt.

1946 nyarán tartózkodott először itt. A következő év tavaszán: 1947-ben a Takáts Gyula és e sorok írója által irányított Berzsényi Társaság hozta le először a felszabadulás után felolvasó ülésre Somogyba, és ösztönözte a kaposi megyeházán pódiumra. (Ezekben az esztendőben a Berzsényi Társaság felszabadulás utáni renaissance-át élte, országos visszhangot is kiváltó irodalmi ünnepeivel. Pl. ekkor rendezte a Társaság többek között a niklai és kaposvári Berzsényi ünnepeket, ekkor állította helyre az ország akkori író-újjáépítési minisztere: Darvas József jelentős segítségével a düledező niklai kúriát — a mostani múzeumot — és a harcok közben feldúlt kriptát. Ekkor vettek részt a Társaság ünnepszámba menő felolvasó ülésein: Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Fodor József, Jankovich Ferenc, Áprily Lajos, Németh László, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő, Tolnai Gábor, Bernáth Aurél, Passuth László, Rónay György, Szász Imre stb.)

Egy évtizeddel korábban is járt már Szabó Lőrinc Kaposváron. 1938. április 2-án ugyancsak a Berzsényi Társaság által rendezett „modern költők estje”-n olvasott fel verseiből a városháza nagytermében. (Az akkori est kiemelkedő eseménye az volt, hogy a leánygimnázium önképzőköréből alakult szavaló kórus a költő Nyitnikék c. versét fergeteges sikerrel adta elő. Szabó Lőrinc annyira meggyőződött a kaposi diáklányok produkcióján, hogy a vezénylői ifjúsági elnöknek, a 18 éves diáklánynak zavarában kezét csókolt.)

1946 nyarán a *Tücsökgazda* egyik fogantatója már Igal volt. Nagy várakozás előzte meg a magyar líra Gergely-naptárát: a 352 dalciklusú mesteri életképsorozatot. (Az 1957. évi új kiadásban már 370 vers foglal helyet.) Bár a *Huszonhatodik év* volt az utolsó (1951), de az életművet berekesztő névjegy inkább a *Tücsökgazda*. Amikor e tündéri hegedűcsatában a Pesttől távoli Somogy és Szatmár tücskei is együtt muzsi-

kálnak (V. Ezer határon túl), mintegy gigantikus vonós orchesterben, — e muzsikában a költő önmagára talál.

A remekmű sok gond, baj és elesettség közepette született. Felesége láb- és kéztörése, „bunkerbetegsége”, gyermekeinek: Kisklárának és Lócinak kenyér- és tanulmánygondjai, jómagá sorsának teljes bizonytalansága az ekkor Somogyba írt leveleiből minden alkalommal kicsendült. „Rettenetes zavaros mostanában életem — írta Eudapestről 1947. január 29-én Kaposvárra dr. Vargha Árpádnéhoz —, minden megnehezült. A tél összezsúfolt bennünket egyetlen kis szobába s már akkor is boldognak kell lennünk, ha azt az egyet belangyosíthatjuk nyomorult kis vaskályhánkkal.” Később így folytatja: „Nagyobb kuli vagyok, mint valaha, semmihez sem jutok hozzá, a munkához legkevesbé. TUCSKEIM tehát hallgatnak, úgyszólván az ősz óta már, csak decemberre volt néhány napra meleg szobánk.”

Még ugyanczen év május 13-án — Kaposvárról való visszatérése után — írt rokonai levelében is a családi aggodalmak tudósíttatják vele a betegségeket, a hétköznapi fojtogató karmait és gondjait, a „lisztínséget”.

A negyvenhetes esztendő könyvnapjára várta a *Tücsökzenét*, karácsonyra pedig az *Örök barátaink* második kötetét. „Mióta töletek hazajöttem — írja újra a kaposvári atyafiságnak május 13-i levelében — lélegzetnyi szünet nélkül, éjjel-nappal ezen dolgoztam s noha halálomig nem lehetnék készen vele, most már lezártnak tekinthető a mű. A cenzúrán keresztül ment, óriási hír és várakozás (csak művészi és nem politikai) előzi meg úgylátom a jelekből. Háromnegyed részét, mintegy 260 verset már kiszedtek és megkorrigáltam, minden expressz iramban halad. Közben, miként sajtótámadásból talán láttad, bizonyos szoc. dem. helyek megfúrták a könyvnap mi voltát, úgyhogy most könyvnapkor ugyan, de nem ilyen jelleggel kerül piacra.”

Negyvenhat nyara után csaknem minden évben megfordult az igali kertben. Az alkotásra alkalmas környezet, a figyelmes háziak tapintata, a lugasok és virágágások színes csendje nemcsak az eredeti alkotót, hanem az európai rangú műfordítót is hangyaszorgalmú munkára ösztönözte. A friss munka eredményeinek déli vagy estebédi bemutatóin, a művelt házigazda és a szép iránt fogékony háziasszony, majd az eszmélő fiúk voltak első hallgatói s itt-ott bírálói az aznap elvégzett munkának. A kert napozója volt reggeltől szürkületig a költő dolgozószobája. A wagneri muzsika nagy szerelmest sokszor alig lehetett a munka révületéből kiszakítani s közös étkezésekhez szólítani, az ismert hívogató wagneri dallamrész intonálásával, amelyet legtöbbször a ház asszonya improvizált fütty- vagy dallamszóval. Igal részben a kiegyensúlyozott teremtő légkör, részben pedig kikapcsolódás volt számára. Még emlékeiben sem tudott elszakadni az illatos kertből. Levelei is erről beszélnek. „Most ő (a küldött kóstoló csomag) idézi körém kerteteiket, az egészet, már tíz perce járogatok benne az elmúlt nyárban.” (Bp. 1948. január 23-i leveléből.)

Az a néhány részlet, amelyet Szabó Lőrinc Igalba és Kaposvárra küldött, kb. száz leveléből idézek, nemcsak életbeszámoló töredékek, nemcsak a költői műhely vallomásai, hanem egyúttal jellegzetes keresztmetszetei is az elmúlt tíz esztendő irodalmi életének. Néhány adat ezek közül bizonyára nyeresége lesz irodalomtörténetünknek, a költő emberi arcának megismeréséhez és megértéséhez pedig hű útmutató.

1948. január 23-i levelében a világirodalom nagy szerelmese lázadni kezd a műfordítások ellen. „Rémes, mindig csak fordítanom kell, boldog lehetek, amíg klaszikusokra kapok megbízatást.” (Ekkor fordította Puskin 600 soros *Bahcsiszeráji szökőkútját* és Milontól 8000 sort.) A fordítás nagy gondot s kevés pénzt hozott a költő amúgyis szűkös asztalára: „Minimális pénzért rettenetes, óriási feladatokat kell elvégezni.” Tömören csendül ki e leveléből is szegénysége és betegsége: „pénz nincs, vesehomok van”. Ugyanezen év április 2-án Budapestről írt levelének még kétségbeesettebb a hangja. „Minden eremet lekötötték, a mélyponton vagyok... havi 400 forint koldusságom egyetlen biztos alapja és talpköve...”

A halottsírató szerelem nagy esztendejében Shakespeare fordításairól számol be vendéglátó gazdáinak, — akikhez szinte mindenkor „rokoni öröm” fűzte (Bp. 1956. december 16-i leveléből.) és tisztelet „a kert szoknyás királynője”: a háziasszony

iránt (Bp. 1957. január 18-i leveleiből.). Mindenről beszámol a „jó kis sziget” (Balatonfüred 1951. júliusi leveleiből) lakóinak. „Itt csücsülök a gép mellett és Shakespeare mellett és csinálom azt, ami senkinek se kell, ezeket a szonetteket, rémüldözve azon, hogy micsoda lelki zűrkben működött szegény ősi kollegám nők és férfiak között.” — írja 1948. június 11-én.

Az év vége, a szűkös karácsony könyveivel való házalásra kényszerítette a költőt. Elkéseredetten számolt be somogyi barátainak 1949. január 4-én kelt levelében a karácsonyra valónak ily keserves megszerzéséről. A lealázó és megszegyenítő házalásról ezeket írta: „Az én könyveimet ugyan ki nem adja mégegyszer ez a világ, az utolsó példányokat ezer forintért fogom csak árulni, azután felkötöm magam, hiszen elég régen ígérem.” Jeges elkéseredését már-már céltalannak látszó vergődése váltotta ki belőle. Ugyanebben a levelében írta: „Mikor célbafutok, valami egyszerűen lefújja az egész versenyt s kezdhetek újat.” Érdemes-e ezért — tette fel önmagának a kérdést — olyan buzgón dolgozni, „mint a nap, mely tudalevőleg soha sem fekszik le”?

Az igali kert lakói: „a megnyerő doktor”, a „fűrószemű mérnök” gyakran kaptak beszámolókat a házukban évente hetekig tartózkodó vendégtől. 1949. május 23-án Hévízről tájékoztatta őket Chrisostoma főnöknővel Istenről-ördögről-Buddháról való parázs vitájáról. „Ezt kellett volna hallaniok a mai uraknak, alighanem máris püspökévé neveztek volna ki az atheista egyháznak.” (Hévízen Racine *Andromache*-ját fordította és Milont.)

Ez év júliusa ismét Igalba találja. Ekkor és itt írta *Július csatája* c. költeményét, amelyvet válogatott verseinek követe tévesen 1948-ra datál. A *Hajnali látomás* c. verse is Igalban született, akárcsak öt évvel később: 1954. június 31-én — tehát nem 1949-ben, ahogy az a *Válogatott versei* c. kötetben szerepel — a *Kisörsi nádas* c. gyönyörű balatoni verse.

Betegsége és szegénysége szinte haláláig csökönnyösen nyomában jártak. 1952 húsvét szombatján is lehangolva írt a somogyiaknak: „Magam hozok haza sorbaállás után 40 kg fát, lignitet.” Kölcsönkocsin húzta haza lakására a tüzelnivalót a húsvét hűvös ellenségei ellen. A hideg még a következő év telén is üldözi a költőt és családját. „Elégge fázunk újra” írta 1952. december 16-án a kaposvári atyafiságnak. A mostoha körülmények között is lázasan dolgozott. Ugyanebben a levelében írta Kaposvárara: „En magam dolgozom, fordítok, fordítok, fordítok” (Ekkor fordította Goldoni: *A hazug* c. vígjátékát, a Krilov meséket, újra Lafontaine-t, Victor Hugó-t és Burns-t).

Betegsége is makacsul ragaszkodott hozzá. „Haynal professzor halállal fenyeget, mintha az fenyegetés volna.” (Bp. 1952. május 18-i leveleiből.) Annyi lezajlott trombózis gyötörte, hogy orvosai tanácsára „egy teljes évig kellene pihennie.” „Ki teheti ezt meg az én helyemben?” — kérdezi. S e levelében regisztrálja először örömmel, hogy „az Írószövetség is megértő.” Ilyen állapotban is sürgős fordítói munkát végez. Igen nagy kedvvel fordította Hardy: Tessa és a D'Urbervilles-ét *Egy tiszta nő* címmel magyarrá. Barátainak és ismerőseinek rajongással beszél Hardy kötetéről. A kaposvári rokonságnak is beszámolt erről a fordításról. „Fordítottam egy világhírű és gyönyörű régebbi angol regényt is, most jelent meg karácsonyra, szerzőjének neve Thomas Hardy, magyar címe: Egy tiszta nő, ára 25,50. A legnagyobb, legszebb regények közé tartozik a világon. 1892-ben írta szerzője. Hát ez egészen boldoggá tett. Hardy-t különlegesen szeretem, a verseit s a prózáját egyformán.” (Bp. 1952. december 16-i leveleiből.)

Sürgető műfordítói kötelezettségei közben is alkalmat talál arra, hogy emlékeiben felüldítse magát, s az igali ház lakóinak s a kert minden fájának, fűvének üdvözlését küldje egy-egy levélben vagy levelezőlapon. (Ebben az esztendőben Hardy-n kívül Victor Hugó-t, Lafontaine-t és Majakovszkij-t fordított. A Szovjet antológia egy-két versét is Igalban fordította.) A sok betegség és szűkösség „gyanakvó és féltő figurává” tették. Igali barátainak ezt is tudomására hozta. (Bp. 1952. szeptember 12-i leveleiből.)

1953. november 18-án keltezett levelében újabb Shakespeare fordításáról számolt be. „A főmunka most Shakespeare-féle Viszkereszt új fordítása újévre az Ifjúságinak. Erről is szót ejtettem már a nyár végén. Meglesz. Most a második felvonás végén tartok.” A hideg és a szegénység, — a költő szinte haláláig társai — ez év telén se álltak el mellőle. Ilyen körülmények között nem csoda, ha örömmel nyugtázta ugyanezen levelében, hogy az egyik orvos barátjától egy kopott téli öltönyt kapott ajándékba.

1955 nagy elismerést hozott számára. Am e lelki emelkedést újabb trombózisai erősen lerontották. Szívattakja másodszer is megtámadta. Halálának téves híre Illyés Gyulát gyászruhába öltöztette és Tihanyból rémülten Pestre kergette. Ennek ellenére az év termékeny munkában találta. Átolvasta és „átsimította” Bernáth Aurél: *Így éltünk Pannoniában* c. művét, s előre megjósolta a könyv nagy sikerét, amelyet remekműnek tartott. (Bp. 1955. október 1-i leveléből.) A kiváló festőművész az értékes segítéséért arcképet készített róla s válogatott verseire borítólapot.

Válogatott verseinek megjelenése s Illyés Gyula szinte „hiteleshelyű” s majdnem elkésztet elismerése kimondhatatlan boldogságot szerzett a betegen fekvő költőnek. „Hát engem így még nem becsültek” — írta Igala 1955. október 1-én. A nagy kortárs tanulmányát szinte a második „Csizma az asztalon”-nak tartotta.

Az utolsó évek munkái teljes egészében az ismétlődő betegségek kegyelmi szüneteiben zajlottak le. 1957 egyben a búcsú esztendeje is. Búcsúzik az igali kerttől, annak lakóitól, „a rigók, a darazsak, a park és rózsák emlékeitől” (így dedikálta vendéglátóinak 1947. június 12-én a *Tücsökzenét*), amikor elküldte számukra az újkiadású és 370 dalciklusra bővült *Tücsökzenét*. Január 18-i és július 5-i levelében még fordításai közül több mű sorsa érdekelte. (Storm: Aquis submersus-a, Keller: Tükör-e. Lelkesedik Villon összes műveinek kiadásáért, amely 10 000 példányban jelent meg, „egy hete és már nem kapható.”)

Utolsó leveleit felesége írta helyette, a balatonfüredi szívkórházból, ahová a harmadik szívattak kényszerítette. Csak annyi ereje volt, hogy tollbamondás után azokat aláírta. (Balatonfüred, 1957. augusztus 27.) Szeptember 15-én Füredről utoljára köszöntö meg az igaliaknak aggódó levélbeli érdeklődését, mely épp akkor érkezett meg, „amikor rámvetette árnyékát a nyomorult (harmadik) szívtrombózis”.

A pannón őszben, Füreden búcsúztam tőle utoljára. A történészkongresszusra indultam, s ott vettem a szomorú hírt; betegágyához érkeztem. Tihanyban érte utol a harmadik szívattak. Éreztem, de kimondani nem mertem — még magamnak sem, hogy századunk magyar irodalmának egyik legnagyobbjától veszek örökre búcsút. A betegágyat őrző feleség, a hirtelen érkező testvér, érzéseimet csak megerősítették. Hívtam Somogyba, az igali Taorminába, a Tücsökzene egyik fogantatójába, a kedves igali családhoz, a rokonokhoz, akikért még a betegágyon is könnyezett. Emlékeztünk a forrósikerű Berzsenyi társasági felolvasó ülésekre, hisz' ez a Társaság mozdította először pódiumra a felszabadulás után. Könnyeinek tisztasága, halállal birkózó szemének megtört fénye, Somogy utáni vágya utoljára lobbant fel benne.

S ez a táj, amely annyi jóbarátot, szerető és tisztelő atyafiságot s alkotásra alkalmas otthont nyújtott a számára, büszke lehet arra, hogy az igali „elyseum” ottléte alkalmával benépesült a költészet múzsáival.

Előjáték

Fiatal prózaírók elbeszélései

Mintha rangrejtve, kicsit mostohagyerekként bocsátotta volna útjára a Magvető ezt a kötetet. Nem fűzi át díszes „slejfni”, mely hirdethetné: a kiadó ennyi és enyedik kötete; hogy ki válogatta össze, csak a fülszöveg árulja el; s a kolofon is szerény adatról beszél, példányszám: 1500. Holott a kötet a hasonló jellegű, előző kiadványoknál (*Tizenhatan*, 1954; *Ember-avatás*, 1955) sokkal rangosabb, magasabb színvonalat képvisel. Nincs a könyvnek előkelő „kézvezetője” sem, aki előszavával hitelesítené a fiatalok írásait, ehelyett a kötet végén olvashatunk egy kissé rossz szájízt hagyó, *A kiadó* szignummal ellátott utószót. Még a jóhiszemű olvasóban is gyanút ébreszt ez a mentegetőzés és öngazolási kísérlet, pedig nem kell az írásokat féltetni, a kötet nem szolgál rá, hogy a kritika „levágja”.

Tagadhatatlan, olvasót, kritikust egyaránt próbára tesz egy ilyen könyv. Még az egyetlen szerzőtől való novellás kötet is kimerítő olvasmány, hát még az olyan, amelyben ahány írás, annyi szerző. Tíz-tizenöt laponként kell új téma- és gondolatkörbe merülni, s az írásoknak még hangulati csoportosítása is hiányzik, demokratikus, ábc szerinti sorrendben következnek egymásután a szerzők. — Bizonyos rendet tartva a kötetről alkotott benyomások elmondásában, — kétségtávol: némileg iskolásan — előbb az általános vonásokat, az összképet próbáljuk megrajzolni, aztán külön-külön az egyes írásokhoz fűzzünk megjegyzéseket.

A válogatás fő elve láthatóan az volt, hogy eddig ismeretlen, fiatal prózaírókat mutasson be a kiadó. Huszonegy szerző huszonhárom írása olvasható az Előjátékban. Három író (Galgóczi Erzsébet, Her-

nádi Gyula, Karcsai Kulcsár István) leszámítva, akik évjáratukra nézve lehetnek ugyan fiatalok, de már megjelent könyvek állnak mögöttük (itt is két-két írással szerepelnek, s úgy tűnik, csaletekként kerültek csak a dekameronba), a kötet szerzőinek zöme „kezdő” író, legalábbis szépíróként itt mutatkozik be először. Sietünk megjegyezni, az, hogy a Magvető ennyi új szerzőt, ilyen színvonalon tudott jelentkeztetni, egyik jellegzetessége és fő érdeme az Előjáték-nak.

De a tartalomjegyzék mást is elárul. A szerzők egyike-másika nem is olyan ismeretlen író, csak éppen szépprózai írás alatt találkozunk itt először nevével. Például Szűts László verseit már a Válasz-ban olvashattuk (más szerzőről is gyanítható, hogy „titokban” verset ír), Sükösd Mihályt, Szabó Edét pedig kritikusokként tartottunk eddig számon. A szerzőknek ez a „múltja” ad is bizonyos sajátos vonást a kötetnek. Az írások egy részére az epikus látás, a jellemekben és sorsokban való gondolkodás, az élet tárgyiasítása helyett a líraiság, a „szép stílus”, másokra bizonyos „művesség”, tudatos megformáltság, lektűr-íz jellemző. Egyik sem „hiba”, sőt erénye lehet az írásnak, de olyannyira veszélye és buktatója is az elbeszélő tehetőség kibontakozásának. Nagy szó, hogy ezeknél az íróknál nem probléma a stílus, a kifejezés, az írni-tudás. Szinte nincs a kötetnek egyetlen szürke, művészileg gyenge, színvonalatlan lapja. A stílromanika veszélye azonban néhány írónál óhatatlanul jelentkezik. Mintha csupa cizellált, kispasztikával díszített lakásban járnánk, olyan egyik-másik írás. A „szép szó”, a stílus, a képek varázslatában és bűvöletében írni és alkotni epikai művet

csak ideig-óráig lehet. A párolt, művi úton, lombikban előállított, üvegházilag tenyészített problémák helyett is szívesebben vennénk több eredetiséget, természetes nyersséget, élet-ízt, kalandot és gixert, persze, ha az valódi tehetséget sejtet.

Figyelemre méltó, hogy ezekben az írásokban nyoma sincs annak az ábrázolásnak, amely kész tételeket illusztrál szépírói eszközökkel. Az ábrázolásbeli sematizmus helyett azonban kísért egy másfajta: a tematikai. Miről is szólnak ezek az elbeszélések? Honnét választják tárgyukat az Előjáték szerzői? Korántsem áll, amit a novellák tárgykör szerinti összefoglalását megkísérő utószó mond: az olvasó „a kötet szerzőinek kalauzolásával egész mai társadalmunkban sétát tett.” Már azért sem valósulhatott ez meg, mert a kötetben (sajnálatosan hiányzik egy olyan függelék, néhány biográfiai adattal, ahol pontosan utána lehetne ennek nyomozni) észrevehetően főként olyan írók szerepelnek, akiknek az íráshoz az élményt és életismeretet a főváros adta. (Hisszük, a budapesti bejelentő még nem belépőjegy a Parnasszusra, mint ahogy — szintén szeretnők hinni — a vidéki illetőség sem kizáró ok egy ilyen gyűjteményben való szereplésre.) Az írások többségének színhelye a főváros, annak is inkább a periferikus része. A hősök is jobbra a külvárosi utca alakjai, elesett emberek, kisegyzisztenciák, deklaszált egyének, és sorsukban a mai életnek inkább negatív jelenségei tűnnek elő. Nem azt hibáztatjuk, hogy egy-egy novellának hőse fél-lump elem, negatív figura, részeg, cigány, a társadalom periferiájára szorult ember, hanem azt, hogy a novellák egészéből hiányzik a falu és a gyár, a paraszti és munkáskörnyezet képe, a dolgos élet ábrázolása, és hiányoznak a jó emberek, — ha úgy tetszik — pozitív hősök. Külön-külön nem „rosszak” ezek az írások; a még meg nem írt témákért emelünk szót.

Milyen írói attitűd jellemzi a kötet szerzőit? Az elhasznált, félretaposott lelkű emberek, a szociális sebek iránti őszinte és mély együttérzés fűti ezeket az írókat. Ugyanakkor e hangban és látásban a neo-realizmus egy félreértett hatását is felfedezni véljük. Ez a rokonszenv — pesszi-

mista színezetű. A sajnálaton és részvéten alig-alig megy túl, inkább érzelmes-ségbe csap át; kevéssé bízik az elesett ember felemelkedésében, megneimesedésében. A legtöbb írás vége gyilkosság, öngyilkosság, halál; megoldása sötét, kilátástalan, tragikus.

*

Milyen képet alkothatunk az Előjáték egyes íróiról? Azzal a kockázattal tesszük ezt a seregszemlét, hogy amit mondunk, többnyire egyetlen írás ismeretén alapul, s talán már holnap új novellával cáfol rá a szerző. Galgóczi, Hernádi és Karcsei Kulcsár írásaival nem foglalkozunk, megjelent kötetek kapcsán a kritika ezt megtette már.

Békés József írását, a *Nagyfűlű*-t a Kortárs-ban olvastuk először, már ott figyelmet ébresztett. (Helyes lett volna, ha a kiadó jelzi az írások első megjelenési helyét.) Kétségtelen, az övé a kötet egyik legjobb darabja. Igazi novella, szemben az Előjáték számos írásával, melyekre a műfaji tisztázatlanság, a drámába, lírába, riportba való átjátszás jellemző. Békés kitűnően tud szerkeszteni, egyetlen célba futó sodrása, atmoszférája van írásának; rövid, pontos, a filmforgatókönyv stílusára emlékeztető mondatai szenvedélytől fűtöttek. Alakjait is közel érezzük magunkhoz: Nagyfűlűt, a kicsit gyagyás kocsikísérőt, — aki abba hibbant bele, hogy hiába várt disszidált fiától levelet, s ha most meglát egy postást, menten elcsavarog, — s Vilit, a sofört meg Lajost, a másik kísért, kikben a nyersség és közöny pánccélja mögött is szív, meleg munkásszív dobog. A megoldás humanizmusa is a kötet átlaga fölé emeli Békés írását.

Csillag Tamás elbeszélésében (*Retek*) a disszidálás motívuma vezérszólamává lesz. A hosszabb időt átölelő, apró mozaikokból szerkesztett s kissé széteső, zökkenőkel haladó írás két fiú, egy nyakigláb, ügyefogyott kamasz és egy úri-fiúból lett „dörzsölt vagány” gyilkosságba fülő „barátságát” beszél el. De a túl gonoszra és túl naívrá rajzolt fiatalok közt teremtett szituáció kevéssé meggyőző, helyenként egészen valószínűtlen és túlzott, s láthatóan a — kétségtelen drámai — befejezés hihetővé tételét szolgálja. Néhány fölösleges, kilógó s ábrázolás helyett magyarázkodó mondat, sokszor csak egyetlen

szó (például „öt-hat *mindenre kapható* nőismerős”) húzásával feszesebb lenne nyelve.

Az ellenforradalom pesti napjait idézi *Csonka Ferenc* novellája (*Hinta-palinta*). Meggyőző erővel eleveníti fel a lélekpróbáló időket, de a bátor témaválasztáson kívül más pozitívuma is van a novellának. Nemcsak azt ábrázolja, hogy 56-ban hogyan hatalmasodott el a reakció, hanem azt is, milyen proletárerő feszült vele szembe. Az író bemutatja egyrészt, hogy a két régi barát közül Zentay, „a független” újságíró bajnoka” hogyan válik ellenforradalmárrá és gyilkossá, másrészt megéretteti, hogy Bene Péter halálában is hősse magasodik. Hiba lenne azonban, ha elhallgatnánk, hogy Csonka Ferencnél is — még jobban, mint Csillagnál — az írás főlöszleges ballasztját jelentik a túlfirt mondatok, az, hogy alakok, helyzetek bemutatása helyett az író beszél. Szereplőiről preventív módon, előre közli alapvető jellemtulajdonságukat, ahelyett, hogy az olvasóra bízna az ábrázolt jelenségekből, motívumokból „a tanulság levonását”. Így „jellemmez” pl. egyhelyütt: „A körülötte állók megdermedtek. *Hőssel álltak szemben*, s a tekintetük megszégyenülten hervadt le róla.” Főlöszlegese az ilyen kitételek is: „A fegyveresek *sunyi módon* kerültek a csoportosulók tekintetét.” Vagy: „Felesége *ennivalóan* zsörtölődött.” Úgy hatnak ezek a kancsal mondatok, mint színpadon a „félre”.

Gulyás Jánostól kurta négy oldalt nyújt a kötet (*Fehér fal*). Egy kicsit nyers és kiforratlan írást. Az epika súlyával nem mérhetjük. „Nem történik benne semmi.” Egyetlen pillanat varázsát adja vissza, azt a hangulatot, amit az újházasság férj érez, amikor kikönyököl újonnan kapott lakásának ablakán. Inkább prózába oldott líra ez, mint elbeszélés. „Csak” stílusa van, ám ez a stílus — helyenként egyszavas, máshol tíz soron végigburjánzó mondataival — elbűvöl; játékos, elringató, csupa zene. Gulyás János költő.

A *hazugság* a címe *Havasi Terézia* novellájának. Mozgás, cselekmény itt is alig van, ami kevés történik benne, az is négy fal között zajlik. Kórházban vagyunk, töréses betegek közt. Hárman fekszenek a szobában: Dinka, „a porcelánbőrű, lenhajú táncosnő”, Reichné, egy kifogyhatat-

lan beszédű asszony és a kis Kati, a „bal-
esetes”, csúnyácska, hátrafésült hajú, barnabőrű teremtes.” Betegek, s az azonos sors megnyitja lelküket; csodás megérzésekről, szerelemről, férfiakról beszélnek, s közben kirajzolódik előttünk a kis Kati kegyes hazugságra épült szomorú élete. Az elesettek, a nemcsak testileg, hanem lelkileg is „törésesek” iránti részvét Havasi írásának alaphangja. — Mint egy kiváló matematikus feladatát, oly csillogóan, bravúrosan oldja meg a novellát Havasi Terézia. Jól koncentrálni, ragyogóan jellemez és beszéltet, s ez utóbbi kezdő prózáirónál különösen nagy szó. Csupán a kissé poentírozott befejezést sajnáljuk, valójában nem is hat meglepetésként; már előre sejtjük, mi fog történni.

A változatosságra törekvő szerkesztői szempont választhatta az Előjátékba *József Gábor* írását, a *Szirom, a szakember-t*. Egy különböző szerzőktől összeállított, tehát egyébként is változatos kötetnél kevéssé vagyunk híve a ráadásul kapott műfaji sokféleségnek. Márpedig József Gábor írása elűt a kötet egészétől. Karcolat. Az író riporter minőségben összeakad egy volt osztálytársával, az egykori viceházmester fiával, aki jelenleg főosztályvezető a GOMBHI-nál. József Gábor szatirikus eszközökkel mutatja be a gumigerincű, karrierista, mindig másból élő embert. A *Szirom, a szakember* elárulja, hogy József Gábornak éles szeme van, jól jellemez, pompás dialógusai vannak, de írása a szépirodalom mércéje alá nem állítható. A teremtes, műalkotássá formálás hiányzik belőle, a meg nem emésztett publicisztikai anyag kiszorította a művészet varázsát. Ha József Gábor hírlapi karcolatot, szatirikus riportot akart írni, feladatát kitűnően megoldotta, de ha szépirói ambíciók fűtik, tudnia kell, hogy a művészetnek van egy furcsa „archimédesi törvénye”: az alkotás annyit veszít súlyából, mint amennyi a benne felhalmozott zsurnalisztikai anyag...

Jelentős tehetségre vall *Kautzky László* írása, a *Diagnózis*. Paulát „gyógyultan” elbocsájtják a klinikáról, de még aznap este öngyilkos lesz. — Miért? — Erre ad választ Kautzky erős pszichológiai érzéssel megírt novellája. Úgy ír, mint a tussal dolgozó művész: aprólékos kidolgozás,

részletezés helyett jelzésekkel is beéri, kihagy beszédes, fehér foltokat, más-hol erősen megnyomja a tollat, jelentéktelennek tűnő részleteket emel ki, és bár egészében sötét, borús képet rajzolt, mégsem torzít ez az ábrázolás. A novella szinte kényszeríti az olvasót, hogy másodszer is kézbevegye, s ekkor világosodik meg, hogy minden mondata milyen pontosan „ül” a helyén, s hogy egyetlen legombolyítható szál az egész történet. A kötetben alighanem a legmodernebb próza a Kautzkyé. De ha az Előjáték más szerzőinek legrokonabb mintáit és mestereit keressük, akkor sem nyúlhatunk messzebb a kortárs magyar és külföldi íróknál. Ezek a fiatalok nem Móriczon, Kosztolányin tanulnak írni. A legtávolabbi elődjük Gelléri Andor Endre, egy közelebbi Mándy Iván vagy a lengyel Hlasko. S közös tanítójuk: — bármennyire furcsán hangzik, de így van — a modern film. (A filmművészetnek a prózai stílusra gyakorolt hatását érdemes lenne egyszer tüzeten is megvizsgálni.)

Amíg Csonka Ferenc az 56-os októberi események egy fővárosi mozzanatát örökítette meg, *Kelemen Sándor* a vidékre, egy falusi termelőszövetkezetbe kalauzol (*Lecke*). A csoport elnökének életében azt a pillanatot ragadja meg, amikor az a gonosz és nyers ütések alatt, a halál torkában is helytáll. Minden álpátosz nélkül, hitelesen és meggyőzően ábrázolja Kelemen ezt a fordulópontot, mert — úgy érezzük — ismeri az írás egyik legnehezebb és legfontosabb törvényét, a ki-nem-mondás művészetét.

Kertész Ákos kiforrott író. A *Boldogság* azonban inkább regényrészlet, mint vérbeli novella. Zsófi néni, egy férjehagyott idősebb bejárónő egyetlen napját mondja el. Igényes, realista stílussal, de novellában megengedhetetlen bőbeszédűséggel, ismétlésekkel. Szerkezetileg is különálló láncszemekből áll az írás (Zsófi Gordonéknál, Zsófi a kocsmában, Zsófi az öcsé családjánál), s ezeket a részeket csak az tartja össze, hogy Zsófi néni a találkozások közös szereplője. Kertész intellektuális író, elbeszélése az öregkor és az egyedüllét szinte patológikus pontosságú leírása. Hősét belülről ábrázolja, „analizálja”, s sokszor talán oly dolgokat is megforgat agyában, amelyek egy „tudat-

lan öregasszonytól” elképzelhetetlenek. Érdemes lenne talán Kertésznek a téma regénybeli kidolgozásával is foglalkoznia.

Lőrincz László Jurica Ágoston c. elbeszélése egyetlen emberről készített kitűnő portré. Jurica, ez a kicsit szeretetreméltó, kicsit szélhámos férfi abból élt, hogy „reményüket veszített emberek között jó híreket terjesztett”. A hadifogolytáborban is ezt csinálja. De az írónak nemcsak arra van gondja, hogy leleplezze az emberi hizsékenységnek ezt a vámszedőjét; vele párhuzamosan bemutatja a háború és a gyűjtőláger nyomorúságát, azt a mélységet, ahol az embereket már csak a képtelen hitek éltetik, ahol egy csipetnyi jó reményért szivart, pénzt, kenyeret s még az életet is eladják. A már-már fantasztikumba hajló, jelképesnek tűnő elbeszélés írójának kivételes emberábrázoló képességét sejteti.

Feltűnő egyéni tehetségre vall *Nyerges András* novellája, a *Szerelem*. Már ismertük máshonnan, de a kötet egészébe illesztve is jól esett újra olvasni. Fiatal prózaíróink témaválasztásával kapcsolatban érdemes felfigyelni, hogy az ún. — polgári értelemben vett — szerelmi tárgyú írások örömdetesen megfogytak. E kötet egyes darabjaiban is csupán a főtémat kísérő motívumként lép elő a szerlem, s akkor is nyersebb, erotikusabb, testibb vonatkozásaival. Nyerges András írása legkevésbé sem konvencionális, ugyanakkor elkerüli a harsányabb színeket is. Hogyan reagálnak egy bérház lakói, amikor a részeges Szűcs elveri feleségét? — erről szól a novella. Az író pesszimizmusa — az emberek javarésze a részeg mellett és a szerencsétlen aszszony ellen foglal állást — megdöbben, ugyanakkor felelősséget ébreszt, fölráz. Szuggesztivitása van az írásnak, tömören, két szóval is alakot, helyzetet, hangulatot tud teremteni.

Sándor Iván Téli történet-e a dekameron átlag színvonalán mozog. Műves, apró faragásokból összerakott világot szerkeszt egy műegyetemi professzor alakja köré. Megint egy novella, amelyben „semmi sem történik”. A tanár átsétál a színen, mint egy színpadi statisztá. Egy este váratlanul otthagya vendégeit, bemegy az intézetbe, elvégez egy kísérletet, megiszik egy feketét, asszisztensének el-

mond egy régi történetet, s kissé meglegyinti a halál gondolata. Sándor Iván tehetségét dicséri, hogy ezt a közömbös, érdektelen témát is úgy tudja elmondani, hogy a gyanútlan ember azt hiszi, valami jelentőset olvasott.

Tömör, erős, kemény novella *Sükösd Mihály* írása, a *Vallomás*. „Kényes” problémát vet föl: hogyan élnek manapság a volt uralkodó osztály emberei, be tudnak-e illeszkedni a megváltozott viszonyok közé, milyen erők kötik őket a múlthoz és a mához? Egy volt vezérkari ezredes lányának visszaemlékezése a novella. Az egyes szám első személyben előadott történet egy bírósági vallomásként hangzik el. Ez a keret. A téma: a már munkából élő leány hogyan lesz reakciós néniének gyilkosává? Az író feszült konfliktust teremt, s az olvasóra bízta a döntést. A novella utolsó mondata egy kérdés: „És most tessék mondani, bíró úr: mire ítélnének ezért?” A tárgyilagos, szenvtelen hang a szubjektív érzelmek egész árját kavarja fel az olvasóban. — Jó látni a kötetben, hogy erősen megcsapant a — mégiscsak másodlagos eszközökkel dolgozó — én-novellák száma. Sükösdnél is ez az ősi technika a legmodernebb formában jelentkezik, írása ún. monologue interieur. Két időt olvaszt, kever egybe, az események megtörténésének (múlt) és elmondásának (jelen) idejét.

Milyen vihar támad, ha az anyóssal egy háztartásban élő családban csak a férj kap nyári üdülésre beutalót? Ebből az inkább vígjátékinak tetsző témából bont ki *Sylvester András* egy cseppet sem komikus történetet a *Vergődők*-ben. Az elbeszélés jól érzékeltet egy elmérgesedési folyamatot, az ellentétes indulatok lobogását, de az alapozás hiányzik, a kezdet, a tényleges ok homályban marad. Nem értjük, mi gyújtotta fel a fiatal feleség gyűlöletét, miért ilyen a mama és nem más? Az ábrázolás a felszíni jelenségeket érinti, s nehéz valamit elhinni csak azért, mert az író mondja. Más tekintetben is egyenetlen az elbeszélés: jól megírt, eseményes oldalak váltakoznak gyengébben sikerült pszichologizáló részekkel.

Szabó Ede egy család három nemzedékének hat tagját bezárja egy szobába és beszéltetni kezdi (*Családi gyász*). Mint

valamely család-dráma jelenete, úgy hat az írás. Fél évvel Géza halála után jön össze a rokonság, egy ideig látszólag hideg, gépies mondatokat váltanak a halott-ról, távollévő feleségéről, aztán váratlanul beállít Ica, Géza felesége, s egyszeriben megforrósodik a levegő... A vitában négy magatartás válik el: a halálon rágódó, múltbanéző nagyszülőké, a „nem politizáló”, reakciós testvére, a mozgalomnak élő Icaé, s a tájékozatlan, rebbenékeny, csöndet áhító kis Andrásé. — A drámaíró teljes vértetében mutatkozik be Szabó a novellában. Páratlan erővel tud sorsokat, embereket megjeleníteni, remekül egyénit, feszült relációt teremt alakjai között; s csak azt csodáljuk, hogy színpadon még nem találkoztunk alkotásával.

Szilágyi Dezső a könyv egyik legproblematisabb írása (*Biborka színeváltozása*). „Biborka J. okl. orth. cipészmeister” tökrészegre issza magát, s Szilágyi a novellában naturalista részletességgel rajzolja meg a részegség körtörténetét. Azaz, hogy hőjét leitatja, Biborka csak az alkohol parancsának engedelmeskedik, s az író azt tesz, mondat vele, amit akar, felmenti az erkölcsi és társadalmi ítéletmondás lehetősége alól. A novellát csupán mint a delirium tremens, a részegség „színeváltozásának” hihetetlenül pontos és részletes képét foghatjuk föl. Annak — kétségkívül — hiteles és megdöbbentő.

Részeg emberek a hősei *Szűts László* novellájának is (*Noé bárkája*, s az író a cím után még odateszi: 1952; bizonyára azt jelzi ezzel, hogy „történelmet” ír). Egy ivóban beszélgetnek a volt földbirtokos méltóságos asszony; egykori parádés kocsisa, aki azóta 8 hold földet kapott; egy vidékre járó értelmiségi; s egy volt ládagyári munkás, kiemelt káder, akinek felesége is állásba ment, aztán széthullott a család, s a férfi most valahol bányász. Zuhogó esőben, özönvíz előtti, világvégi hangulatban gubbasztanak, az Írást idézik, szidják az esőt, a kort, az erőszakos szövetkezetesítést, az egész életet. Ahogy az egyik mondja: „— hátha lesz utána egy jobb világ... egy igazi... Mert ez... — legyintett”. Az író nem vállal velük közösséget; embereket mutat be, akik lemaradtak az új

kor Noé bárkájáról. Annak ellenére, hogy részek, meglepően intelligensen fogalmaznak, szimbólumokban beszélnek, s — láthatóan — az író adja szájukba a szót, hogy az általa felállított képletet igazolják.

Tabák András kötetzáró írása (*A névnap*) finom kis rajz, pillanatkép egy egyetemista fiú és egy gyári lány szakításáról. A lélekben zajló változást szűkszavú stílusával híven megéreztet. Az írás példája, hogy a kevés sokszor — több.

*

Tévedés lenne azt hinni, hogy a kötet huszonhárom elbeszélése az a legjobb huszonhárom elbeszélés, amely fiatal prózaíróktól az utóbbi időben megszületett. De a bot könnyebb végét fogná, aki kimaradt

neveket kérne számon. Mi is azt néztük, ami bent van a kötetben. — S hogy ahány írás, annyi arc néz ránk? Ezt a sokszínűséget nem kell mentegetnie a kiadónak: „Az írások, ha nem is képviselnek azonos irányzatot, kétségkívül magas színvonalúak”. Igenis jó ez a változatosság, sokszínűség. A szovjet írók harmadik kongresszusának is egyik figyelemre méltó és megszívlelendő tanulsága, hogy nem szabad elzárni a kezdő írók útkeresését, a fejlődést szolgáló kísérletezést és kutatókedvet támogatni, segíteni, karózni kell. A fiataloknál talán még a hiba sem olyan halálos. A megírandó új alkotások bizonyára igazolják ezt a reményt.

TÜSKÉS TIBOR

Sárvár két évtizede irodalmunkban

(Megjegyzések három könyvről)

Az utóbbi években alighanem véletlenül három könyv foglalkozott Sárvár történetének azzal a két évtizedével, amelyben e városka, illetve a mellette emelkedő vár vált irodalmunk tűzhegyévé. A magyar kultúrát a mohácsi csata után a feudális társadalom természetes középpontjának, a királyi udvarnak és kancelláriának megbénulása után vidéki várkastélyaikba szoruló, műveltebb főurak dajkálgatták. A fiatal korokban megismert és megkedvelt humanizmust ápolták tovább mostohább viszonyok között. Négy humanista főúri udvart emelt ki Horváth János, aki ebből a szempontból is vizsgálta XVI. századi irodalmunkat *A reformáció jegyében* című könyvében: a Perényiekét, János királyét, Nádasdy Tamását és a Török-családét. Legjelentékenyebb közülük kétségtelenül Nádasdy Tamás udvara, nemcsak, mert huzamosan „tengette” védenőit, hanem mert a kor kiemelkedő egyéniségeit vonzotta Sárvárra: Sylvester Jánost, Dévai Bíró Mátyást és Tinódi Sebestyént.

Tinódi Sebestyénről adott ki emlékkönyvet a sárvári községi tanács a nagy énekes halálának 400. évfordulóján (*Tinódi-emlékkönyv*. Összeállította, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta

Horváth István Károly és Naszádos István. Szombathely, 1956.), majd H. Takács Marianna ismertette a helytörténeti füzetek sorozatában a sárvári vár múltját és művészi értékét (*A sárvári vár*. Képzőművészeti Alap Kiadványlata, 1957.), végül tekintélyes monográfiájában foglalkozott Balázs János Sylvesterral (*Sylvester János és kora*, 1958. Tankönyvkiadó Vállalat).

A *Tinódi-emlékkönyv* népszerűsítő kiadványnak készült. Az előszó első mondatai így ütik meg a hangot: „1956 januárjának utolsó napjaival lelkes ünnepek színhelye lett a kis Vas megyei városka, Sárvár... Felejthetetlen napjai voltak ezek Sárvár történelmének és ragyogó bizonyítéka annak, hogy népünk, ez a sok próbát kiállt hős nép kész arra, hogy akár áldozatok árán is féltve őrizze, ápolja és szeresse ősei gazdag, szép hagyatékát”. Ez a lelkes, ünnepélyes hang jellemzi a könyv bevezető tanulmányait, különösen Legány Dezsőét (*A magyar zene Tinódiig*), legkevésbé Klanczay Tiborét (*Tinódi Sebestyén emlékezete*), amelyben Sebők deák irodalomtörténeti helyzetét ismerteti értekező hangon. Horváth István Károly (*Sárvár szerepe a XVI. század magyar kultúrájában*) és Naszádos.

István (*Tinódi rövid életrajza és énekeinek történeti háttére*) áttekintései alkotják az átmenetet a két előadó modor között.

A lelkesedés nemcsak a szerzők stílusát színezi, hanem néha sajnos a közölt adatokat is. Bizonyosként állítják, de nem igazolják, hogy Tinódi az 1544–48 között eltelt négy esztendejét Sárvárott töltötte, a jegyzetekben *Jázon és Medeát* az első ránk maradt széphistóriának mondják, noha Istvánfi Pál alighanem korábban írta *Volter király*-át, stb. Továbbá efféle emlékalbumot nem kötelezhetünk forrásainak jelölésére (noha egy-két lap jegyzetét a legnépszerűbb kiadvány is kibír; legfeljebb nem olvassa el, aki nem akarja), ezért nem akadhatunk fenn azon, hogy például Horváth János nevét egyik szerző sem írja le, noha több helyt látszik, hogy olvassatták könyvét, de a becsületes tájékoztatás megkívánja, hogy legalább röviden ismertessék eredményei közül a legfontosabbakat, amelyek új megvilágításban tüntetik fel éppen Tinódi irodalomtörténeti jelentőségét: a historias ének műfajának kialakulását, Tinódi-féle eredetiségét stb.

A kötetnek körülbelül egyharmadát töltik meg a tanulmányok, nagyobb részét a Tinódi énekeiből válogatott szemelvények foglalják el. A rövidebb szerzeményeket teljes terjedelmükben közlik, a hosszabbakból egy-egy összefüggő részlet vesznek. Se vége, se hossza nem lenne ismertetésemnek, ha elkezdeném feszegetni, hogy miért kapott helyet ez a szöveg, s miért nem amaz, de azt hiszem, az olvasók nagy részét érdekelte volna, ha minden ének intonációját, záró strófáit és versfőszövegét közölték volna.

E néhány kisebb kifogás ellenére az izléses, sok szeretettel és lelkesedéssel összeállított könyv hasznosan szolgálta a magyar irodalmat, ezért elismerés illeti a szerkesztőket és a sárvári tanácsot.

A népszerűsítés és tudományosság igényét sikeresebben olvasztotta össze H. Tökács Marianna füzeté, amely a sárvári vár művészettörténeti leírását közli világos, szabatos stílusban, kerülve minden fölöslegest, de megállapodva a lényeges helyeken. A kutatás legújabb eredményeit is felhasználja (például a két olasz kőfaragó, Petro Planio és Petro Spatio

munkásságát a sárvári várban 1559–1561 közt), elkerüli a műemlékleírások szokásos túlzásait, jóindulatú, de éber kritikával ismerteti a vár fennmaradt részleteit.

A három könyv közül méretei és igényei miatt kiemelkedik Balázs János alapos és részletes monográfiája: *Sylvester János és kora*. Legnagyobb értéke a szerző alapos, tág körű műveltségéből fakadó dialektikus, történelmi szemlélete. Sylvester nyelvi nézeteit, eljárását állandóan összehasonlítja az elődök és kortársak munkásságával. Több ízben megállapítja, hogy a magyar tudós legalábbis lépést tart külföldi társaival. A többi magyar humanistával összehasonlítva pedig eredetiben, a magyar különlegességeket inkább figyelve ismeri fel nyelvünk szerkezetét, mert a héber nyelv tudása mentesíti a latin nyelvtannak többi nyelvészkedő íróra nehezedő egyoldalú befolyásától. Jól jellemzi az alapos filológiai iskolázottságú szerző óvatosságát, hogy az irodalmi nyelvet alakító zseniket a nyelvtudomány fogalmi eszközeivel miként közelíti meg: „... hazánkban a XVI. század harmincas éveiben feltétlenül volt már bizonyos köztudat, melynek Sylvester hangot adott, s mely bizonyos szavakat, kifejezéseket nem tartott irodalmi minak. Más szóval: ebben a korban a nyelvújítások szavaiból lassan-lassan kezd kialakulni az irodalmi használatra alkalmasnak ítélt szókincs, s ebből a neologizmusokat, a ritkábban használatos szavakat az öntudatosabb, műveltebb írók tudatosan kirekesztik”. (231. l.)

Ugyanilyen mértéktartó józansággal ismerteti, és találja el általában a legvalószínűbb megoldást a Sylvester élete és munkássága körül felvetődő minden vitatható részletben. Kutatói eljárása leginkább ahhoz a módszerhez hasonlít, amelyet a németek — akik szeretnek mindenre címkét ragasztani — „Problemmengeschichte”-nek neveztek. Minden kérdésben ismerteti az eddigi eredményeket, és az ellenkező nézetekből okosan választja ki a helyesebbet. Többször új szempontot is felvet. Például meggyőzően fejtegeti, és finoman elemzi Sylvester bőbeszédűbb stílusának összefüggését a humanista gondolkodásmóddal.

A könyv az utóbbi évek legjobb monográfiái közé tartozik, az olvasóban mégis kielégítetlenség marad, amikor a vaskos kötet végére ér. Hiányzik belőle a koncepció, a részleteket összefogó gondolat. Nem szellemtörténeti eszmélgetést vártam, hanem magasabb színvonalú tudományos munkát, amire — mint több jel mutatja — meg lett volna a képesség Balázs Jánosban. Például Taine, Riedl és Péterfy pozitivisták voltak, mégsem elégedtek meg az alapos részletmunkával.

*

A szépen kiállított könyv jó harmad-része foglalkozik (145—313 l.) Sylvester sárvári évtizedével, a kiváló humanista legtermékenyebb életszakaszával (1534—1543). Két híres könyvén — a magyar—latin nyelvtanon és az első hexametereket tartalmazó bibliafordításon — kívül buzdítására felállította Nádasdy a nyomdát, amely hazánkban először készített magyar nyelvű nyomtatott könyvet. Nagy mértékben fejlődött ezekben az években Sárvár: „...a vár közepén állt a híres kastély — írja Balázs János —, amelyet Nádasdi csakhamar az akkori Magyarországgal szellemi központjává emelt. Évtizedeken át itt döntöttek az egész ország életére kiható kérdésekben. Jó ideig a magyar politikai, társadalmi és kulturális életnek szinte minden szála itt fut össze. Művelődésünknek a XVI. század dereka táján alig akadt számottevő munkása, aki hosszabb-rövidebb időre el ne látogatott volna Nádasdi udvarába”. — (154. l.)

Sylvester Bécsbe távozása után hamarosan Tinódi érkezett Sárvárra (1544-ben), hosszabb-rövidebb időt töltött ott, majd meghalni is oda tért 1556-ban, miután előbb valószínűleg Nádasdi segítségével magyar nemességet kapott Ferdinánd királytól. Dévai Bíró Mátyás Sylvesterrel egy időben élvezte a főúr támogatását. A kevésbé ismert írókon kívül (Szeremlyényi Mihály, Sibolti Demeter, Beythe István) Bornemisza Pétert is segítette Nádasdy, a sárvári várban pedig megfordult Oláh Miklóstól Balassi Jánosig, Bálint apjáig a kor szinte minden jelentékenyebb egyénisége.

1530-ban alig hallunk Sárváról, a XVII. században újra eltörpül, fénykora Nádasdy Tamás munkásságának eredmé-

nye. 1532-ben szerzi meg a várat, amikor eljegyzi az olaszos műveltségű, máris nagy tekintélynek örvendő ifjú a kiterjedt Kanizsay-vagyon örökösét, Kanizsay Orsolyát, s néhány év múlva feleségül is veszi. Ezzel egy időben visszapártolt Ferdinándhoz, s hamarosan fényes pályát fut be az eszes, haladó szellemű politikus. 1554-ben nádorrá és a kunok bírájává választják.

Modern, már kapitalista észjárású gazda, sokoldalú, művelt ember, aki a sakkozástól kezdve a zenén és irodalmon át a reformációig minden szellemi ügy iránt érdeklődik, jó vadász, vitéz katona, ügyes mégis megbízható, becsületes politikus (pl. Ferdinándhoz pártolása idején kiköti, hogy Zápolya ellen nem támad), vidám, tréfára mindig kész férfi. Érthető tehát, ha megpezsödül az élet Sárváron. 1300 hajdu, deákok, prédikátorok, muzsikások, tanuló fiúk és leányok, kertészek alkotják a nagy udvartartást a jobbágyokon kívül, s ehhez járul a szinte állandó építkezés, amelyben — mint újabban kiderült — olasz kőfaragók is részt vesznek. Az irodalomnak is jutott ebből az általános fellendülésből — még pedig tisztes rész. Nádasdy Tamás tájékozottságát, emberismeretét és fejlett ízlését bizonyítja, hogy ez évtizedek legkiválóbbjait választotta ki, amikor pártfogásra érdemes írókat keresett.* Joggal emlegetik a történetírók, hogy ez a tehetséges, a kor többi rabló „fejedelméhez” képest emberségesebb, a humanista műveltség által mérsékelt, haladottabb felfogást képviselő főúr megérdemelné, hogy külön monográfiát szenteljenek neki.

Sárvár fellendítésében és ez irodalmi érdeklődés elevenen tartásában szerepe lehetett feleségének, Kanizsay Orsolyának is. Érdekes levelezésükből, amelyet Károlyi Árpád és Szalay József 1882-ben adott ki, megtudjuk, hogy a férj minduntalan Lékát ajánlgatja tartózkodási helyként felesége és — 1555 után — fia

* Irodalmi érdeklődését jellemzi, hogy magánlevelezésében is idéz egy „régí éneket”, amelyet itt is közlünk, mert ezt a töredéket nem szokták számon tartani: „Hozd el, gazda, hozd el — az Szerémnek borát — Noha nincsen pénzem, — De van emberségem”.

számára, mert ott „jobb az ég”. (Léka a kőszegi hegyek egyik festői völgyében emelkedik, Sárvár pedig a Rába és Gyöngyös összefolyásának akkor ingoványos síkságán). Ennek ellenére felesége a kiadott nyolcvan levél közül ötvenet írt férjének Sárvárból, csak huszat Lékából (azokat is 1552 után). Sárvárra „haza” utazik Orsika, a többi házukat csak látogatja. A vár, az iskola, a nyomda fejlesztéséhez hozzá kellett járulnia ennek a ragaszkodásnak. A bibliafordítás keletkezésében is része kellett, hogy legyen, mert magyaron kívül semmilyen nyelvet nem beszélt, viszont a vallás kérdése érdekelte.

Nádasdy felekezetiisége még ma is vitatott kérdés. Humanizmusában eljutott az erasmusig, azaz bírálta a középkori egyházat, de a katolicizmushoz mereven ragaszkodó bécsi udvarban még efféle véleményének sem adhatott nyíltan hangot. Melanchtontól kapott levelet, de a betegágyát meglátogató pápai követ is bizonyosnak vélte, hogy Róma hű gyermeke. Ezt meg is írja a nádor feleségének nyilvánvalóan azzal a célzattal, hogy fékezze hitújító hajlandóságát, amely aztán férje halála után bontakozott ki igazán. A soproni jezsuita házfőnök, Dobornoky György még jó száz évvel később is Karinyszay Orsolyának tulajdonítja a Nádasdy-birtokok teljes csatlakozását a hitújításhoz.

A „szerelmes Orsika” — ahogyan Nádasdy nevezgeti feleségét leveleiben — élete végéig megőrzi férjével szemben az elázatosságig menő szerénységet, amelyet a nagy különbség is indokolt (házasságkötésükkor Orsika tizennégy éves, Nádasdy negyven felé közeledik). Levelei-

nek keltezésében a helyet mindig így jelöli: „az Kegyelmed várába, Sárvárba” stb., noha mind Sárvár, mind Léka a Karinyszay-hozományhoz tartoztak. Az első levelekben „Kegyelmed szolgáló leánya”-nak nevezi magát, és sűrűn könyörög bocsánatot, „ha megbántottam volna ti Kegyelmeteket az én eszetlen írásommal”. Fia születéséig (1555) „Orsiká”-nak írja alá a leveleket, az anyai öntudatra van szüksége, hogy aláírását „Orsolá”-ra komolyítsa. 1550 szept. 4-én azonban már félreérthetetlen asszonyi öntudattal számol be a rablóéletű török portyának nehány, az „asszonyemberek” hősiességét megmutató epizódjáról, s hozzá teszi: „Ne vélje, hogy mi is hejába egyek az kenyeret”.

Aki megírja Sárvár fénykorának történetét, annak foglalkoznia kell majd ezzel az okos, szellemiekkal állandóan törődő, erős akaratú, háztartását gondosan vezető, de tréfát értő, lanton maga is játszó asszonnyal. Közben gondolnia kell arra is, hogy a XVI. századi irodalmunk megmagyarosodásának okai közül ne felejtse ki az éneket, irodalmat kedvelő, írni-olvasni tudó, de csak magyarul beszélő asszonyokat, akik szerényen, férjeik vagy fiaik beszédeiben és cselekedeteiben való-sítják meg szándékukat.

Sárvár, a kis dunántúli városka két szép évtizede, amelyben a megnyomortott magyar irodalom középpontjává növekedett, jelentékeny részben ilyen szerény és szívós asszonyi akarat megvalósulása lehet, amely példás hitvesi szeretetben fonódott egybe a nagy nádor művelt ízlésével, igazi humanizmusával.

FABIÁN ISTVÁN

Somogyi Írók Antológiája

Huszonnégy név sorakozik fel csaknem szigorúan alfabétikus sorrendben a teljes, közel 10 ives kötetben, mely a somogyi írók termését bocsátja a nyilvánosság elé. A rangsorolásban tanúsított demokrácia mindenesetre dicséretes, de nem állhatja útját annak, hogy mint „primus inter pares”, néhány név magasán ne emelkedjék a többi fölé. Mindenekelőtt Takáts Gyulára gondolunk, azután So-

mogyi Pálra, László Ibolyára, Török Zsófia, és ha csak utánuk említjük Bellyei László, Csákvári János és Cser Pál nevét, az sem jelent, mint a sportban, harmadik helyezést. A közölt írások meglehetősen szinkronizáltságot mutatnak ugyan, egészségükben mégis egységes hatást keltenek, melyen a kollektív munka és rokonvilág szemlélet hatása érzik.

Az is közös vonásuk, és ez részben po-

zitiv, részben negatív előjellel látja el őket, hogy csaknem valamennyien valami „hazai” színezetet viselnek. Az írások legtöbbje helyi élmények alapján született. Gyönyörű a somogyi táj, a finomvonalú dombok lankái között tősgyökeres magyar parasztság él, az ő világukat, az ő problémáikat tükrözi az írások jó része. Mégpedig úgy, hogy ez az üde levegő frissen leng a sorok között és ezek jellegzetes, izes, falusi figurákat keltenek életre. A szerencsésen visszaadott „couleur local” föltétlen pozitívum. Viszont mintha kicsit mindig távol tartotta volna őket a nagyvilág tülekedésétől téres birodalmuk, idilli nyugalmuk; egy kis provincializmus bizony megérzik a közölt írások egy részén, aminthogy Somogyország fővárosa szintén magán viseli más városokhoz viszonyítva ezt a kettős bélyeget. Már pedig itt egy igen jelentős feladat vár a somogyi írókra: olyan tündérszép a hazájuk, olyan eredeti, nemesveretű nép lakja, hogy meg kell teremteniök azt a sajátos stílust, mely mint Tömörkény Szeged vidékét, ezt a tájat hasonló színvonalon tudja ábrázolni. Találkoztunk erre utaló biztató jelekkel eddig is, de ez még csak a kezdet.

Egyébként az izmosabb tehetségek leg többjénél, mint például Somogyi Pálnál is azt tapasztaljuk, hogy valóban a mai élet pulzusán tartja a kezét és szívvel-lélekkel a szocializmus építését munkálja a tollával. A művészi megoldás szintje azonban nincs mindig egyensúlyban a meggyőződés erejével. (*Szónya, Sztrájk-törők*). Varga S. Sándor (*Falusi vasárnap*) novellája az egyéni gazda habozó közeledését a „közös” felé jól ragadja üstökön, akár Vértés György a falu kiszabadulását a grófi földesúr embertelen markából — irodalmi riportja az egyetlen ilyen írás a kötetben —, de mindkettőn rajta vannak a sematizmus halvány nyomai. A többi prózaírók a legváltozatosabb témákhoz nyúlnak. Cser Pál *Úton* című írása kitűnő életkép, mikszáthi kedélyről, és figyelemreméltó jellemző erőről tesz tanúságot. Csákvári János (*Tavaszi láz, Bűnhődés*) mély lélekábrázoló képességével és meglepő drámai erejével nagyobb lélegzetű munkában is szeretnénk találkozni. Belyei László (*Az első férfias tett, A gyéké-*

nyesi vonalon) jó dialógusai, bő mesélő kedve mellett feltűnik bizonyos stílári s pongyolaság, mint például a sok fölösleges köztöszóval kezdett mondat. Egészen eredeti műfajjal szerepel Frankl József. Hat rövid, velős aesopusi mintára írt modern meséjébe — nyilván egy mesegyűjtemény darabjai — könnyed stílusával mázsás társadalmi igazságokat tud szorítani (*A tücsök karrierje*). Kellner Béla *Vízi emlék* címmel igen szemléletesen és mély kedélyvilággal írja le egy gyermek kori élményét. Mihályi Margit témái alapján nyilván pedagógus. De ha az, ha nem, jó elbeszélő, és bőven megcsillanó humorát érdemes volna jobban kiaknázni.

A kötet szerkesztői nagyjából arányosan válogatták össze a verset és a prózát. A költők sorában Takáts Gyula tolla fénylik a legmesszebbre. Méltatásra itt nem szorul. Mégsem hagyhatjuk említés nélkül a *Levél a felvidült városból* pompás distichonjait, mesteri időmértékes verselésének lüktető ritmusát, *A tó, a rózsza és a hársfa*, a *Távtlat gondolatgazdagságát*, a *Tehozzád szóltam* bíborszínekben égő mélységes férfilíróját, változatos költői képeit, áradó szóbőséget, melyek élvonalbeli költőink között is magasra emelik. Somogyország különben is, úgy látszik, jó klíma a költők számára. Jelentős tehetség László Ibolya is. Lírája sok sipú, mint az orgona, és hatalmas, szenvedélyes érzelmvilág táplálja, olyan, mint egy női Villon. A *Két méter föld*, ha eszmeileg emlékeztet is kissé Ady *A grófi szérún* című versére, igaz és egyéni hang; a *Sír a nád* finom, szép sóhajától eljut a *Botránkoztató* bátor, vérbő és őszinte soraiig, és mindenütt biztos kézzel tartja egységben a tartalmat és formát. Mesterségbeli fölkészültsége nagy, kitűnő verselő. Török Zsófi szintén az átlag fölé emelkedik. *Altató* című költeménye bensőséges hangulatával, formai tökélyével nagyrangú írás. *Az auschwitz haláldrót naplója* drámai erejű, szép vers, nemcsak eszmei tartalma, de kitűnő alaki megoldása révén is. Rímei általában pompásak, de néhol kissé keresettek, akár alliterációi, pedig van akkora talentum, hogy ezeket a költői modorosságokat bátran levetkezhetsi. Bencke József szabad verse, Bertók László eredeti, népies hangvétele, értékes ígére-

sek, Fehér Kálmán sajátos tematikája nemkülönben, de némi technikai csiszolást még igényelnek.

A kötet valamennyi szereplőjével nem foglalkozhatunk érdeme szerint. Pedig mindegyikük részese annak az örömdetes ténynek, hogy Somogyban évtizedek tespedése után végre jelentős irodalmi élet született, mégpedig olyan, mely nemcsak a múltak emléit szívja, hanem halad a korral és munkásságával, és az alkotások jó részében a szocialista valóságot ab-

rázolja. Erre mutat rá dr. Németi László nívós, tárgyilagos, az írócsoport működését ismertető előszava is. Kár, hogy antológiájuk nem kapott kissé bőkezűbb nyomdai kiállítást.

Boldogan látjuk, hogy Berzsenyi pályájában újra hazát lelt az irodalom. „Vivat, crescat, floreat!” Nőjön minél magasabbra, az egyetemes magyar művelődés fogja hasznát látni.

WERNER ISTVÁN

Visszaemlékezések Rippl-Rónai Józsefre

E szép kiállítású könyv, melyet ország-szerte méltán vettek észre és becsülnek sokra, egy nagyszabású művészettörténeti kiadványterv megvalósult töredéke. 1957-ben egy fiatal kaposvári tanárt, Kávássy Sándort, aki néhány hónappal azelőtt került csak oda és aki abban az időben a kaposvári Megyei Könyvtár helyettes vezetője volt, megérintette Rippl-Rónai somogyi talajból kinőtt művészete, a Róma-hegyi milieú: s a Rippl-Rónai villa és műterem mágneses erőterébe kerülve tervet állított össze a nagy festőművész halála 30. évfordulójának megünneplésére és somogyi hagyatékának műtörténeti felleltározására, feldolgozására és publikálására.* E tervnek volt egyik programpontja a művész kortársainak megszólaltatása és visszaemlékezéseiknek egybegyűjtése. Bár a terv végrehajtására a Rippl-Rónai Emlékbizottság megalakult, és az évfordulót fényes keretek között meg is ünnepelték, a kiadványterv csendesén, észrevétlenül

lekerült a napirendről. Mindössze a kortársak vállalták emlékeik papírra vetését, melyekből *Kávássy Sándor* a Somogyi Almanach sorozat számára kötetet gyűrt össze. Így született meg a *Visszaemlékezések Rippl-Rónai Józsefre*, mely így is önálló értéket képvisel.

A kötet hat írást foglal magában. Ezek sorát *Bernáth Aurél* emlékbeszéde nyitja meg, mely 1957. november 24-én a kaposvári városi tanács nagytermében az évforduló alkalmával rendezett ünnepélyen élő szóban is elhangzott. Az emlékbeszéd nem terjedelmes, mondanivalójában, kérdésfelvetésében és gondolati anyagában viszont annál szélesebb horizontú, s jóval meghaladja az alkalmi beszédek kereteit. Összefoglalja és dióhéjban elemzi Rippl-Rónai életművét, meghatározza történeti helyét, egyszersmind rávilágít a magyar művész hivatásának és magatartásának kérdéseire is.

Az ezt követő írások a tulajdonképpeni visszaemlékezések, melyek a somogyi kortársak emlékeit, személyes élményeit idézik fel, s mint ilyenek, a Rippl-Rónairól szóló írások között a legbensőségesebbek, legközvetlenebbek és a leghitelesebbek is. A visszaemlékező sorokból Rippl-Rónai eleven, élő alakja bontakozik ki: testi, lelki, szellemi tulajdonságai, művészi magatartása, amely ezen írások alapján is annyira egyéni, nagyszerű, eredeti, hogy akinek nincs módjában Rippl-Rónai képekből fogalmat alkotni a művészről, az előtt is — e vékony kis kötetecskét elmélyedten olvasva — egy szinte magnetikus erővel ható nagy művészegéniség jelenik meg. Egyik legnagyobb erénye a

* A tervben egy 14 ívre terjedő 3500 példányban megjelenő művészettörténeti tanulmánykötet szerepelt, a következő témákkal: *Rippl-Rónai kaposvári évei*, *A Róma-hegyi villa*, *Somogy Rippl-Rónai művészetében*, *A kaposvári múzeum Rippl-Rónai képei*, *Kaposvári kiállításai* stb. A tervezett tanulmányok egyrészt a felkért személyek részvétlensége miatt, másrészt anyagi okokból nem készültek el. A Rippl-Rónai oeuvre ilyen monografikus feldolgozása túllépte, meghaladta Somogy teljesítőképességét, habár erre a művész somogyi hagyatéka minden jogcímet megadott volna.

Visszaemlékezéseknek, hogy olyan tükröt állít a művészeknek, amelyben úgy látjuk őket, mint műveiben, önarcképein, csak hogy írásban, és ez nagymértékben hozzásegíti a közönséget a Rippl-Rónai-oeuvre megértéséhez. Ugyanakkor a visszaemlékezések, mint hiteles írások, a művészettörténet művelői számára érdekes, új, értékes adalékokkal szolgálhatnak. A művészegyéniesség, a művészi zseni mindig talány, bármennyire is egyszerű, mint amilyen Rippl-Rónai volt. Kimondatlanul is tükröződik ez ezekben az írásokban. S ha ezt a talányt az emléksorok nem is oldják meg, kétségtelenül a rejtély megfejtéséhez számos argumentumot sorakoztatnak fel. És ez nem véletlen. A kötet írói, mint közeli ismerősök és barátok, akik Rippl-Rónai társaságában huzamosabb időt töltöttek, s a művész jellegzetes és kevésbé észrevehető vonásait, művészi és emberi megnyilatkozásait, egyéniségét szinte riporteri szemtanúk módján helyezték reflektorfénybe, fényképezték le és vetették papírra. Láthatjuk természet, jellegzetes mozdulatait, egyéniségéhez alkalmazkodó öltözködését, figyelmének vonzópontjait, s ahogy Martyn Ferenc külső megjelenését leírja, láthatjuk közvetlen környezetét, a

somogyi természetet is, melyet nemcsak felszívott lényébe, hanem ki is sugározta.

Az emlékezők — *Fóthy János, Kunffy Lajos, Martyn Ferenc, Martyn Róbert és Páti Ferenc* —, akik maguk is művészi talentumú emberek, keresetlen szavakkal, az értelemhez és szívhez szóló írásaikkal nemcsak művészettörténeti jelentőségű, hanem irodalmi igényű munkát is nyújtanak át a közönségnek.

A kötet jelentősége korántsem merül ki abban, hogy kortársi, szemtanúi hűséggel világítja meg Rippl-Rónai emberi alakját, hanem egyben rámutat azokra az örökre, amelyek a mester életművének feltárása területén még tátonganak. Martyn Ferenc visszaemlékező sorait olvasva világosan kirajzolódnak azok a szakadékok, amelyek fölé sürgősen hidat kell verniök a Rippl-Rónai-kutatóknak.

A kötet odaadással teli szerkesztéséért és sajtó alá rendezéséért *Kávássy Sándort* illeti elismerés. Ugyancsak elismeréssel kell adóznunk Martyn Ferencnek, aki művészeti tanácsadóként segítette munkájában a szerkesztőt. A kaposvári nyomda bibliofil minőségű munkát, a tartalomhoz méltó külsőt remekelt.

SOÓS ÁRPÁD

Somogyi Pál: Tűz a Kapos mentén

Nehéz lenne pontosan meghatározni Somogyi Pál legújabb könyvének műfaját. Ha a szerző életútját tekintjük — bátran nevezhetnénk regényes visszaemlékezésnek. A könyvben leírt eseményeknek, a Tanácsköztársaság Somogy megyei történetének ő maga is cselekvő részese volt. Bő sodrású, ihteles krónikaként is elfogadható ez a mű, mert szinte a történész hitelességével mondja el „Somogy első Tavaszkorszakának” történetét. Amit Somogyi Pál elvtárs ebben a könyvben nyújt, több mindennél: komoly igényű, irodalmi alkotás. Eddig megjelent művei közül művészi rangban az első és a legsikerültebb.

A könyv különös jelentősége abban van, hogy Somogy megye, — a Tanácsköztársaság egyik bázismegyéjének, — 19-es eseményeiről először ad átfogó ké-

pet. A könyv főhőse tulajdonképpen nem is Timár János, — bár az események központjában ő áll. Az író a Tanácsköztársaság valamennyi harcosának állít emléket. Amint a könyv előszavában írja, azaz a céllal, „hogy emléket állítson 19-es harcos társainak, hogy ifjúságunk, dolgozó népünk okulhasson, példát vehessen belőle, megismerje azokat az időket és embereket, mert ha ismerik a küzdelmes és dicső multunkat, jobban értékelik a jelent és lelkesebben építik a jövőt”.

Somogyi elvtárs e nemes célját elérte. Könyve segítségével megismerjük az őszi-rózsás forradalom utáni helyzetet, a végig nem vitt forradalom robbanásig feszített légkörét, amelyben csak a szikra kellett, hogy lángra lobbanjon a tűz és tisztító lángjával elárassza a Kapos mentét.

A tüzet, — a forradalom tüzét —, Somogyban is a kommunisták, köztük olyan tudatos forradalmárok, mint Latinka Sándor, Timár János lobbantották láng-ra, amikor Somogy megyében is létrehozták a tanácshatalmat, megszervezték fegyveres erőit.

Somogyi Pál fordulatossá történet kerekében mutatja be ennek a dicső időszaknak minden lényeges mozzanatát; a somogyi parasztok földért folyó harcát, a Tanácshatalom határozott intézkedéseit, az ellenforradalom szervezkedését, csakúgy mint az elkövetett hibák súlyos kihatásait, a jobboldali szociálemokdraták romboló demagógiáját, kétszínűségét, a megoldatlan földkérdés okozta nehézségeket.

A könyv hősei valóban hús-vér alakok. Közülük is Timár János, Latinka Sándor, Gulyás András és Zamek ábrázolása sikerült legjobban. Személyük egyben típust is jelent, akár pozitív, akár negatív vonatkozásban. A Tanácsköztársaság idején ezrével nőttek ki a nép sorából hazájukat szerető, becsületes, harcos és bátor egyéniségek, és sajnos nem egy Zamek, Ditrich és Scheffer szaladgált abban az időben. Kár, hogy néhány fontos szereplő jellege, tetteinek mozgatórugói homályban maradnak, azokat inkább sejteti, vagy mint pl. Ilonka, Mérő tanár, Inga alakjában ábrázolás helyett deklarálja az író. Jellemző hiányossága a könyvnek, hogy hősei tettét, jellemét gyakran csak magyarázza és nem ábrázolja. Ez az oka annak, hogy a cselekmény sodrása időnként megtörik és helyenként történelmi eszme-futtatássá szürkül. Nem eléggé egyenletes a könyv meseszövése sem. A drámai érzékkel

megalkotott cselekménysorozatban több felesleges epizódot, mesterkélt helyzetet, felesleges konfliktust találunk. Ilonka és Zamek jegyessége például felesleges kitérőt jelent, emberileg nem is érthető.

Emlékezetes élményt nyújt ezzel szemben a földosztás, a falusi zendülés ábrázolása, a pártház ellen intézett provokatív támadás leírása. A könyv a fehérterror dühöngését és bosszúját ábrázoló fejezetben ér el a legmagasabb drámai csúcokra. Felejthetetlenek a Latinka Sándor és elvtársai mártír haláláról írt sorok.

A könyv természetesen a Tanácsköztársaság bukásával fejeződik be, — befejezése és az egész könyv kicsengése mégsem pesszimista. „Egyszer még visszajövünk” írja Timár János anyjához írt búcsúlevelében oly meggyőzően, hogy beteljesedésében egy pillanattal sem kétkelhetünk.

Nagy értéke a könyvnek az — és ebben a tekintetben igen sokan tanulhatnak Somogyi Pál elvtáristól —, hogy pártos szenvedéllyel, határozott elviséggel foglal állást a munkáshatalom, a proletármunkizás kérdésében. Világosan látja és ábrázolja az osztályharc frontjait. Habozás nélkül kimondja, hogy fegyvert csak fegyverrel lehet legyőzni, az ellen-séggel megalkudni nem lehet.

A Tűz a Kapos mentén tehát nemcsak érdekes, színes és élvezetes, hanem igen tanulságos, magas eszmei színvonalú olvasmány, olvasását különösen a középiskolás tanuló ifjúságnak, a KISZ fiataloknak ajánljuk.

VASVÁRI FERENC

Pagony Lajos

A könnyűzene néhány problémája

E tanulmányt írva — mint az érintett terület gyakorlati művelője — eleve lemondtam a teljesség és objektív igazságkeresés igényéről.

A probléma ugyanis sokrétű. Ezért talán helyesebb is, ha nem a könnyűzene egészét, hanem annak csupán egy bizonyos, bár kétségtelenül nagyobbik területhányadát járjuk be. Nevezetesen azt a területet, mely az elmúlt 15 év óta a legtöbb port kavarta maga körül, s mely a támadók s védők számát tekintve is a legérdekeltetebbeknek tűnik. A jazzról és a tánczenéről van szó. Az operett muzsikát és az ún. népi zenét, mely lényegében a polgári idők hagyományos cigányzenéjének szerves folytatása — most fejtegetéseinkből mellőzzük. Ok: az operettmuzsika hagyományai szinte irreverzibilis módon megcsontosodtak s a beléjük ömlő, mindig a zeneszerző egyéni alkatától függő tartalmi motívumok változatossága ellenére mondanivalója, színpadi alárendeltsége folytán, ugyanaz. Ugyanilyen kevés szót fordíthatunk most a népi zenének aposztrofált cigánymuzsikára is. Bár *Lajtha*, *Weiner*, stb. műveinek vonószerekkel feldolgozásai egészségesen elterjedtek a vendéglőkben muzsikáló cigányzenészek között, bár az Állami Népi Együttes irányítóinak folklorisztikus törekvései a hagyományos cigánykapcsolatok révén — mely e területen amolyan félig faji, félig szakmai érdekközösség, de mindenesetre igen erős és messzeágazó rokon szálakon alapul — behatoltak a vendéglátóipar területén dolgozó cigányzenekarok „pszichéjébe”, az ilyen együttesek műsora, szakmai és elvi hozzáállása mégis döntően a lezárult évtizedek örökségéből átmentett anyagra épül. S ez az anyag a maga sematikus, kvintváltós szekvenciáival és mondatainak ismétlődő periódusaival reménytelenül zárt, kibővíthetetlen és formájában, tartalmában egyaránt felújíthatatlan idióma. (Ezért nem véletlen, hogy a nagyközönség számára az ún. „rég”i nóták a kedvesebbek — tehát az adott kombinációs kulcs szűk regiszterei közül a frissebbek, erőltettség nélküliek.)

Vizsgálódásunk területe tehát a jazz és a tánczene marad, mely éppen változékonyságával, formai és stílusproblémáival hívja ki maga ellen a bírálók nemezését, sőt olykor az esztétikai purifikátorok „recipe ferrum” kiáltásait is.

Jazz és tánczene — nem pleonazmus

E két fogalmat — bármennyire is meglepőnek tűnik sok olvasónk számára — határozottan szét kell választani. És e szétválasztás kényszere nem is azon az egyszerű érven alapul, mely a megkülönböztetés során rögtön arra gondol: — persze, hiszen a csárdások, polkák és keringők világa is a tánczenéhez tartozik, mégis vajmi kevés közösséget vállalhatnak a mambóval, ragtime-mal, blueszal, szvinggel. Nem, a különbözőség sokkal mélyebben van.

Ha a kettéválasztás indokait keressük, akkor abból a tényből kell kiindulnunk, hogy a jazz nem tánczene. Ez paradoxonnak tűnő megállapítás, mivel a

jazz formai elemei kétségkívül tánczene jellegűek. Ha felidézzük egy pillanatra a zenetörténészek körében oly kedves „tyúk — tojás” vitát a ritmusról és dallamról, ha arra gondolunk, hogy a társadalmi fejlődésben lassan felépítmény jellegűvé vált zenekultúra elemei közül a ritmus és a dallam elsőbbsége koronként más és más volt, hogy a barokk kortól a XIX. század végéig eltelt időben főleg a romantikus mesterek munkája nyomán a zene ritmikai jellege lassan alárendelődött a szélesebb, patetikus tartalmi mondanivalóknak, ha Liszt rapszódiaira, Chopin balladáira, Debussy vízióira gondolunk, akkor be kell látnunk, hogy a zene ritmikai és tartalmi egyensúlyát elsősorban a táncformákban őrizte meg, s a modern korok zenéje mintegy arra utal, hogy a ritmus és dallam egymásmellettisége főleg a táncformákban indokolt, a zene minden más területén a dallamvilág belső szenvedélyének gyorsuló, lassuló pátosza a domináló. A ritmus — mely mindenfajta zenében, még az ún. kötetlen ritmusú zenében is, fellelhető, ha máshol nem, hát a taktusok örökké változó cezúráiban, itt engedelmesen alárendeli magát a karmester vagy interpretáló művész intencióinak s élete csak annyi, amennyi a dallamvilág tartalmi effektusainak alátámasztására képes.

A jazz — mint említettük —, formai elemeit a táncformák kölcsönvétele során alakította ki. Ez különös kételtűséget jelent. Egyfelől teljes ritmus—dallam egyenrangúságot, ami az egyes összetevők jellegét jelenti. Sőt: amennyire folklór reminiscencia jellegű a jazz, annyira keletkezhet túlsúly is a ritmus javára. Márpedig a jazz folklór visszaütései köztudomásúak s ezt az örökséget a jazz igyekszik is gyümölcösöztetni. A kételtűség másik oldala: a tolmácsoló szubjektív játékmódja, a gyakori témarögtönzés minden kétséget kizáróan romantikus jellegű vonás. Ez a kettősség minden esetben valami különös, távolba röpítő esetlegességgel ruházta fel a jazzt. A jazzművekből hiányzik a klasszikus értelemben vett állandóság, időtlenség. Bennük a múlt pillanatok impressziói kötődnek meg. Egy jazz interpretátor arra a legbüszkébb, amit az adott pillanatban maximumként tud hangulatai és készsége tárházából a hallgatók felé sugározni. (Ez a maximalista kényszer tett sok jazzművelőt kábítószerek rabjává, s ez az állandó túlfeszültség okozta számos nagy koncertező szívtrombóziós halálát.)

A tánczenében ezzel szemben fordított a helyzet. A tánczene *tartalmi* tényezője a tánc s *formai elemeinek* egyike-másika a jazztól kölcsönzött. Ez a körülmény teszi lehetővé, hogy az egyes népek tánczenéje nemzeti jellegűvé váljon, míg a jazz megőrzi internacionalizmusát. A jazz: szubjektív hitvallás táncformában, a tánczene: egy nép, egy társadalom kollektív produktuma, jazz-elemekbe öntve. Nyilvánvaló a két terület állandó kölcsönhatása s nyilvánvaló az is, hogy kettéválasztásuk sok esetben igen nehéz.

A jazz történetének lapjaiból

Közhely, hogy a jazz a New Orleans környékén lakó s oda bevándorolt négerek 1900 táján keletkezett népi muzsikája. Az amerikaiak és európaiak — ha kénytelen-kelletlen is —, de beismerik, hogy fehér ember ma is csak megközelítően tud jazzt játszani, a terület koronázatlan királyai ma is a négerek. Az a szinte pathológikus vágy, hogy kifejezzék magukat, egyéni és faji fájdalmukat, hogy az egyént cserbenhagyó istenhit zsoltáros befeléfordulása után, groteszk módon ugyanezen zsoltárok pamfletjeiből szőjenek eredetien szubjektív zenét: teremtette meg a jazzt. Ezért a jazz ma is a négereké. Különösnek tűnik, hogy a mitikus eredetű dallamok táncformába öntve kerültek

napvilágra s kezdték el hódító útjukat. És mégsem az, ha meggondoljuk, hogy a primitív népek vallásossága s a tánc ma is szerves egész s hogy a katolikus és általában keresztény amerikai négek ajkán élő zsoltárok (spirituálék) táncformába ömlése voltaképpen nem más, mint ez exotikus faj — talán kissé freudi értelemben veendő — „törzsi álma”, reminiscenciája a letűnt korokról, melyben az Elvonthoz szóló fohász dobok pergése közben, táncritmusok közt szállt a tábortüzek füstjében.

A jazz könnyen hódított. Az amerikai és európai embert megkapta a spirituálék dallamvilágának borzongatóan mély mondanivalója s a táncformák pikantériája. Számosan: így Irving Berlin, Jerome Kern, Cole Porter stb. igyekeztek átvenni az új zene elemeit s az 1910-es évek amerikai operettjei már ezek segítségével készültek. A jazz — világhódító lett.

1958-ban a prágai könnyűzenei fesztiválon fontos megállapítás született: „A ma ifjúsága igenli a jazzt”. Ez a megállapítás azért olyan lényeges, mert így kimondva csattanós válasz sok olyan kérdésre, amit az elmúlt évek alatt hazánkban és másutt is különböző formában vetettek fel.

Bartók, Menuhin, Benny Goodman

A jazz kezdeti, sőt későbbi formanyelve nagyon hosszú ideig megbízhatóan tükrözte a négek népi zenéjének koncepcióit s így nem csoda, hogy a modern zeneszerzők közül a folklór felé hajlók, a magukat a népi kultúra felé szívesen kitarók gyakran nyúltak a jazzhoz.

Sztravinszky és Ravel több művében találkozunk jazz elemekkel, sőt szerzők egyik-másik műüket teljesen a jazz hatása alatt írták. A harmincas évek legjelentősebb zeneszerzőinek egyike, Honegger pedig számos teljes művet komponált jazz elemekből. Jól tudjuk, hogy Bartók szoros barátságot tartott az amerikai jazzkirállyal, Benny Goodmannel, nemegyszer közösen hangversenyeztek, kamaraműveket. Debussynak felróják életrajzírói, hogy a halála előtti években úgyszólván kizárólag a jazz érdekelte s erről számolnak be azok is, akik együtt voltak vele budapesti tartózkodása során.

A legérdekesebb azonban a világhírű hegedűművész, Yehudi Menuhin állásfoglalása, aki nyíltan hangoztatja, hogy a jazz mint a modern zene egyik lényeges területe, üdítő inspirációt ad és hálásan emlékezik meg Ellingtonról, a nagy néger jazzkomponistáról, aki külön, a számára írt hegedűművel ajándékozta meg őt. E tények azt bizonyítják, hogy a jazz úgymint formanyelv, de úgymint a XX. század modern zenéjének egyik fontos területe, nemcsak polgárjogot nyert a folklór eredetű zenék között, de számos nagy szerzőt is rabul ejtett.

A jazz legújabb fejlődési irányait tekintve érdekes, archaizáló vonásokat láthatunk. Az ötvenes évek elején lassan háttérbe szorult a nagyzenekari effektusokra, széles, vertikális harmónikára épült ún. szving styl, mely dinamikai páthoszával és lassan megkövülő formáival a dekadencia képét mutatta. Az amerikai folyóiratokban — Down beat, Metronom — tanulmányok jelentek meg arról, hogy a jazz voltaképpen 1924-ben megrekedt s azóta lényegében ismétli önmagát. A hiba forrása azonban nem ez volt. Ma már tudjuk, hogy a jazz formális megmerevedését, a szabályszerűség és ismétlődés mögött lappangó dekadenciát az okozta, hogy az utánpótlás fehér üzletemberek kezében a lemásolt séma lassan, de biztosan elkopott s invenció hiányában valóban unott frázisgyűjtemény lett.

Nem feladatunk mindazokról a kísérletekről beszámolni, melyek a jazz felújítását, megreparálását és új tartalommal való feltöltését célozták. Csak két legjelentősebbéről beszéljünk a be-bepról és a coolról.

Mint a jazzal kapcsolatban minden pozitívumot, ezt is a négerek javára könyvelhetjük el. A be-bep főleg a jazz belső ritmikai szerkezetét formálta újjá, lüktetőbbé, izgalmasabbá, szubjektívebbé. A cool — az ún. „hűvös” zene a nagyközönség számára ma még legalább olyan érthetetlen és unalmas, mint egy Schoenberg mű, bár kétségtelenül magas igényekkel lép fel és mind a dallamok belső szerkezete, mind azok harmóniavilága, mind a mondanivaló mélysége tekintetében igen jelentős állomása a jazznek. Azt mondtuk, hogy érdekes, archaizáló törekvéseket láthatunk. A coolban ez a törekvés a többszólamúság. A preklasszikus mesterek, Palestrina, majd Bach fugális megoldásaira emlékeztető, zárt formákban felépített művek tolmácsolják a modern gondolatokat, előtérbe kerülnek a kis együttesek — mint aminő a világhírű Mulligan sextett — kiküszöbölnek olyan konvenciózus hangszereket, mint amilyen a zongora, és fuvolákra, vadászkürtre építik a szólamokat, akárcsak a hajdani toronyzenékben. Mindezek figyelemre méltó kísérletek, melyek felett a végső szót kimondani korai lenne.

A tánczene — úszik az árral

A tánczene, lépést tartva a fokozódó igényekkel, nyomon kellene hogy kövesse a jazzt.

Ez lenne a természetes. Mégis így. Mert igaz ugyan, hogy a tánczene mindenkor átveszi a jazz legfejlettebb harmónia és más formai elemeit, de sajnos — ami különösen a hazai, magyar tánczenét illeti — a dallamok belső szerkezetét és a táncdal + szöveg együttes mondanivalóját tekintve igen sok kívánnivalót hagy.

Mi ennek az oka? Elsősorban az, hogy a tánczene nem művekben, hanem ún. „slágerekben” dolgozik, megcsontosodott szerkezetű aprócska dalformában, melynek receptje annyira zárt és siváran egyhangú, mint az ún. magyarnótáké. Négyyszer 8 taktusos mondatok, majd az előjáték, az ún. verse s egy néhány taktusos coda, amely általában két-három féle variációban lehetséges mindössze a „hagyományok” szerint. Ez minden. A sematikus szerkezet lehetővé teszi a dalok gyors memorizálását, a sláger hamar fülbemászóvá válik. De egyszer s mindenkorra gátat szab a tartalmi vagy formai továbbfejlődésnek.

Ráadásul vannak bizonyos konvenciózus hazai dallamfordulatok, sőt az előadó szabad rögtönzésében szinte „obligát” improvizációs menetek is, amelyek determinálják a hazai táncdalok jellegét. Ez a jelleg a negyvenes évek német tánczenéjének, az újabb olasz tánczenének, harmonizációjában pedig főleg angol song és blues sémákra támaszkodik. Mindez persze nemcsak a művekre, de az előadókra is hatással van, akik ha hűek akarnak maradni a szerzői intenciókhoz, kénytelenek maguk is felvenni ezt a kevert stílust. A hazai táncszámok erősen tonális jellegűek, a szerzők — közönségünkre hivatkozva — félnek a modális hangsoroktól (kivéve egy-két jóérezkű komponistát, mint pl. Bágya, Fényes Szabolcs, stb.) és még az ún. „modern” modulációk során is a tiszta szekvenciák kromatikáját használják leginkább. Ez hovatovább épp oly sablonná válhat, mint egy autentikus felépítés. Bármint van is, hazai tánczenénkben elkeserítően sok a sablon, ami nemcsak megköti a szerző és előadó kezét, de elkedvetlenítőleg is hat. Ezért van, hogy a jobb együttesek nagy része obstruálja a hazai

táncszámok többségét s inkább „fajtisztá” nyugati tánczenét játszik, kihíva maga ellen elsősorban a hazai táncdalszerzők haragját, akik maguk is helyeselnek azoknak, akik ezt a jelenséget kozmopolitizmusnak tartják. Pedig csak a sablon előli menekülés.

Kozmopolitizmus, jazz és tánczene

Elérkeztünk egy jelentős kérdéshez. Hogyan lép fel a kozmopolitizmus veszélye a könnyűzenében? Már az előzőkben megállapítottuk, hogy a prágai fesztivál tanulsága szerint a ma embere, elsősorban a fiatalja, igenli a jazzt. Azt is leszögezték ugyanott, hogy a XX. század közepén élő emberek könnyűzenei formanyelve a jazz. Mégis, a valóban korszerű jazzt játszóknak gyakran találják magukat szemben a kozmopolitizmus vádjával. Vajon miért?

Itt megint a jazz és tánczene közös határon fekvő területeire kell utalni. Nincs az a vaskalapos purifikátor, aki egy Bach imitációkra felépülő John Lewis művet, aki Gershwin F-dur zongoraversenyét, aki Kenton jónéhány művét kozmopolitának tartaná. Viszont nincs olyan jóérzésű ember sem, aki ne látná be, hogy Elvis Presly és Bill Halley rock-and-roll extázisa, az összerombolt bárók és szétdúlt iskolák bugi-fóbiája, a meztelenül hula-hoopozók örvongése a szabados nyugati életforma „vívmánya” s mint ilyennek befogadása és utánzása kozmopolitizmus. Nyíltan mondjuk ki, hogy a beszüremelő kozmopolitizmusért nem a jazz, hanem a tánczene a felelős. A tánczene, mely tömegérdekeltségénél fogva széles fronton ölel fel mindent, jót és giccset egyaránt. A jazz kissé még mindig a zenei sznobok formanyelve, akik a maguk hűvös mértékletességükben távol tartják magukat az érzékeket bújító emócióktól, akik legalább olyan figyelemmel és átszellemülten hallgatják a Dzsangó c. gyásművet, mely a legmodernebb jazz-kamarairodalom egyik remeke, mint a koncerttermek hallgatói a B-dur partitát. E koncertektől nem kell féltetni a fiatalságot, ezekből sokkal kevésbé lesz Amerika-majmoló, hulgánkodó süvölvény, mint azokból, akik az import tánczene képeslapokban is reklámozott örvongását veszik át és epileptikusan terjesztik tova.

Azok számára, aki a kozmopolitizmus kérdését egyszerűen a „játsszunk magyar tánczenét” jelszóval akarják megoldani, van néhány szavunk. Elsősorban: receptjük ma még olyan készítményt rendel, mely majdnem annyira rossz, mint maga a betegség. Amíg hazai tánczenénk nem más, mint külföldi formaelemek gyenge és elkésett utánzata (hisz időrendben is lemaradtunk a külföldi tánczenék mögött jónéhány évvel, ami a korszerűséget illeti), amíg szövegeink a szerelem egyeduralmának nyafogó pertraktálói, amíg a slágerré válás bevált receptjei egyedül a közönség tetszésétől függnek, a közönségtől, melyet nevelni vagy rászoktatni e téren nem mer senki, amíg nincsenek apostolok, akik a rádió, könnyűzenei hangversenyek, stb. műsorát — népszerűség ide, népszerűség oda — egységes és haladó irányban meg nem reformálják, addig kár a meglévő giccsre támaszkodni. Számos, kellően meg nem szűrt, alkalmi zeneszerző érdeke kívánja vajon, hogy a jelenlegi állapot úgy legyen, ahogyan van és úgy vélik, a saját érdekükben elég, ha mindenki azt fújja: „ne játsszunk külföldi tánczenét, játsszunk magyart”?

Mi azt mondjuk: szakemberek vezetésével teremtsük meg az új magyar tánczenét. Vizsgáljuk meg, mit népszerűsítsünk. Ne feledjük el, hogy nem minden jó, ami népszerű és szükségképpen lehet valami akkor is igen jó, ha még nem népszerű. Nagyközönségünk ízlése e téren — sajnos — egyáltalán nem

megbízható. Sőt. Az elmúlt évtizedek izlésromboló hatása következtében percek alatt „helyes érzékkel” kapja fel a giccset s meríti feledésbe a szerényebb, de értékesebb műveket. A könnyűzeneszerzők jelenlegi pontozásos rendszere nem szolgálja a tömegizlés nevelését. A szerző a pontrendszer alapján nyilván arra törekszik, hogy „népszerű” számot komponáljon s ezért gyakran fordul a bevált fogásokhoz. Bizottságot kellene létesíteni, melynek tagjai zenei szakemberek, de nem aktív zeneszerzők, s esetleg „társadalmi” bírálók is, a közönség köréből. Ezek döntsék el a benyújtott táncdalok értékét s fizessék ki őket egyszer s mindenkorra, minden további pontozás nélkül. Csak így lehetne a giccs terjedésének gátat vetni.

Zenekarok, vendéglátóipar, műizlés

Az igényes könnyűzene terjesztői a zenekarok. Az utóbbi években beláták, hogy e területen a legsürgősebbek a teendők. Nem férhetett össze a szocialista szellemű munkaetikával az, hogy sokan kellő előképzettség nélkül, gyakran csak a könnyebb munka, s nagyobb darab kenyér lehetőségétől csábítva — előzönlöttek ezt a területet. A vizsgáztatások, kategorizálások már 1955-ben gátat igyekeztek szabni, bár az első kísérlet sok visszaélés, egyenetlen követelmények, stb. miatt rosszul sikerült. A szocialista vendéglátóiparban foglalkoztatható muzsikuskok végleges káderének rendezése a munkaetika hazánkban minden dolgozóra kiterjedő érvénye miatt most már tűrhet halasztást.

Kormányzatunk felállította az OSZK-t — Országos Szórakoztató Zenei Központot — és az a terv, hogy 1960. január 1-től a vendéglátóiparban foglalkoztatott muzsikuskok állományilag is az OSZK-hoz tartoznak majd. Ez a szerv fizeti őket, öröködik művészi fejlődésük felett és gondoskodik kiközvetítésükről a vendéglátó üzletekbe. Ma a vendéglátóiparban — s mondjuk meg rögtön azt is, hogy európai szinten szinte egyedül álló módon — jobbra elégtelen összetételű együttesek működnek. Sok még a külföldön szinte ismeretlen zongora—dob, vagy zongora—hegedű összeállítás, ami a nívós muzsikálást lehetetlenné teszi. Az OSZK egyik feladata éppen az lesz, hogy egészséges, életképes együtteseket állítson össze a hazánkban működő jó zenészekből s őket ide vagy amoda kiközvetítse.

A feladatok szépek, más kérdés, hogyan tud ezeknek az OSZK megfelelni? Van máris egy kedvezőtlen auspicium, nevezetesen az OSZK túlzott decentralizációja s ezen belül az egyes OSZK-alközpontok túlméretezett hatásköre. A szerteágazó problémák szerint ugyanis a kérdéseket egyelőre csak központosítva lehetne jól elrendezni. Félő, hogy egészségtelen *provincializmus* alakul majd ki, aminek néhány tünetével máris találkozunk.

Csak a természetes művészi szelekció alapján s minden hátsó gondolattól mentesen összeállított együttesekre lehet rábízni a fejlődő hazai könnyűzene kultúráját. Meg kell szüntetni a jelenlegi villongást népi zenészek és tánczenészek között. Ne érvényesüljön egyik terület se a másik rovására, ne terjeszkedjen egyik szakág se a másik hátrányára ott, ahol ez nem kívánatos.

Közelebb kell hozni a jazzt a tánczenéhez, a hazai tánczene struktúráját egységesebbé, egészségesebbé, szövegeinket pedig a mai élet tükörképévé kell tenni, melyben központi helyet foglalhat el ugyan a szerelem, de optimista, reális és nem wertheri világfájdalmas módon.

Mindezekre nem recepteket akartam adni, hanem csupán gondolatokat felvetni, s megoldásuk — tudom — nem percek, hanem hosszú évek munkája lesz.

Készült 4000 példányban

Pécsi Szikra Nyomda 59-3517

F. v.: Melles Rezső